

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2018. június 4.

XVIII. évfolyam, 2. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), **dr. Vajda Gábor** (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban **Agócs József** és **H. Csongrády Márta** néprajzi tárgyú fotóit közöljük.

H. Csongrády Márta fényképei a címlapon, a fedőlap belső oldalán (a bal oldali alsó két kép) és a színes melléklet első négy oldalán láthatók.

Agócs József fotói a hátlapon, a fedőlap belső oldalán (a bal oldali felső és a jobb oldali két kép), valamint a színes melléklet utolsó négy oldalán találhatóak.

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Iancu Laura	Versek	5
Gubás Ágota	„Közös sors, közös küzdelem fűz össze bennünket” – In memoriam Szervátiusz Tibor	7
Juhász Zoltán	Kallós Zoltán méltatása	15
Mezey Katalin	Naplójegyzetek II.	17
Andrási Attila	Tizennyolc – dráma	19
Gál Péter József	Választás és sorsválasztás	57
Mirnics Károly	A kivándorlásról és a hazatérés lehetőségéről	59
Mérey Katalin	Kékítő	64
Stanyó Tóth Gizella	„A gyerekek, a fiatalok alig beszélnek anyanyelvüket”	66
Mihályi Katalin	Értékmentőben	71
Klamár Zoltán	Néphagyomány és (közösségi) kultúra	74
Radnai István	Versek	77
Sági Zoltán	Az élet értelmének keresése	78
Pósa Zoltán	Versek	82
Diószegi György Antal	Magyar vitézség a keresztény Európáért a nándorfehérvári (1456) és az otrantói (1481) diadal fényében	83
Gyémánt Richárd	Torontál vármegye „első emberei” a dualizmus (1867–1918) korában	92
Pintér Judit	Habent sua fata... manifesta – Szóts István művészetéről	111
Tráser László	Cédulák XVIII.	128
Színes melléklet		133

Tisztelt Olvasóink! Ha Önök 2018-ban az Aracs Alapítvány munkáját 1200 dinárral támogatják, akkor mi a továbbiakban is eljuttatjuk Önökhöz az Aracs ez évi négy példányszámát.

уплатилац <input type="text"/>		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
сврха уплате <input type="text" value="Uplata donacije"/>		шифра плаћања <input type="text" value="189"/>	валута <input type="text" value="DIN"/>
прималац <input type="text" value="FONDACIJA „ARACS” HORGOS"/>		износ <input type="text" value="1200,00.- din"/>	рачун примаоца <input type="text" value="160-352841-17"/>
печат и потпис уплатиоца _____ место и датум пријема		број модела <input type="text"/>	позив на број (одобрење) <input type="text" value="2018"/>
		датум валуте _____	

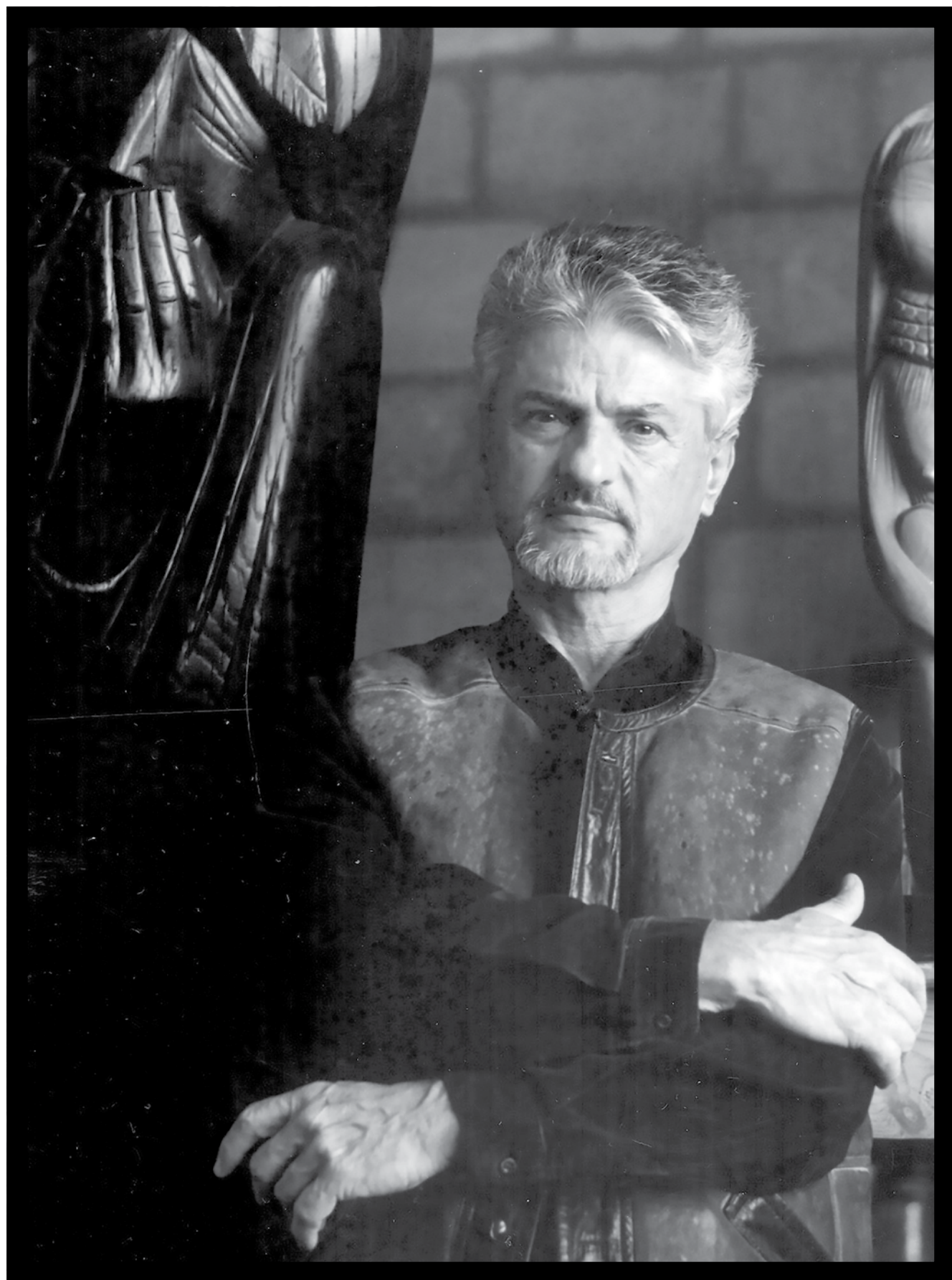
lancu Laura

Harmadik nap a pokolban

Eszembe jutott újból
 a farkaskutya. Együtt találtuk,
 akkor még rét volt, nem akácos
 a Kuratura. Titkoltuk,
 mintha szerelemet viseltünk volna.
 Arcom pipacsvirág ma is, ha nézel.
 Mondanom kéne, miért szöktem hozzád,
 mit remélek e túlvilági úttól...
 Menekülés, hogy lélegzem,
 és utat ró vakon verő szívem.
 Megyek veled füstben, lángösvényen.
 Elnagyolt lépéseink
 farkasnyomokra vezetnek.
 Mondd, miért hívtál
 halottak közé élőknek?

Látomás

Ma közelebb jön,
 – dolgát félreteszi –,
 ismeretlen helyen is hazatalál
 s ha embert lát:
 kalapját megemeli.
 Megkóstolja a szatmári szilvát
 mit fájdalommal gyűrűzött
 kéz munkált, de
 szíven üti
 az utcacsend
 s hogy feldarabolták a Tiszát...
 Szöggel vert talppal bujdosik
 a megfagyott Mohácson,
 és egyszer, de ekkor nagyot sóhajt:
 rád gondol –
 szerelemtől ájultan.
 Talán csak álmodja, hogy
 a magas házak közelebb hozzák
 az eget,
 hozzák,
 amikor valahol lepihen és elejti
 kezéből
 az Éden kulcsát.

Szervátiusz Tibor
(Kolozsvár, 1930. 07. 26. – Budapest, 2018. 04. 25.)

Gubás Ágota

„Közös sors, közös küzdelem fűz össze bennünket”

In memoriam Szervátiusz Tibor

Főhajtás a géniusz előtt a déli végekről

„Szabadkán is Erdélyben érzem magam, közös sors, közös küzdelem fűz össze bennünket, »kisebbségbe« taszított magyarokat. Isten adjon erőt nektek is a megmaradásért folytatott küzdelemben” – írta Szervátiusz Tibor 2003. szeptember, vagy ahogy ő fogalmazott régi magyar elnevezéssel, őszelő hava 12-én vendégkönyvünkbe, azon a napon, amikor este a szabadkai Városháza patinás dísztermében átvette az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs–Főnix-díját. A 88 éves korában 2018. április 25-én elhunyt szobrász géniuszra a délvidéki magyarokhoz fűződő kapcsolatának összefoglalásával emlékezünk.

Szervátiusz Tibor neve számunkra egybeforrott az Aracs-díjjal, hiszen az Aracs Társadalmi Szervezet elnökének, dr. Gubás Jenőnek a felkérésére, hogy segítse egy művével az Aracs-díj létrehozását, azonnal meleg baráti szeretettel, keresetlen egyszerűséggel, minden ellenszolgáltatás nélkül ajándékba adta a Magyar életfa című kisplasztikájának öntési jogát. A díj eszmei értékén túl Szervátiusz Tibor művészete, erkölcsi és emberi tartása, a határokon túli magyar kisebbségekhez való ragaszkodása külön súlyt adott ennek az elismerésnek, amellyel a Délvidéken élő magyar közösségért tevékenykedők munkásságát ismerték el. Az első díjat a civil szervezet megalakulását követő évben, 1998-ban osztották ki.

– Az Aracs első felkérésére nagy szeretettel és magától értetődően vállalta el ezt. Miért? – tettem fel a kérdést Szervátiusz Tibornak abban az interjúban, amely 1999. szeptember 29-én jelent meg a Szabad Hét Napban *A magyarságot erősíteni kell a jövő céljaira* címmel.

„Örömmel tettem már csak azért is, mert tehetek valamit, segíthetek, különösen azoknak, akik velem egy sorsra vannak ítélve, ugyanabban a sorsban tengődnek, mint amilyet én odaát Erdélyben átéltem; ugyanazok a politikai erők működnek, kisebbségnek nevezett szörnyűségek, sorsok, megmaradási, anyagi, szellemi nehézségek merülnek fel, mint annak idején Erdélyben. A magyarságot erősíteni kell a jövő céljaira, hogy meg tudjon maradni magyarnak. Összefogva kell élni, egymást szeretve megmaradni annak érdekében, hogy a magyarság kivárhassa azt az időt, amikor majd születhetnek olyan politikai döntések, amelyek ennek a népnek visszaadják a becsületét, az összetartó erejét és azt, ami őt megilleti. Ez a kisplasztikám, ha elkerül Szabadkára, a Délvidékre, akkor ott is hatóerőként tud működni, és fel tudja idézni ugyanazokat a szellemi és más erőket, amelyeket én bele próbáltam segíteni.”

S valóban a díj létrehozásával működni kezdtek ezek az erők.

Ez a kisplasztika és még számos madonna, székely kisportré népesíti be az alkotó budai műtermét a nagy szobrok társaságában. Ezekről így vallott:

„Ezek valójában az én divertimentóim, így nevezem őket, kis bálványok, amelyeket a nagy szobrok készítése közben pihe-

Szervátiusz Tibor:
Magyar életfa – az Aracs-díj

nésképp faragok. Másrészt ezeken formai kísérleteket is végzek. Ezeknek a tanulmányoknak az alapján születtek a nagy létportréim, harmadrészt ezek olyan szellemi közegben születtek, amelyek az erdélyi nép egy részének a hitvilágát is kifejezik. Erdélyben nagy a Mária-kultusz, gondolok a csíksomlyói búcsúra...

–...amelyet Ön is átélt gyerekkorától fogva ...

Igen. Többször átéltem. Én is Mária napján születtem, ezért anyám Máriának ajánlott fel, amikor megszülettem. Én is ennek a kultusznak a híve vagyok. Habár feleségem nem katolikus vallású, ő is Mária-hívő, és ő is velem jár a katolikus templomba, egyformán imádkozunk, és kérjük a nálunk nagyobb erőket, hogy segítsék meg ezt a népet. Rá szoktam írni a nagy szobraimra varázsigeiként, hogy Mária, magyarok Nagyszszonya, segítsd meg magyar népedet. Úgy érzem, hogy amióta ezt az országot, annyi év után újra felajánlották a magyarok Nagyasszonyának, azóta mintha javulni kezdett volna ennek a népnek a helyzete. [...]

– Egyéni stílusát hogyan sikerült megtalálnia? Ebben édesapja sokat segített, ugyanakkor az ő szobrászata egy nagy kihívás is volt, küzdelem azért, hogy más legyen, egyéni az édesapja mellett is.

Az első és lényeges dolog, hogy Erdélyben élve belekerültem egy hitvilágba, falvak életét láttam, tanulmányoztam, hallgattam a panaszaikat, keserveiket. Egy úgynevezett kisebbségi sorsban születtem, habár én ezt a szót nem szeretem kimondani, ezt csak ránk mérték, ez valójában nem is fedi azt. Mert miért volnék én kisebbségi a saját szülőföldemen, különösen akkor, hogyha az én népem országalapító volt, megalapított egy kultúrát, irodalmat, országot – amelyet azután megváltoztattak. Tehát ezt a kifejezést semmiképp nem találok helyénvalónak. De mindebből a népi világból, az ott élő emberek keserveiből, világából, a ránk nehezülő elnyomásból, egy idegen nép túrhetetlen, szemtelen, pimasz uralmának a gyötrelmeiből alakult ki bennem egy olyan lelki állapot, ami a szobrászatomat alakította. A háború után teljesen magamra voltam utalva, tudniillik ránk erőltettek egy úgynevezett szocreál stílust, ami követhetetlen és zsákutca volt. Ilyen helyzetben nem volt más vá-

lasztásom, csak az, hogy a mi szellemi nagyjainkat hívjam segítségül, Adyt, Bartókot, Kodályt, Szabó Dezsőt, Németh Lászlót és másokat, akik ezért a népért mindig kiálltak és tettek valamit. Ezekből kiindulva alakítottam ki a magam művészetét. Természetesen édesapám hatása is döntő volt művészetem alakulására. Amikor engem el akartak távolítani a főiskoláról, ő tartotta bennem a lelket, s így tudtam megmaradni, kialakulni. Nekem anyagi lehetőségeim sem voltak, s ő kis nyugdíjából segített, támogatott. Hát ilyen nehéz körülmények között alakítottam a szobrászatomat, és már eleve meghatároztam magamnak azt, hogy ebből kiindulva elutasítok minden olyan irányzatot, amihez semmi közünk nincs, amihez semmi köze nincsen ennek a népnek. Így az, ami a Nyugatról jött, teljesen idegen volt számomra. Lehet, hogy ott jogos a felhőkarcolókra emlékeztető geometriai formákat kialakítani, és azokból elvont festményeket létrehozni, de Erdélyben, ahol hegyek, völgyek, patakok vonultak, és egy végsőig elnyomott, nyomorgató nép élt, ez a világ követhetetlen volt. Ezért inkább azt választottam, ami körülöttem látható, hallható volt. Tehát ebből kiindulva alakítottam ki a szobrászatomat, és egyre inkább fontos volt számomra az, hogy ne kerüljek semmiféle idegen hatás alá, próbáljam öntörvényű módon a magam egyéniségét, szobrászi útját megtalálni, és ezekből a tényezőkből kialakítva hozzak létre egy szobrászatomat.

– Nagyon egyéniek és beszédesek az úgynevezett létportréi. Nem arcot ábrázol, hanem egyéniséget és sorsot. Bartók portréja egy kicsit önarckép is. Szervátiusz Tibor arca is végtelen nyugodtságot, szelidséget sugároz, ugyanakkor hatalmas erőt is. Bartók portréja már-már lányos gyöngédséget, hamvasságot, egyúttal azonban óriási erőt áraszt. Hogyan sikerült ötvözni az erőt és a gyöngédséget?

Én nem követtem azt az utat, amit a szobrászok Magyarországon is követtek, nem akartam fotografikus Bartók-portrét készíteni, amelynek nagy orra van, és mindenféle ilyen jegyeket hordoz, hanem a zenéjéből indultam ki, belső lényéből, belső feszültségeiből, mert úgy éreztem, hogy Bartókban óriási energiák feszültek, a zenéje is olyan, zongoraművészként előadói stílusa

is ilyen volt. Úgy érzem, hogy bennem is működnek ilyen feszültségek, habár külsőleg nyugodtnak látszom, de belülről nagyon feszült vagyok, és ezért tudok erőt vinni a szobraimba. S ha ez a kettő találkozik, akkor létre tud jönni például egy Bartók-portré, amely kívülről egy nagyon nyugodt, egyszerű, primitív népi maszkra hasonlító forma, de ezen belül nagy feszültségek, erők működnek. A szem két nagy üreg, ezen keresztül áramlik ki ez a benső lelki világ. [...] Valójában ezek a portrék, Bartóké, Adyé, Németh Lászlóé, Szabó Dezsőé, Móricz Zsigmondé, és sorolhatnám még, egy sorozatot alkotnak, és azért jöttek létre, mert magányomban szükségét éreztem annak, hogy ne csak a szellemiségük vegyen körül, és ebből tudjak erőt meríteni, hanem fizikai valóságukat is magam körül érezzem, és ezek mintegy erősítsenek és gyámolítsanak abban a küzdelemben, amelyben Erdélyben részem volt...”

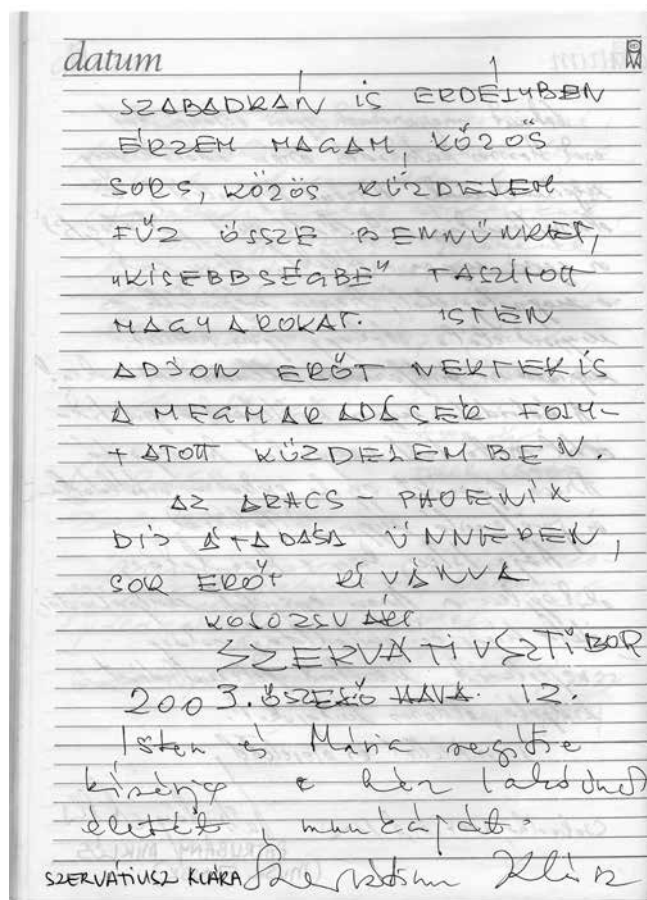
Az Aracs Társadalmi Szervezet elsőként és egyedülként a Délvidéken 2002-ben a Kalmár Ferenc alkotta Aracs–Főnix-díj alapításával az egyetemes magyarságban gondolkodott. Ezzel a

díjjal ugyanis a Kárpát-medencei magyarságnak azokat a kiemelkedő személyiségeit, illetve szervezeteit jutalmazta, akik példaadó magatartásukkal, tetteikkel, életművükkel és egész életükkel, illetve amelyek tevékenységükkel, hatásukkal kiérdemelték a délvidéki és az egyetemes magyarság megbecsülését, elismerését és tiszteletét. A másik cél jelzésértékű. Bizonyosságot nyújtani arról, hogy a délvidéki magyarság az egyetemes magyarság részének tekinti magát, és mindazok az értékek, amelyek a magyarság boldogulását szolgálják, s jó hírnevét öregbítik, a délvidéki magyarság nemzettudatát és önbecsülését erősítik. Az első díjat 2002-ben a tízéves Duna Televízió kapta, majd 2003-ban Szervátiusz Tibor szobrász.

2003-ban a díjkiosztó bizottság elnöke dr. Szöllősy Vágó László volt. Méltató beszédében Szervátiusz Tibort idézte, aki emberi és művészi elkötelezettségét így fogalmazta meg: „»Ha magyarnak születtem, a művészetet is anyanyelvemen kell beszélnem. Vállalom népem hagyományait, sorsát, történelmét, múltját, jelenét és jövőjét. Keleti szép örökségünket Nyugat-

Szervátiusz Tibor átveszi az Aracs–Főnix-díjat

Bejegyzés a vendégkönyvben

ba ötvözve, a Nyugat figyelmét magunkra irányítva a szobrászat nyelvén erről akarok szólni.«

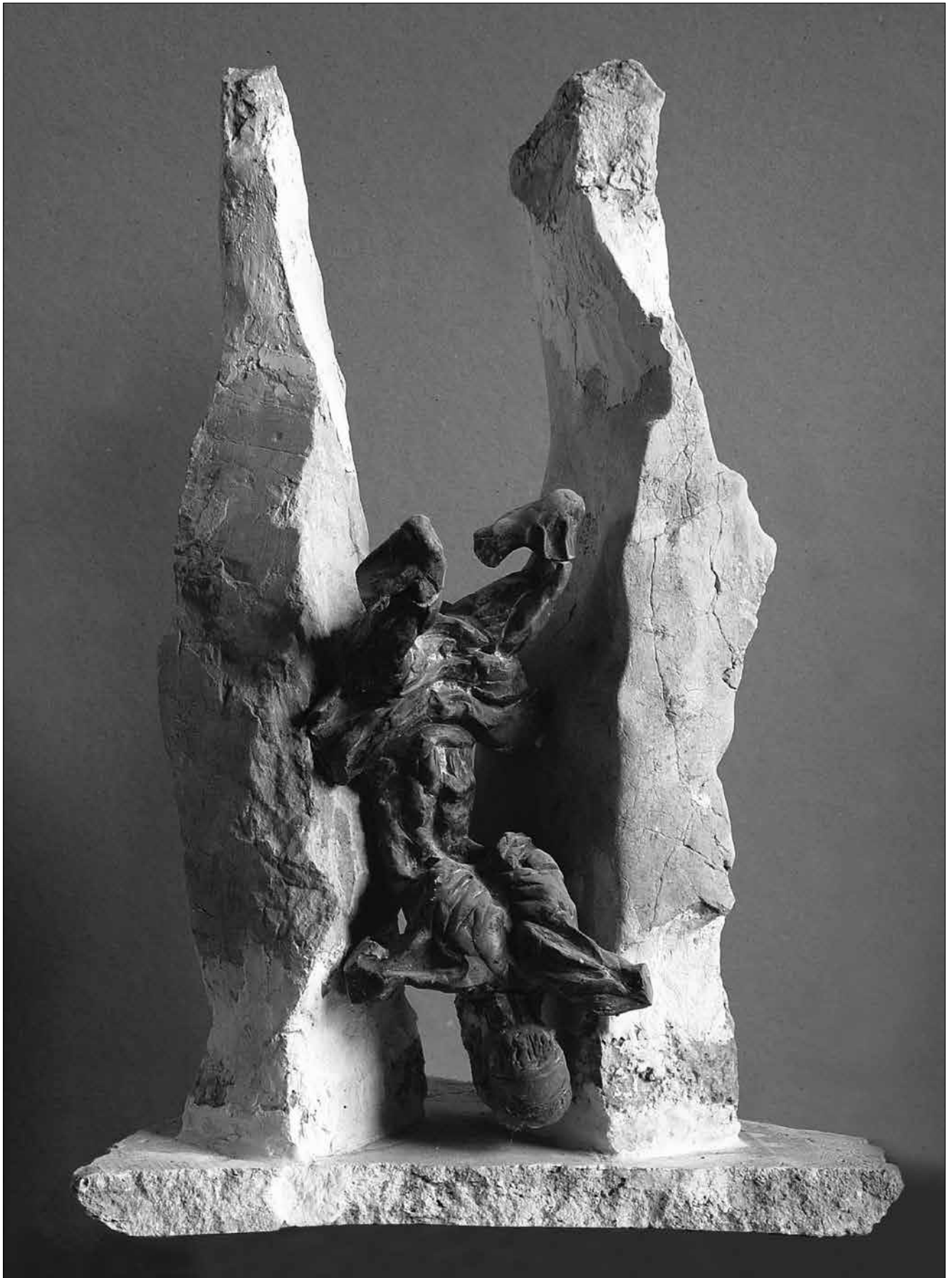
Ki is hát akkor Szervátiusz Tibor? – tehetjük fel sokakkal együtt a kérdést. Megkísérelhetnénk a válaszadáshoz megidézni a méltatókat: a XX. századi magyar és európai szobrászat egyik legkiemelkedőbb, legkarakteresebb művésze... Egyéni hangot, stílust hozott az európai képzőművészetbe... Ihetője a magyarság sorskérdései... Szemelvénynek választhatnánk Dózsa-szobrát, amely hónapokon át a Nemzeti Múzeum leglátogatottabb relikviája volt, a kőbe faragott, bronzba öntött Magyar Trianon-Golgotát, a diófába faragott Adyt, a fekete andezitből formált Móricz Zsigmondot, a tölgyfába égetett Kós Károlyt, a bronzba formázott Szent László királyt, a fába, kőbe, vasba, bronzba öltöztetett névtelen csángó lányokat és Fájdalmas Szűzanyánkat, a vértanúkat, a siratókat és a Megváltókat...

A választ paradox módon kérdések kínálják. Kérdések, amelyeket Szenteleky Kornél, a jugoszláviai magyar irodalom első nagy szervező

egyénisége hetven évvel ezelőtt fogalmazott meg, kérdések, amelyeket fel kellene tennünk minden alkalommal, amikor érdemeket mérlegetünk és elismerésekről döntünk: Adtam-e valamit népemnek? Vállaltam-e népem sorsát, baját, álmait és vágyvilágát? Adtam-e teremtő fényt, hitet, szívet, szépséget és eszmét az alkotásban? – Ha a kérdések többségére igen a válasz, úgy az illető méltó a díjra, az elismerésre. Szervátiusz Tibor esetében minden válasz: igen. Igen! Adott, sokat adott népének. Igen! Vállalta népe sorsát, baját, álmait és vágyvilágát. Igen! Adott teremtő fényt, hitet, szívet, szépséget és eszmét az alkotásban.”

Ugyanebben az évben, 2003-ban Szervátiusz Tibor és felesége, Klára megalapítják a Szervátiusz Jenő-díjat a szobrász édesapa születésének 100. évfordulója alkalmából. A délvidéki magyarságot az a megtiszteltetés érte, hogy képzőművészei közül (azóta is egyedülként) **Gyurkovics Hunor** szabadkai festőt, grafikust tüntették ki ezzel a díjjal 2005-ben. A Szervátiusz Jenő-díj célja, hogy ráirányítsa a figyelmet a Kárpát-medencében születő magyar művészetre, magyar művészekre, olyanokra, akik „**a nemzeti kultúra gyökereit felmutató, magas színvonalú művészetet hoznak, hoztak létre**”. (Idézet a Szervátiusz Alapítvány honlapjáról.)

Szervátiusz Tibor anyaga – egyik méltatója szerint – nem a fa, a kő, hanem a **fájdalom**. Ezt emelte ki Döbrentei Kornél versének címében: *Belépve a Fájdalom kapuján – Szervátiusz Tibornak főhajtással élete és életműve előtt*. Ezzel a verssel tiszteltgett az Aracs szerkesztősége 2010. március 15-ei számában a 80 éves művész munkássága előtt, majd 5 év múlva az augusztus 20-ai Aracs-szám képzőművészeti anyaga bepillantást nyújtott e gigantikus életműbe a 85. születésnap alkalmából. Akkor a címlapra az 1944-es délvidéki magyar holokauszt emlékére tervezett alkotás makettje került. Az Aracs szervezet fölkérésére vállalta el Szervátiusz Tibor, hogy mementót állít az ártatlanul kivégzett magyaroknak. Számomra a nagybetűs Fájdalomnak ez a legmegrázóbb formába öntése, a két hatalmas szikladarab mint két felkiáltójel áll, s e két sziklaszikoly között zuhan le a mélybe, a halálba az áldozat. Akár a Tiszába lőtt magyarokra

Az 1944-es magyar holokauszt emlékművének makettje

A Szervátiusz Jenő-díjjal Gyurkovics Hunor a 2005. évi díjátadó ünnepségen

is asszociálhatunk e zuhanó áldozat láttán, s a megcsontított test látványa azt a mérhetetlen fájdalmat, megaláztatást, kegyetlenséget robbantja tudatunkba, amely a magyarság e délvidéki részével megtörtént – Tito elvtárs jóváhagyásával. Sohase feledjük el, mindig emlékezünk a véráldozatokra! Egy világhírű szobrász egész habitusával, mély átéléssel, együttérzéssel népének, nemzet részének szenvedése iránt alkotta meg a Fájdalom sikolyát. 15 évnyi hallgatás után itt az idő, hogy cselekedjünk. A mai technika lehetővé teszi, hogy a makett alapján kinagyítva megszülessék az öntőműhelyben a mű. Az 1944-es kivégzések kutatómunkája is hamarosan befejeződik, a szerb–magyar kapcsolatok sohasem alakultak olyan jól, mint manapság – hangoztatják mind Szerbiában, mind az anyaországban. A sok kis helyi emléktábla, kereszt, kopjafa, csúrogi emlékmű mellett is kell

egy méltó mementó. Szervátiusz Tibor műve az. Köszönet érte. Adósai vagyunk a megvalósítással.

Szervátiusz Tibort május 15-én helyezték örök nyugalomra a Fiumei úti sírkertben Budapesten. Döbrentei Kornél szavaival búcsúzunk tőle.

„Talentumod, géniusz Barátom,
mérni nincs elég s méltó karátom,
amit itt tenni lehetett s kellett,
s elvárt az Isten, megcselekedted
[...]

Székely Pietàd nem gyász s kín rabja,
lábánál kicsi gyermekkel vallja:
bármily hatalmas a veszedelem,
bármilyen lét-koptató a jelen,
mag kisarjad, megmaradunk, ne félj -:
Mindörökké Magyarország s Erdély.”

(Belépve a Fájdalom kapuján)

*Kallós Zoltán
néprajzkutató, népzene gyűjtő
(Válaszút, 1926. III. 26. – Válaszút, 2018. II. 14.)*

Kallós Zoltán méltatása*

Egy angol földrajztudós felkeresett egy afrikai törzset a Nílus forrásvidékén, és ott e szavakkal köszöntötte a törzsfőnököt: „Nagy örömmre szolgál, uram, hogy átadhatok Önnek egy könyvet arról a tudósról, aki Önöket felfedezte.” A törzsfőnök hibátlan angolsággal így felelt: „Én is jártam Angliában, uram, de olyat még soha nem mondtam, hogy én fedeztem volna fel Londont.”

A mai magyar falu és város sokkal közelebb van egymáshoz, mint Afrika Londonhoz. Mégis, mintha két külön világ meredne egymásra Budapestről és Gyimesközéplektről. Az egyik szédült iramban fejleszti civilizációját, növeli fogyasztását – és közben a kultúrát is fogyasztási cikké süllyeszti. Szellemi intézményeiben ádázul küzd az önmegvalósító világpolgár szemlélete a hagyományokra támaszkodó nemzeti gondolattal. A másik, a falusi világ nem tud beleszólni ebbe a vitába – a puszta létéért küzd, ez köti le minden erejét. De helyenként még ragaszkodik a kultúrájához. Ezek a helyeken a műveltség egyszerre egyetemes és hagyományos – a két fogalom nemhogy ellentétben volna egymással, de egyik a másik nélkül egyenesen értelmezhetetlen. Itt a termelés nem a Teremtés rendjének felforgatását jelenti, hanem annak fenntartását. Itt az ünnepek a Teremtő és a teremtmények találkozásának alkalmai – a lakoma van az ünnepért, nem az ünnep a lakomáért.

A város maga is érzi, hogy valami nagyon nincs rendben a háza táján. Ezért nem bánja, ha időnként expedíciók indulnak egzotikus falusi tájakra, és onnan megdöbbentő mélységű balladákat, hihetetlen virtuozitású táncokat, szívfacsaró furulyadallamokat hoznak – ilyenkor egy-egy pil-

lanatra megáll a kanál a város kezében, mielőtt bekebeleznék a különös csemegét.

Kallós Zoltánt nem a város küldte vidéki felfedezőútra. Sokkal inkább tekinthető ő a falu küldöttjének, Julianus barátjának, aki hírt visz a városi testvéreknek – van még forrás, ahonnan erőt lehet meríteni a megújuláshoz, csak segíteni kellene egymást. Amikor ő azt mondja az '50-es, '60-as évekbeli munkásságáról: „Olyan anyagokat hoztunk, amilyeneket még soha nem hallottak, Bonchidáról, Palatkáról, Magyarorszávról, Ördögösfüzesről, Visáról...” – akkor nagyon pontosan ragoz. Ezek az anyagok valóban szenzációs újdonságot jelentettek a népzene- és néptánc kutatásnak, ő azonban úgy ismerte őket kiskoruk óta, mint az afrikai törzsfőnök a Nílus forrásvidékét. A tudomány eszköztárával is azért szerelkezett fel az egyetemen, zeneakadémián, mert mint mondja: „Meg kellett ismernem a tudományos megkülönböztető jegyeket, dialektus-területeket, módszereket. Én szerencsére nagyon sok dallamot ismertem, izgatott, nehogy elfelejtsem.” Jegyezzük meg – ritka az a diák, aki azért tanul kottaírást, nehogy elfelejtse, amit már úgyszólván tud. Tudományos műveinek hatása éppen azért sugárzik szét olyan különös erővel, mert mindaz, amiről írásai szólnak, a szerző saját anyanyelvi műveltsége is egyben. Mintha a nílusi törzsfőnök írta volna a könyvet saját hazája földrajzáról.

Ezt az óriási dallamtudást magam is megtapasztalhattam. A '80-as években elkalauzolt bennünket a Nagyenyed melletti Becére, Szántó Ferenchez, a kiváló pásztor zenészhez. Első élményem az a tisztelettel párosuló családi szeretet volt, mellyel a háziak fogadták. A vendégszeretet mindenkinek kijár Erdélyben, és kijár a

* Elhangzott 2006. március 26-án, Kallós Zoltán 80. születésnapja alkalmából.

tanult ember iránti tisztelet is. Ide azonban olyan tanult ember érkezett, akit nagy tudománya ellenére is pontosan értettek a falusiak – és ő is pontosan értette a falusiakat. Az eredmény a zenei kérdezz-felelek játéknak olyan tűzijátéka lett, amelyet sem korábban, sem azóta nem tapasztaltam. Kallós és Szántó Ferenc versengve kutattak egymás emlékezetében a régi nóták után. Még a kérdező-válaszolói viszony is feloldódott, hiszen Feri bácsi is sokszor kérdezte Kallóst: „Ezt ismeri-e?” (Ismerte.)

Kallós azonban nemcsak mentette a falu kincseit, hogy ezzel az egyetemes magyar kultúrát gazdagítsa, de adott is a falunak. Pályafutását kalotaszegi, moldvai, gyimesi tanítósodással kezdte. Amikor pedig már nem taníthatott, akkor is Gyimesbe ment fakitermelési alkalmazottnak. „Na, most jól elásta magát ez az izgága alak az Isten háta mögött” – gondolhatták a munkássága iránt mindig odaadóan érdeklődő szekusok, mert nem tudták, hogy faköbözés közben munkatársától, Tímár Viktortól gyűjt furulyadallamokat, munkaszüneti napokon pedig Moldvába jár, a Kodálytól kapott magnetofonnal felszerelve. A szekusok idővel talán megértették ebből, milyen nehéz a halat vízbe fojtani.

„Kallós Zoltán attól gazdag, hogy mindenét szétesztotta” – mondta egyszer Berecz András. Valóban, az erdélyi falusi mesterekhez igyekvő táncázások a megmondható, mennyi felbecsülhetetlen értékű útbaigazítást adott Kallós a Magyarországról betoppanó idegeneknek, mindig pontosan mérlegelve a titkosrendőrök és besúgók pillanatnyi hadállásait is. Hogy ezt a

rendkívül kockázatos és felelősségteljes szerepet milyen magától értetődő tudatossággal vállalta, azt egyik nyilatkozata világítja meg: „Én úgy gondolkodtam, hogy egy ilyen gyűjtés nem lehet öncélú, akkor nem ér semmit az egész!” Hát nem is lett öncélú a gyűjtés. Bátran kimondhatjuk, hogy e nélkül az óriási tudásra alapozott önzetlen segítség nélkül nem alakulhatott volna azzá a táncmozgalom, ami. Kallós gazdagsága pedig még csak most, az általa alapított válaszúti táborral, a szórványban élő gyerekek kollégiumával, a gyűjtemény rendre megjelenő kiadványaival mutatkozik meg igazán.

Egy kiváló vajdasági barátom mondta december ötödike után, hogy már sejtí Trianon értelmét: az ország szétszabdálása leválasztotta a nemzet értékesebb részeit a züllésnek indult magról, mintegy a majdani gyógyuláshoz szükséges őssejteként. Amikor a '60-as években Andrásfalvy Bertalan, Martin György és Pesovár Ferenc barátságot kötött Kallós Zoltánnal, és megkezdtek az erdélyi néptáncok módszeres gyűjtését, talán már az öngyógyító folyamat első lépéseit tették meg. Az ott megőrzött műveltség elkezdett áramlani Magyarországra felé, és áramlik mind a mai napig, hatalmas szellemi töltést adva ezzel a megújuláshoz. A '70-es évektől az Erdélybe induló táncázások a többi szellemi kapoccsal együtt csak felerősítették ezt a folyamatot. Ebben játszott nélkülözhetetlen szerepet Kallós Zoltán. Többek közt e sorok írója sem válhatott volna zenésszé az ő segítségével, így még magát azt a megtisztelő feladatot is neki köszönheti, hogy őt méltathatja. Köszönjük, Zoli bácsi.

Naplójegyzetek II.

A felnőttkor választóvize

Gyermekkoromban családuk mind a négy felnőtt, velünk élő tagja: nagymama, nagynéném, anyám és apám is mélyen hívő ember volt. De mind a négyen egészen másként.

Anyai nagymama, miután a pesti angolkisasszonyoknál elvégezte iskoláit, férjhez ment nagypapához, aki katolikus volta ellenére teista volt: hitt ugyan a természet Urában, de vallását nem gyakorolta. Első három gyermekük korán meghalt, nagymama csak a Szűzanya segítségével tudta elviselni, túlélni elvesztésük fájdalmát. Tőle tanultam mindazt, amit hitről, imádságról tudok: reggel ötkor már az ágya szélén ült, és a rózsafüzért mondta. Alsóingén skapulárét hordott, minden munkába Isten segítségét kérve fogott, ha elmentünk otthonról, kis keresztet rajzolt a homlokunkra, ha tehetett, naponta eljárt szentmisére.

Nagynéném mindenben követte őt, és nagyon büszke volt, hogy egykor Mária-lányként részt vett az Eucharisztikus Kongresszuson.

Apámra korán elhunyt édesanyja egyedüli örökségként mély, feltétel nélküli istenhitét hagyta. Ez pontosan elég volt ahhoz, hogy egész életében mindig mindenütt valamiképp a szeretet középpontja legyen. Csendes, kevés beszédű, de jó humorú ember volt, aki csak ismert, szeretettel, mosolyogva emlékezett rá.

Anyám vele ellentétben harsány és magabiztos volt, sokat emlegette a Jóisten számtalan csodáját, amelynek köszönhetően az 1919-es kommün, a két világháború és a szocializmus kataklizmáit családuk valamennyi tagja túlélte. Folyton imádkozó édesanyjával szemben ő a rózsafüzérezést, a litániázást nem gyakorolta. Nem volt elmélkedő alkat, lendületes és fáradhatatlan volt, aki a segítséget tartotta a legfontosabbnak. Úgy beszélt, mintha pertuban lenne

a Jóistennel, és egyenesen tőle tudná, hogy mi kell az üdvösséghez. Fölényes intellektusa rám is erősen hatott.

Hosszú lenne elmondanom, milyen út vezetett attól a nem minden póz nélkül imádkozó, de őszintén hívő kislánytól, aki voltam, addig az Istenről, hitről készségesen megfelelő egyetemistáig, aki nagykorúságom percétől lettem.

Mi okozta ezt a gyors változást?

Talán az is, hogy egyetemistaként első perctől fogva felnőttnek tekintettek.

Alig múltam tizennyolc éves, otthon még minden a gyermekori rendet követte, féltő szigorral tartották számon minden lépésemet. Az egyetemen szabadnak éreztem magamat, úgy tűnt, itt az lehetek, aki lenni szeretnék. Itt sokkal jobban ismernek engem, mint a családban, és semmit sem kell tennem azért, hogy elfogadjanak. Gyermeki éretlenségre vall, hogy mindezt elhittem, és vonakodás nélkül eltértem a vele járó, legvulgárisabb ateista fölényeskedést is, mert ebben a közegben látszólag az ateizmus volt az egyetlen komolyan vehető világnézet. Nem véletlenül, hiszen 1961-et írtunk akkoriban.

Egyszerre távolodtam hát el a családomtól és az Istentől, mintha a hitem és az otthoni követelmények elvetése felnőtté válásom természetes velejárója lenne.

Amilyen gyorsan, amilyen mámorosan fordítottam hátat gyermeki énemnek, és mindannak, ami hozzátartozott, olyan fájdalmasan éreztem később az ezzel járó veszteségeket. Hosszú évtizedeken át mégsem jöttem rá arra, hogy mi okozza az állandó, nyomasztó elvágyódást, amelyet érzek.

Beletelt vagy két évtizedbe, amíg egyszer egy rádióműsorban meghallottam a nagy megtérő, Szent Ágoston szavait: „Magadnak teremtettél bennünket Istenünk, és nyugtalan a mi szívünk,

amíg meg nem nyugszik Tebenned!” Ez a gondolat már első hallásra annyira megtetszett, hogy jólesően, a ráismerés örömeivel elmosolyodtam. Elmosolyodom azóta is, ahányszor csak az eszembe jut.

Lehet, hogy ennek köszönhetem, hogy viszsztataltam mindahhoz, ami gyerekkoromban már az enyém volt: az imádsághoz és a nyugalomhoz, amelyet valóban egyedül az Isten iránti bizalom ad meg.

A jó példa ragadós

– tartja a mondás. De a rossz példa is. Sőt, az sokszor még vonzóbb. Hogy miért? Talán azért, mert sokszor könnyebb követni. Ha megosztom a sonkás zsemlémet valakivel, aki aznap, mondjuk, otthon felejtette a tízóraját, esetleg én is egy kicsit éhes maradok. Könnyebb, ha nem osztom meg senkivel, oda se figyelek arra, kinek van, kinek nincs mit ennie.

De végül is jobban járok-e vele? Felfogás kérdése: ha emberi együttérzésből lemondok valamiről, oda tudok adni valamit egy arra rászorulóknak, megerősödik az önbecsülésem, jobban érzem magam a bőrömben. Különösen igaz ez, ha nem is a fölöslegemet, hanem a saját szükségletemre valót osztom meg. Hosszú távon, a jellemem megszilárdításának, az emberek rólam alkotott véleményének alakulása szempontjából biztos, hogy jobban járok, ha önzetlen vagyok. Még ha rövid távon, anyagi szempontból, veszteség ér is.

A nevelés alapja mindenképpen a példaadás: amire a gyermeket neveli, azt kell élnie a nevelőnek is. Különben csak hiábavaló lesz a leggyakrabban hangoztatott elvárás is. Sőt, az az ember, aki sokat hangoztatja, de maga nem követi az elveit, hazugnak, kétszínűnek, hiteltelennek bizonyul.

Mondhatni, minden, amit az életben átélünk, tapasztalunk, példát nyújt számunkra. Példát jelent a már élményekkel, összehasonlítási alappal bíró felnőttek számára is, de a gyerekek számára is. A nevelő, a szülő legtöbb esetben nem is sejtí, mi mindent, hányféle példát lát maga előtt a gyermek akárcsak egyetlen napon is. Csak akkor tud segíteni neki abban, hogy a jó és a

rossz példát egymástól megkülönböztesse, ha megbeszéli vele az élményeit, a közösekét és a külön-külön szeretteket is. Ehhez bizalmi kapcsolatra, időre, együttlétre, beszélgetésekre van szükség. A gyerek egyedül nehezebben és bizonytalanabb eredménnyel dolgozza fel, ami történik vele. Ezért baj, ha a szülőt, a nagyszülőt idegesíti, ha egy kisgyerek, úgymond, folyton kérdezősködik. Pedig jó jel, nagy érték, ha kérdez a gyerek: azt mutatja, hogy bizalmat érez a kérdezett iránt, tőle vár választ arra, amire maga nem ismeri a feleletet.

A mai gyermek és a mai felnőtt nem csak a mindennapi életben lát számtalan jó és rossz példát. Percenként millió új élményt, eseményt és így rengeteg példát közvetítenek a tévéadások, a világháló különböző oldalai, a filmek, a videófelvételek is. Ezek megbeszélése, kiértékelése azért még nehezebb, mert sok esetben csak részleteket, pontatlan, nehezen érthető képsorokat „kap el” a távirányítóval kattintgató vagy a világhálón kalandozó, kíváncsi gyerek vagy felnőtt. Ezek a szuggesztív képsorok éppúgy belevésődnek a tudatunkba, mint ha a valóságban látnánk őket. Másik nagy hátrányuk az ilyen információknak, hogy nehéz, sokszor lehetetlen utánajárni, mi igaz belőlük, mi nem, hol történtek, megtörténtek-e valójában.

A játékfilmek, videók közismerten a fantázia szüleményei, mégis élő példaként hatnak a nézőre, és ugyanúgy mintát adnak a gondolkodásához, a bajok megoldásához, mint az alaposabban megismert tapasztalatok. Ezért is érthetetlen számomra, hogy mindennapos lett a brutalitás, a véres erőszak bemutatása a közvetített filmalkotásokban. Az sem sokkal érthetőbb számomra, hogy van, aki kifejezetten ezt szereti, erre vevő. Egyik hetilapunkban például azt olvasom, hogy az újságíró unalmasnak látja a régi, úgymond, túl jámbor krimiket. Ő vért, kegyetlenkedést, az erőszak legvadabb példáit szereti látni a filmekben.

Pedig az embernek nincs két fantáziája, két tudata: aki a véres megoldásokat kedveli a képernyőn, a moziban, miért csodálkozik, ha az életben is mind gyakrabban találkozik ilyesmivel?

Tudnunk kell, hogy a jó és a rossz példa egyaránt ragadós.

Tizennyolc

„A hierarchiák mennyeiek. A pokolban mindenki egyenlő.”

(Nicolás Gómez Dávila)

ÍRTA: ANDRÁSI ATTILA
DRAMATURG: SZIGETI RÉKA

Az előadás 1918 októberében játszódik. Az első jelenet október legelején, a többi október 26. és 31. között játszódik Budapesten, a várban, az egykori honvédelmi minisztériumban, a miniszterelnökségen és a honvédelmi államtitkár otthonában. Ha kevesebb színész áll rendelkezésre, mint ahány szerep van, akkor a hasonló jellemeket, sorsokat, politikai elkötelezettségeket azonos színész játssza.

1. JELENET

Vezérőrnagy (Pelsöczy László), Baronesse (Stelly Zsófia)

(Az olasz frontvonal. A Vezérőrnagy és a Baronesse a vasútállomáson. A távolban ágyúdörögés, a Baronesse úti ruhában, rendesen bepakolt útitáskával, ernyővel. Az állomásról rálátni a közeli frontvonalra.)

VEZÉRŐRNAGY: Még pár perc.

BARONESSE: Nem akartam neked erről beszélni, de nem tudom tovább magamban tartani...

VEZÉRŐRNAGY: Előlem semmit nem kell titkolnod.

BARONESSE: Otthon nagy a zűrzavar. Minden felborult. Szinte mindennaposak a munkabeszüntetések. Főleg a hadsereg számára dolgozó üzemekben áll le rendszeresen a munka!

VEZÉRŐRNAGY: Látod a szögesdrót akadályokat?

BARONESSE: Látom.

VEZÉRŐRNAGY: Azokon túl ott vannak az olaszok.

BARONESSE: Tudom.

VEZÉRŐRNAGY: Ők tanúsíthatják, hogy van fegyverünk, és a tűzérésünk is hatékony és szorgos.

BARONESSE: Súlytalannak tartod a szavaimat! Nagyon komolyan kellene vened azt, amit az imént hallottál!

VEZÉRŐRNAGY: Körülöttem tűzben a világ, tombol a háború! Elöttem te vagy, életem, nap-sugaram, egyetlenem. A kezeim könyékig, a lelkem azon túl is véres. Még pár perc pusztán, és zakatolva fut veled tova a vonat. Mit vegyek most komolyan? Egy éve egy helyben, folyamatos tűzben, ölvé és öletve, hol támadva, hol védekezve, de folyamatosan temetve, mit vegyek most komolyan?

BARONESSE: Emlékszel Zsenyey ezredesre?

VEZÉRŐRNAGY: Persze hogy emlékszem! Két gyermek után, még most is tépelődsz?

BARONESSE: Nem tépelődök én semmin, próbállak felébreszteni!

VEZÉRŐRNAGY: A fronton vagyunk. Itt most is, mint mindennap, dübörögve arat a halál! Itt sokkal jobb álmodni, mint élni!

BARONESSE: Tudod, a húga a barátnőm.

VEZÉRŐRNAGY: Tudom.

BARONESSE: Főbe lőtte magát!

VEZÉRŐRNAGY: Annabella?!

BARONESSE: Nem! Zsenyey!

VEZÉRŐRNAGY: Istenem!

BARONESSE: A cseh királyságban, a pilseni körzetbe volt beosztva az első császári és kirá-

lyi vadászrezedhez. A bányászok beszüntették a munkát, és a hegyekbe szöktek. Zsenyey hajtóvadászattal szedte össze őket. Reggelre ismét megszökött mind! Ismét összeszedte őket. Annak ellenére, hogy rögtönítélő bírósággal fenyegette meg a munkásokat, csak a fele vette fel a munkát. Ismét megszöktek, ismét összeszedte őket. Kérte a rögtönítélő bíróságok felállítását, elutasították! Végül megértette, a szökések szervezettek, és minden lépéséről már előre tud a másik oldal. Levelet írt Annabellának, ennyi volt benne: vége van a világunknak, a következőben nincsen számomra hely!

VEZÉRŐRNAGY: Szörnyű!

BARONESSE: Az! Árva megyében éhséglázadás tört ki! A sajtó tele van a háború értelmetlenségéről szóló cikkekkel! Horvátország egyes részein fegyveres katonaszökevények fosztogatnak.

VEZÉRŐRNAGY: Szeretlek.

BARONESSE: Én is szeretlek, de...

VEZÉRŐRNAGY: Nincs de! Mindent, amit tudok, megteszek azért, hogy ne aggódj!

BARONESSE: Én azért aggódom, hogy mit teszel, ha már nem lesz mit tenned?

VEZÉRŐRNAGY: Most azt teszem meg, amit most kell, akkor meg azt, amit akkor kell majd megtennem.

BARONESSE: Ezért aggódom.

VEZÉRŐRNAGY: Sem a félelem, sem az aggodalom nem segít semmilyen helyzeten. Amíg lehet, tegyük meg azt, amit lehet, és a sorsot fogadjuk derűs lélekkel. Nekem nehéz a derűt megtartanom, elült rajtam a bú, a szokottnál is borongósabb a lelkem.

BARONESSE: Miért?

VEZÉRŐRNAGY: Mert a vonatod rögtön indul. A gyerekek?

BARONESSE: Megvannak.

VEZÉRŐRNAGY: De jól vannak?

BARONESSE: Igen. Jól meg vannak szep-penve.

VEZÉRŐRNAGY: Miért?

BARONESSE: Mert gyermekek, nem hülyék!

VEZÉRŐRNAGY: Ne mutass nekik semmit ebből az önmagára omló világból!

BARONESSE: Embereknek nevelem őket, nem birkáknak.

VEZÉRŐRNAGY: Az ellenség is fáradt, az olaszok harcértéke a nullához közelít!

BARONESSE: Ezért álltok szembe jól felszerelt angol és francia hadosztályokkal!

VEZÉRŐRNAGY: Jól fel vannak szerelve, el vannak látva mindennel, amiből mi hiányt szenvedünk, de mégis, minden épeszű emberi számítás ellenére, mégis álljuk a frontot!

BARONESSE: Isten kegyelmes.

VEZÉRŐRNAGY: De meddig?

BARONESSE: Mennem kell. Szeretlek!

VEZÉRŐRNAGY: Máris hiányzol! Örökké hiányozni fogsz.

(Megérkezik a vonat, Baronesse el)

VEZÉRŐRNAGY: Hiányozni fogsz, egészen a feltámadásig. Fiaim!

2. JELENET

(Katonák be, vagy kintről)

KATONÁK: Igenis, vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: Mit tesztek, ha valaki elindul az ellenség felé, abba az irányba?

KATONÁK: Agyonlőjük, vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: Ha bármilyen rangja is van, és elindul abba az irányba, agyonlövitek?

KATONÁK: Agyonlőjük!

VEZÉRŐRNAGY: Hogyan lövitek agyon, ha elindul abba az irányba?

KATONÁK: Kíméletlenül, vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: De a királyt nem lövitek le, ugye, katonák?

KATONÁK: Őfelsége sérthetetlen! (A Vezérőrnagy elindul a frontvonal felé, abba az irányba) Álljon meg, vezérőrnagy úr! Álljon meg! Vezérőrnagy úr, ha nem áll meg, kénytelen leszek löni! Vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: Vállhoz a puskát, fiaim!

KATONÁK: Igenis, vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: Fegyvert célra tarts!

KATONÁK: Vezérőrnagy úr...

VEZÉRŐRNAGY: Célozz!

KATONÁK: Vezérőrnagy úr!

VEZÉRŐRNAGY: Lőjetekek már! Tűz! Fiaim!

(A puskák villanása, a zene megszólal, sötét)

3. JELENET

Budapest, a Németvölgyi temető, éjjel fél három. Különböző kripták mögött három árny jelenik meg. Az éjjeli lámpáikkal végigpásztázzák a sírkertet. Igyekeznek csendben maradni, majd a színpad mélyén, a sírkert másik oldalán, meglátják Őt!

POGÁNY: Ott van!

CUDAR: Látod?

SZABÓ ERVIN: Fadett?

POGÁNY: Fadett.

CUDAR: Fadett!

FADETT: Szabadság!

CUDAR: Milyen volt?

FADETT: Csodás.

POGÁNY: Svájc!

SZABÓ ERVIN: Szabad ország!

CUDAR: Szabadság!

FADETT: Szerelem!

SZABÓ ERVIN: Nem!

FADETT: De, Ervin, igen!

SZABÓ ERVIN: Elvtárs?

FADETT: Igen!

SZABÓ ERVIN: Az orosz elvtárs?

FADETT: Orosz vagy spanyol, olasz vagy francia, semmi közöd hozzá, Ervin, de nem azért jöttem éjnek idején ide, a temetőbe, hogy a magánéletemről fecserésszünk.

SZABÓ ERVIN: Te voltál az összeköttetésünk az orosz elvtársakkal, az antant országaiban élő barátainkkal! Hogy mertél engedély nélkül hazajönni?

FADETT: Haza kellett jönnöm!

SZABÓ ERVIN: Miért?

FADETT: Mert ti nem vagytok férfiak!

POGÁNY: De, Fadett!

CUDAR: Hogy mondhatasz ilyet?!

SZABÓ ERVIN: Micsoda?

FADETT: Haza kellett jönnöm, mert ti nem vagytok férfiak! Nyulak vagytok! Kutyak vagytok! Csak a farkatok csóvál benneteket!

SZABÓ ERVIN: Elég!

FADETT: Igen, elég! Szájhősök vagytok, senkik! Az osztrák miniszterelnök halott. Mert az osztrák szociáldemokrata pártban volt egy férfi.

POGÁNY: Adler elvtárs!

FADETT: Nézz magadra! Éjnek idején itt reszketsz, a temetőben. Mitől félsz?

POGÁNY: Nem félek, én nem félek! Csak a hely, az éj, az összejövétel célja, a titok, mindez szokatlan, de nem félek!

(Fadett magas, kísérteties, sziszegő kacagásba kezd)

CUDAR: Fadett, hagyd abba!

FADETT: Reszketsz, mint a nyárfalevél, amikor megcsapja a nyirkos őszi szél! Mitől félsz, elvtárs? Nincs Isten, nincs ördög, nincsenek kísértetek, csak a természet. A kripták, a csontvázak, a hullák, ez mind csak a természet! Meg én. De nekem örülsz, nem?

POGÁNY, CUDAR: De, igen.

SZABÓ ERVIN: Fadett, mivé lettél?

FADETT: Te mivé lettél? A háború él! Tisza István él! Neked a szád jár, a kezed legfeljebb ebben vagy abban a könyvben lapoz, vagy csipkés női fehérneműk között matat. De most nem elég kannak lenni, Ervin! Férfivé kell válni! A háborút, Tiszát meg kell ölni! Ha az összeomlás pillanatában még él, hatalomra fog kerülni! Betiltja a szabad sajtót, civilekre is kiterjeszti a rögtönítélő bíróságok hatáskörét! Megtilt minden nagygyűlést, defetizmusnak fogja bélyegezni, és halállal fogja büntetni az igazság kimondását! Pacifista propagandának fogja nevezni, és drasztikusan letöri a tömeg békevágyát! Ezért jöttem haza! Azért, hogy megöljem. Ölni jöttem, ölni az anyák nevében, akik ebben a háborúban elvesztették a fiaikat! Ölni jöttem az asszonyok nevében, akik elvesztették férjeiket, ölni jöttem a szeretők nevében, akik elvesztették szerelmüket! Ölni jöttem, hogy a férfiak többet ne öljenek, hogy a férfiak holnaptól az egész világon csak öleljenek!

SZABÓ ERVIN: Elég volt, Fadett! Nem a nőegyletben szónokolsz egy szombati teadélutánon, hanem éjfél után kettőkor a Németvölgyi temetőben állsz egy családi síron. Miért hívattál bennünket ide? Csak tömondatokban, ha kérhetem! Ha nem volt jó neked, hogy nálam, a könyvtárban találkozunk, és miattad éjnek idején a temető kerítését kellett átmásznom, és persze átmászok érted akárhány kerítésen, de tisztelj meg legalább azzal, hogy tömondatokban tájékozatsz. Mondjuk úgy, harmincban. Hallgatlak.

FADETT: Megölöm Tiszát!

CUDAR: De akkor téged is kivégeznek!

FADETT: Igen, engem is felakasztanak, de a világ összes lapja mindenhol, Dél-Amerikában, Dél-Afrikában, Indiában, Japánban vezércikkben fogja közölni, hogy megölték az Osztrák–Magyar Monarchia legbefolyásosabb politikusát, Tisza Istvánt. És ezt egy nő tette. Én.

POGÁNY: Fadett, én nem szeretném...

FADETT: Elhallgass! Nőből van elég, majd vigasztalódsz. Nem kell ez az ósdi kispolgári szentimentalizmus! Leninék már megmutatták, mit kell tenni! Megölték a cárt, eltaposták a fattyait is!

A kegyelem gyengeség! Nincs kegyelem! Azért rendeltelek ide benneteket, mert itt, a temetőben akarom nektek kihirdetni: megölöm Tiszát! A példám ragadós lesz! A népek mindenhol megölik a vezetőiket! Az angolok és az olaszok kiirtják a dinasztiáikat, a franciák a miniszterelnököt és az elnököt!

CUDAR: Nagyszerű! A francia burzsoá parlament ki lesz irtva!

POGÁNY: Már látom, ahogy a németek agyonverik a császárt, megnyúzzák Hindenburgot, lefejezik Ludendorffot! Én is ott akarok lenni!

FADETT: Tiszával kell kezdeni! Nekem!

POGÁNY, CUDAR: Nem!

SZABÓ ERVIN: Nem!

FADETT: Nem?

SZABÓ ERVIN: Nem! Vagyis igen. Tiszát meg kell ölni! De nem neked! Mi ismerünk, szeretünk, nagyra tartunk, Fadett! Én különösképp!

CUDAR, POGÁNY: Én is!

SZABÓ ERVIN: De sajnos nem vagy elég ismert. Őt olyan valakinek kell megölnie, aki vele egyenrangú. Aki közismert!

CUDAR: Ki lenne az?

SZABÓ ERVIN: Én.

POGÁNY: Te? Miért te?

SZABÓ ERVIN: Mert én vagyok valaki!

POGÁNY: Mi meg senkik?

SZABÓ ERVIN: A fővárosi könyvtár igazgatója vagyok. Újságíró, közéleti személy. A szociáldemokrácia elméletének avatott, nemzetközileg ismert hirdetője és ápolója!

CUDAR: Ez igaz, de ha vagy valaki, ha nem, felakasztanak!

SZABÓ ERVIN: Vállalom az áldozatot. Súlyos cukorbeteg vagyok, engem a kötél a fájdalomtól ment meg. Nekem a kötél megváltás! A halálom az országban a népnek, a fronton a katonáknak, a gyárakban a munkásoknak, a szántóföldeken a parasztoknak, a könyvtárakban a haladó értelmiségnek lesz megszabadulás! Szárnyal a lelkem! Magam előtt a halálba a háborút, magam előtt

a halálba Tisza Istvánt küldöm! Én, a tudós, az értelmiség! A férfi! A tudomány papja!

FADETT: Prófétája!

SZABÓ ERVIN: Amikor a békéért, a népért ölnöm kell, akkor nyúlok először fegyverhez!

FADETT: És van fegyvered?

SZABÓ ERVIN: Nincs.

POGÁNY: És tudsz lőni?

SZABÓ ERVIN: Majd megtanulok!

CUDAR: Eltéveszted!

SZABÓ ERVIN: Nem fogom eltéveszteni!

POGÁNY: De a jobb szemedre vak vagy!

SZABÓ ERVIN: Majd a ballal célzok!

FADETT: Most is remeg a kezed.

SZABÓ ERVIN: Mert izgatott vagyok!

FADETT: És ha lőni kell, majd megnyugszol?

SZABÓ ERVIN: A nagy tettek megnyugtadják a férfiakat!

FADETT: A férfiakat lehet, de téged...

SZABÓ ERVIN: A nagy tettek...

FADETT: Nem azért jöttem, hogy tényleg nézzem, ahogy a tettet elorozzák előlem. Te egy könyvszagú puha pacifista vagy. Pisztolyt csak képen láttál. Ha véletlenül fegyver közelébe kerülsz, hozzá ne érij! Még kárt tennél magadban. Ti statiszták vagytok. Az én statisztáim. Felderítitek a terepet. Majd jövök én, és megteszem azt, amit kell! Meg ne szólalj, Ervin! Ha Bázalból ide jöttem, akkor én lövöm le! Ezzel a pisztollyal! Azt is lelövöm, aki az utamba áll!

(Egy árny jelenik meg a díszleten, egyre nagyobb)

POGÁNY: Valaki jön!

CUDAR: Ilyenkor?

TEMETŐŐR (jön): Állj, vagy lövök! Kezeket fel! Álljanak egy sorba! Ne mozdulj! Igazgató úr! Maga az? Jézusom! Szabó Ervin! Elvtársam, maga az?!

SZABÓ ERVIN: Én lennék...

TEMETŐŐR: Ó, egék! Nem is hittem volna, hogy ebben az órában és itt magával találkozhatom! Talán itt és most zajlik a november negyediki felszabadító fordulat előkészülete? Én tudtam, én tudtam, hogy ebben csak maga lehet a főszervező, nem Károlyi meg a többi tökelütött hülye! Ehhez csak magának van, Ervin, elég esze! Én meg majdnem lelöttem önöket! Azt hittem, sírrablók törtek a sírkertre!

CUDAR: Én, Ervin elvtárs meg Fadett...

POGÁNY: Meg én...

TEMETŐŐR: Kuss legyen! Csak Ervin elvtárssal beszélek! Itt az én temetőmben, Ervin? Itt készítitek elő a november negyediki forradalmat? Istenem, ez igaz?

FADETT: Mi a fészkes fene lesz november negyedikén?

TEMETŐŐR: Kisasszony, hallgasson! Csak Ervinre vagyok kíváncsi!

FADETT: Nem kisasszony vagyok, te idióta, hanem leányasszony! A kisasszonyok ilyenkor már régen ágyban vannak, méghozzá egyedül vannak az ágyban! Én egyedül le nem fekszem! Mi van, mit bámulsz? Ó, kis ravasz, puska van a kezében? Lőj le! Lőj már le! Mit tépelődsz? Ha olyan veszélyes vagy, húzd meg a ravaszt, vagy soha férfi nem leszel, csak egy kivénhedt kamasz!

TEMETŐŐR: Ervin elvtárs, lőjem le? Ervin elvtárs, ugye november negyedike miatt...

FADETT: Most már elegendem van! Szétcsapok köztetek, ha el nem mondjátok, mi lesz aznap?

TEMETŐŐR: Ervin elvtárs, akkor maguk nem a...

SZABÓ ERVIN: A Nemzeti Tanács hétfőre, november negyedikére százezres tüntetést szervez, és a felfegyverzett munkások és katonaszökevények segítségével átveszi a hatalmat!

FADETT: Magasságos ég!

TEMETŐŐR: Most már hivatalosan, mint a temetőőrök és sírásók szakszervezetének képviselője, kérdezem önt, Ervin: maguk közügyben tartózkodnak itt, vagy magánügyben törték meg a sírkert nyugalmát?

FADETT: Légyottra hívtam az urakat!

TEMETŐŐR: Ide?

FADETT: Végül mindnyájan ide kerülünk.

TEMETŐŐR: Tehát kegyed éjjel kettőre a temetőbe rendelte a hódolóit?

FADETT: Igen. Engem csak a rettenthetetlen, bátor férfiak érdekelnek.

TEMETŐŐR: A rettenthetetlenek! „Szép magyar vitézek, aranyos leventék. Hej! ha én is, én is köztetek mehetnék!”

FADETT: Mit akar ezzel a rímbe öntött méreggel, ezzel a bújtatott háborús propagandával? Nem kellene a hősök! Azok gyilkosok!

TEMETŐŐR: Fogja be a száját! Igazgató úr, maga valóban szerelmi légyott miatt törte meg a temető nyugalmaát?

SZABÓ ERVIN: Hát...

FADETT: Ervin!

SZABÓ ERVIN: Igen. Légyottra jöttünk!

TEMETŐŐR: A légyottra ketten jönnek. Általában.

FADETT: Semmi köze hozzá. Magánügy!

TEMETŐŐR: Az édes négyes mindenképpen, de a betörés a sírkertbe és a temető megalázása semmiképp! Igazgató úr!

SZABÓ ERVIN: Uram, elvtársam, én szégyellem magam. Kérem, legyen velünk kíméletes.

FADETT: Nem tűröm az elnyomást! Szabad vagyok, és ebből nem engedek! Ha itt akarok randevúzni, akkor itt randevúzom! Ha ezzel a férfival, akkor ezzel, ha mindhárommal, akkor mindhárommal! Magának ehhez semmi köze!

TEMETŐŐR: Ervin, lőjem agyon? Ez a leányasszony nem ismerte a forradalom kitörésének dátumát. Egy ilyen nőnél minden titok kiderül...

SZABÓ ERVIN: Nála nem!

TEMETŐŐR: Térdelj le, leányom. Ha hiszel, imádkozz, ha nem hiszel, vegyél egy mély lélegzetet. Ervin elvtárs! Maguk meneküljenek! Én mindent elrendezek! Találkozunk november negyedikén, fegyveresen, kinn az utcákon!

POGÁNY: Várj, elvtársam! Megható az áldozatod. Könnyek szöktek a szemembe, hiszen

most döbbsentem rá, mire vállalkoztál! Csak egy percet várj, elvtársam!

SZABÓ ERVIN: Én nem bírok vért látni! Fadett, szeretlek! Ölj meg inkább engem!

POGÁNY: Ervin elvtárs, csend legyen! Hadd öleljelek meg, ismeretlen temetőcsész testvérem, hiszen te még a gyilkosságot is vállalod a forradalmunkért.

CUDAR: Legalább egy kézfogást, felnézünk rád!

SZABÓ ERVIN: Fadett, drága Fadett.

(Pogány kezét fog a Temetőőrrel, a puskáját kiüti a kezéből, és leszúrja)

FADETT: Na végre!

POGÁNY: Miért nem lőtted le?

FADETT: Tudtam, hogy te majd megoldod.

POGÁNY: Dobjuk be valamelyik kiásott sírba.

FADETT: Nem kell vele törődni, majd azt hiszik, valamelyik katonaszökevény ölte meg. Mielőtt bármit is kideríthetnének, már hatalmon leszünk! Ha ki van tűzve a nap, akkor legkésőbb aznap Tiszával végezni kell. Tűnjünk innen.

4. JELENET

A budai vár, a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium. A miniszter irodája.

Szurmay, Államtitkár

SZURMAY: Már több mint negyedórája várok a helyőrség tisztjeire! Ez tűrhetetlen! Államtitkár úr, maga biztos időben tájékoztatta őket a parancsomról?

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr! Ha megrendült a bizalma bennem, kész vagyok még a mai nap az ön asztalára tenni a lemondásom.

SZURMAY: Ebben a helyzetben ön nem mondhat le.

ÁLLAMTITKÁR: A további ittlétem a miniszter úrtól függ.

SZURMAY: Vérlázító, hogy ebben a helyzetben, jogos felháborodás kifejezésére, az ön válasza a szolgálat megtagadásának a lebegtetése!

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr, nem léteznek azok a körülmények, amelyek fennállta esetén én a hazámtól megtagadnám a szolgálatot. Ha kifejezett parancsa ellenére sem lennék képes a miniszter úr elé rendelni a kért tiszteket, távozásommal teremtek helyet nálam alkalmasabbaknak!

SZURMAY: Ferenc, maga itt marad melletttem! Attól tartok, a tiszték késése nem az ön alkalmatlanságának a következménye.

ÁLLAMTITKÁR: Én is attól tartok, miniszter úr!

SZURMAY: Hagyd ezt a miniszterezést, Ferenc. Szólíts csak úgy, ahogy Uzsoknál szólítottál, amikor kisöpörtük a hágóról a muszkát.

ÁLLAMTITKÁR: Értettem, tábornok úr!
(*Baronesse be*)

5. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Baronesse

BARONESSE: Bocsássanak meg az urak, de egy főhadnagy érkezett!

SZURMAY: Ezt a szárnysegédnek kellett volna bejelentenie.

BARONESSE: A főhadnagy úr lovát vitte el az istállóba.

ÁLLAMTITKÁR: A lovász?

BARONESSE: Eltűnt.

SZURMAY: Eltűnt? Köszönöm, kedves Benedetta. Kérem, fáradjon át a távírdába, és személyesen kérdezzen rá a főparancsnokság mai értesítéseire. Ilyenkor már az asztalomon szoktak lenni.

BARONESSE: Megyek, miniszter úr. Örülök, ha a szolgálatára lehetek.

SZURMAY: Menjen már, kedves Benedetta, az isten szerelmére! Ferenc, eressze be a főhadnagy urat!

BARONESSE: Rohanok!

ÁLLAMTITKÁR: Értettem, tábornok úr!

(*Baronesse ki, az Szárnysegéd beereszti a Főhadnagyot*)

6. JELENET

Szurmay, Főhadnagy

FŐHADNAGY: Honvédelmi miniszter úrnak jelentem, Szatmárcsanády Botond főhadnagy parancseligazításra megjelent!

SZURMAY: Pihenj! Hol vannak a többiek?

FŐHADNAGY: Honvédelmi miniszter úrnak alázatosan jelentem: a kaszárnyákban a rend megbomlott. Azért, hogy a parancsmegtagadásoknak elejét vegyék, és a kommunista, valamint pacifista agitátorok lázító tevékenységét megakadályozzák, a csapattisztek a csapataiknál maradtak! A honvédelmi miniszter úr hatályos parancsait, engedelmevel, a többieknek én tolmácsolom.

SZURMAY: A jelentése vonatkozik minden kaszárnya minden egységére?

FŐHADNAGY: Nem. A Lobkowitz kaszárnyában az egységek hadra foghatóak, valamint az inotai tanezred minden százada a rendelkezésére áll!

SZURMAY: Jól van. Holnap este, október 28-án a Nemzeti Tanács népgyűlést tart. A katonai szolgálati szabályzat értelmében elrendelem, hogy úgy ezen, mint bármely más népgyűlésen, sem a közös hadsereg, sem a Magyar Királyi Honvédség tagjai nem jelenhetnek meg egyenruhában. Ha ez mégis megtörténik, önök hivatottak ezeket a szabálysértőket azonnal, ott helyben letartóztatni! A letartóztatások foganatosítása után azonnal értesítést kérek az elfogott tisztokról, valamint a parancsnokságuk alá tartozó egységekről. Még a holnapi nap folyamán az elfogottakat helyettesíteni fogjuk megbízható tisztekkel! Értette a parancsot?

FŐHADNAGY: Értettem!

SZURMAY: Csapataik fegyelmének megőrzése érdekében egységeiket a mai nap folyamán

folyamatosan gyakorlatoztassák, és tartsák a katonákat a kaszárnyákban.

FŐHADNAGY: Értettem!

SZURMAY: A székesfőváros lakosságának jelentős részét megfertőzte az ellenséges propaganda, és az ellenség céljait kiszolgáló, lázadásra készülő defetisták! Ezért tartsák távol csapataikat az utcán, a vendéglőkben, a népgyűléseken a bomlasztóktól.

FŐHADNAGY: Értettem!

SZURMAY: Öntől elvárom, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztassa a többi egységnél szolgáló tisztet a parancsomról. Ha a csapatok között vannak olyanok, akikről már most megállapítható, hogy megbízhatatlanok, azoknak a listáját minden ezrednél állítsák össze, és mielőbb tegyék le az asztalomra!

FŐHADNAGY: Értettem!

SZURMAY: A csapatokat egy percre sem hagyhatják felügyelet nélkül! Értette?

FŐHADNAGY: Értettem!

SZURMAY: Induljon!

(Főhadnagy ki, Államtitkár be)

7. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Baronesse

ÁLLAMTITKÁR: Tábarnok úr!

SZURMAY: Igen, fiam?

(Baronesse berohan)

BARONESSE: Miniszter úr, titkosszolgálati értesítés érkezett. A folyosón futottam össze a futárral, elvettem tőle, és futottam nagyméltóságodhoz!

SZURMAY: Na végre! Ferenc, olvassa fel!

ÁLLAMTITKÁR: Václav Klofáč ...

BARONESSE: Miniszter úr! Én is szívesen felolvasnám!

SZURMAY: Kedves Benedetta!

BARONESSE: Igen?

SZURMAY: Kérem, fusson vissza a távírdába, és ismételten nézzen utána a főparancsnokság mai értesítéseinek. Ha nem érkezett semmi, akkor táviratozzon, telefonáljon vagy varázsoljon, de addig vissza ne jöjjön, amíg a mai értesítéseket ki nem csikarta tőlük!

BARONESSE: Miniszter úr! Mindig nagy öröm számomra, ha az ön szolgálatára lehetek. Rohanok!

(Baronesse ki)

8. JELENET

Szurmay, Államtitkár

SZURMAY: Hallgatom, államtitkár úr!

ÁLLAMTITKÁR: Václav Klofáč, a Cseh Nemzeti Szocialista Párt elnöke...

SZURMAY: Az a gazember, akit három éve kémkedésen kaptak, és halálra ítélték?

ÁLLAMTITKÁR: Igen, és aki tavaly nyáron szabadult őfelsége kegyelmi rendelete folytán...

SZURMAY: Mit csinált megint az a nyomorult?

ÁLLAMTITKÁR: Megkapta az utasításokat a csehszlovák függetlenség holnapi kikiáltására! Párizsból.

SZURMAY: Párizsból? És még él az az állat?

ÁLLAMTITKÁR: Éi. A fegyverszüneti tárgyalások feltétele volt a csehszlovákok elismerése.

SZURMAY: De hát egymillió cseh és szlovák küzd a Monarchiáért a mi hadseregünkben!

ÁLLAMTITKÁR: A tegnapi nap folyamán az antant a nem is létező Csehszlovákiát a saját oldalán háborúzó országgént ismerte el!

SZURMAY: Megáll az eszem!

ÁLLAMTITKÁR: Tábarnok úr! Ők észszerűen cselekszenek. Most bontják meg a Monarchia népei között a már így is foszladozó egységet. Győztesekre és vesztesekre osztanak bennünket. A cseheket és a délszlávokat azzal ámítják,

hogy ők is a győztesek, az antant oldalán fogják befejezni a háborút! Csak bennünket kell elárulniuk. Hülyék lennének, ha nem élnének ezzel a lehetőséggel. Miután apró, egymással torzsalkodó államokra törték a birodalmat, akkora számlát állíthatnak ki, amekkorát akarnak, és akkor hajthatják be, amikor csak akarják. Mi leszünk, vagyis már mi vagyunk a préda.

SZURMAY: Ha holnap a csehek Prágában kiáltják a függetlenségüket, akkor itt, Pesten is valami történni fog! Ebben a felfordulásban biztosan benne van az ellenség keze. Rendelkezzék, hogy a királyi ház tagjai, a miniszterelnök, a belügyminiszter, a parlament elnöke, a parlamenti pártok frakcióvezetői, valamint a városparancsnok védelme megbízható katonai egységek által biztosított legyen. Tisza István védelmét különösképpen erősítse meg!

ÁLLAMTITKÁR: Értettem.

(Szárnysegéd be)

9. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Szárnysegéd

SZÁRNYSEGÉD: Öfelsége szárnysegédje azonnal kéreti a miniszter urat a gödöllői közvetlen telefonvonalhoz.

SZURMAY: Pihenj. Megyek.

SZÁRNYSEGÉD: Engedélyt kérek a távozásra, miniszter úr.

SZURMAY: Az engedélyt megadom.

(Szárnysegéd ki)

10. JELENET

Államtitkár (Kálló), Szárnysegéd (Incze)

ÁLLAMTITKÁR: Halló! Árpássy Gergely főhadnagyot kérem. Főhadnagy úr! A jelentős személyek megerősített védelméről szóló rendelkezéstől a perctől életbe lépett! Kérem, azonnal küldje ki a biztosító egységeket a királyi ház tagjai, a belügyminiszter, a ház elnöke, a parlamenti pártok frakcióvezetői, a városparancsnok, és Tisza István biztosítására! Hogy mikor? Azonnal!

(Szárnysegéd be)

SZÁRNYSEGÉD: Államtitkár úrnak alázatosan jelentem, egy hölgy keresi.

ÁLLAMTITKÁR: Engem?

SZÁRNYSEGÉD: Igen.

ÁLLAMTITKÁR: Vezesse be.

(Szárnysegéd bevezeti Fadettet)

11. JELENET

Államtitkár, Fadett

FADETT: Szervusz, Ferenc!

ÁLLAMTITKÁR: Szervusz, kedves! Térjünk a tárgyra.

FADETT: Itt?

ÁLLAMTITKÁR: Félre a tréfával! A tényekre vagyok kíváncsi!

FADETT: A tényekre?

ÁLLAMTITKÁR: Igen.

FADETT: Nem rám?

ÁLLAMTITKÁR: Most nem.

FADETT: Úgy megfájdult a fejem!

ÁLLAMTITKÁR: Erre most nincs időm.

FADETT: Nincs időd rám?

(Az Államtitkár ad neki egy pofont)

ÁLLAMTITKÁR: Te is láthatod, milyen időket élünk.

FADETT: Látom, magányosakat.

ÁLLAMTITKÁR: A tényeket.

FADETT: Nem a lényeket?

(Kap még egy pofont)

ÁLLAMTITKÁR: Hallgatlak.

FADETT: Ferenc, nekem mi vagyunk a lényeg.

ÁLLAMTITKÁR: Tényleg. Bocsáss meg, megfeledkeztem róla. Térjünk a tárgyra!

FADETT: A tárgyra?

ÁLLAMTITKÁR: A tényeket!

FADETT: November negyedike.

ÁLLAMTITKÁR: Igen?

FADETT: Ferenc, gyere ide.

ÁLLAMTITKÁR: Hallgatlak.

FADETT: Ferenc...

ÁLLAMTITKÁR: Leültem, a lábam keresztbe tettem, nézlek, látlak, most ennyi elég legyen. Hallgatlak. Kérlek, csak a tényeket. Tehát november négy.

FADETT: Százezer szervezett munkás az utcán. Feltörik a fegyverraktárakat. A katonatanács szervezi.

ÁLLAMTITKÁR: Katonatanács!

FADETT: Nagyrészt katonaszökevények.

ÁLLAMTITKÁR: Miért november négy?

FADETT: Mert az hétfőre esik. A munkások szombaton kapják a fizetést, aznap nem fognak forradalmat csinálni. Vasárnap a zseb tele, a nap szabad, a lányok kedvesek, az élet derűsebb, az élmények elragadóbbak. Hétfőn felkel a felfegyverzett munkásság, és megdönti azt a rendet, amely öt hétfőnként munkára kényszeríti. Most már érted, miért?

ÁLLAMTITKÁR: Értem.

FADETT: Én nem értem.

ÁLLAMTITKÁR: Mit?

FADETT: Miért kell téged kérnem?

ÁLLAMTITKÁR: Mire?

FADETT: Ferenc!

ÁLLAMTITKÁR: Igen?

FADETT: Érj hozzám!

ÁLLAMTITKÁR: A katonatanács?

FADETT: Nem a katonatanács! A fészkes fenét a katonatanács! Te érj hozzám!

ÁLLAMTITKÁR: A katonatanács?

FADETT: Nem tudom.

ÁLLAMTITKÁR: Tudd meg!

FADETT: Nem tudok megmozdulni.

ÁLLAMTITKÁR: Mi bajod?

(Fadett felkel, ad egy pofont az Államtitkárnak, majd visszaül)

FADETT: Kegyetlen vagy.

ÁLLAMTITKÁR: Az élet kegyetlen, kedvesem. Uralkodj magadon.

FADETT: Ha itt vagy, nem tudok.

ÁLLAMTITKÁR: Az élet elsöpör mindkettőnket, az élet elsöpör mindannyiunkat, kedvesem. Most még egyszer megkérdem: mi van a katonatanáccsal, a sírásóinkkal, ezzel a legveszélyesebb pesti szovjettel?

FADETT: Nem tudom.

ÁLLAMTITKÁR: Tudd meg!

FADETT: Ferenc!

ÁLLAMTITKÁR: Igen?

FADETT: Érj hozzám!

ÁLLAMTITKÁR: Csukd be a szemed!

(Csend. Az Államtitkár nem tesz semmit.)

FADETT: Hogy lehetsz ennyire kegyetlen? Ez annyira izgató! Most akarok a tiéd lenni!

ÁLLAMTITKÁR: Most kimész azon az ajtón, estére megtudod, hol székel a szökött pesti bakák szovjetje, megtudod, kik vannak benne. Este tízkor feljössz hozzám, ha még nem érkeztem haza, megvársz, majd átölelsz, a karjaimba zárlak, és te, barackvirágom, liliomom, rózsám és dáliám, lágyan, hogy csak a leheleted lüktetését érezzem, a fülembé sűgöd.

FADETT: A füledbe sűgom...

ÁLLAMTITKÁR: Eljössz?

FADETT: Ott leszek! De, Ferenc...

ÁLLAMTITKÁR: Indulj, kedvesem!

FADETT: Mikor leszünk végre együtt?

ÁLLAMTITKÁR: Miután elkaptuk az egész bandát, letörtük a lázadást, biztosítottuk a rendet, a nyugalmat és a határok fegyveres védelmét, megveszem azt a hófehér vitorlást, kibontom a patyolatfehér vitorlákat, és csendben suhanunk, ringva a hullámokon, Siófoktól Keszthelyig, majd vissza...

FADETT: Majd ismét oda.

ÁLLAMTITKÁR: Majd vissza.

FADETT: Nem akarom a vitorlást!

ÁLLAMTITKÁR: Nem?

FADETT: Nem!

ÁLLAMTITKÁR: Miért nem?

FADETT: Mert akkor a széllal, a kötelekkel, a vitorlákkal meg a kormányval, vagyis a hajóval fogsz foglalkozni.

ÁLLAMTITKÁR: Figyelj rám!

FADETT: Igen?

ÁLLAMTITKÁR: Ma este.

FADETT: Jó.

ÁLLAMTITKÁR: Ma este.

FADETT: Történt valami tegnap este.

ÁLLAMTITKÁR: Ma este is történni fog.

FADETT: De ez valahogy kikívánkozik belőlem.

ÁLLAMTITKÁR: Mi?

FADETT: Magamra vállaltam a Tisza-gyilkosságot.

(Csend)

ÁLLAMTITKÁR: Nofene!

FADETT: Döntés született. Tiszát és a budapesti katonai körzet parancsnokát...

ÁLLAMTITKÁR: Lukachichot?

FADETT: Igen, Lukachichot megölik. Lukachichot dr. Ernst Ottó vállalta magára, Tiszát én harcoltam ki magamnak.

ÁLLAMTITKÁR: Aranyat érsz.

FADETT: Annál biztos többet. Ma este.

ÁLLAMTITKÁR: Várj. Mit mondtál, ki van megbízva Lukachich megölésével?

FADETT: Dr. Ernst Ottó. Margit körút 75., 2. emelet, 29.

ÁLLAMTITKÁR: Kopogni fogok.

FADETT: Le fogok bukni, ha túl korán kopogsz.

ÁLLAMTITKÁR: Nem fogok túl korán. Akkor kopogok, amikor kell. Most menj!

FADETT: Megyek. Este nálad leszek. Kopogok.

1 2 . J E L E N E T

Budapest, Pesti oldal. Az Astoria Szálló első emeletének egyik terme. A terem mindkét oldalából ajtók nyílnak, most mindkét ajtó be van csukva. Pogány és Cudar pisztolyokat tisztít.

Pogány, Cudar

POGÁNY: Én még egyszer nem fogok senkiért sem harcolni. Csak magamért. Csak a hatalomért. Nem leszek többet egy paraszt a sok közül a sakkablán. Oroszországban kinyílt a szemem! Láttam, amit láttam.

CUDAR: Mit láttál?

POGÁNY: A szabadságot.

CUDAR: Az mi?

POGÁNY: Az a szabadság, ha én vagyok felül! Akik felettem voltak, most a talpaim alatt, a porban! Az a szabadság, ha látom sírva könnyörögni a parancsoláshoz szokottat. Nekem ez a szabadság! Az, hogy szabadon beköltözhetek bármelyik villába, kérdés nélkül bejárhatok bármely palotába. Ami megtetszik, magammal viszem. Ez az igazi szabadság! A tulajdonnélküliség! Vagyis a tulajdonközösség! Látod ezt a nyakéket?

CUDAR: Gyönyörű!

POGÁNY: Az! Most, hogy itt tartom a kezemben, ott vagyok a bányában, ahol a bányászok, az elvtársak, kikaparták a kövek közül az

aranyat, a gyémántot. Ott vagyok az ékszerész mellett, aki megalkotta ezt a gyönyörűséget. Ott vagyok abban a hideg pincében, ahol először megláttam. A földön, a porban.

CUDAR: Hogy került oda?

POGÁNY: Leesett.

CUDAR: Hogy esett le?

POGÁNY: Nagy ívben.

CUDAR: Honnan esett le?

POGÁNY: Tatjana főhercegnő nyakáról.

CUDAR: Jézus Isten!

POGÁNY: Nincs Isten!

CUDAR: Te ott voltál?

POGÁNY: Hol?

CUDAR: Jekatyerinburgban, a cári család...

POGÁNY: Nem én tettem!

CUDAR: Magasságos ég!

POGÁNY: A cár és a szukája rögtön megdöglöttek! A cár kölykét a parancsnokunk közvetlen közelről pisztollyal lőtte főbe. Úgy rogyott össze a kis gané, mint egy rakás szar! Kicsit szórakoztunk a dögök lányaival, majd elővettük a szuronyokat.

CUDAR: Te egy nyomorult gyilkos vagy!

POGÁNY: Nem! Én vagyok a felszabadító! A felszabadító.

(Cudar a jobboldali ajtóhoz megy, kinyitja és az ajtón benyúló kezekbe pisztolyokat nyom)

CUDAR: Ti ne az első sorban legyetek! A Lánchídnál a katonai sorfal meg fogja állítani a tömeget. Amikor a tömeg megáll a sorfal előtt, akkor lőjete rá a katonákra!

POGÁNY: De úgy lőjete, hogy találjatok is!

CUDAR: Rögtön utána fussatok, mert a katonaság viszonzni fogja a tüzet.

POGÁNY: Amikor a tömeg megáll a híd előtt, akkor lőjete. Úgy lőjete, hogy találjon is.

CUDAR: Akkor nem csak a levegőbe fognak lőni a katonák, hanem sortüzet adnak le.

POGÁNY: Mártírjaink lesznek! Az ő vérük lesz a kötél a hatalom nyakán!

13. JELENET

Az Astoria Szálló erkélye.

Pogány

POGÁNY: Tudja meg a király és az Isten is, hogy a magyar nép Károlyi Mihályt, és csakis Károlyi Mihályt, a jó Károlyi Mihályt akarja miniszterelnöknek! Annak ellenére, hogy a király magával vitte őt, a nép reményét Bécsbe, és szívtelenül visszaküldte anélkül, hogy kinevezte volna miniszterelnökké! Ezzel a király megalázta őt, és megalázott bennünket is, de még kér a nép, és én a kérő, esdeklő nép nevében kérem a hatalmasokat, az urakat és a királyt, hallgassák meg a nép szavát! Nevezzék ki magyar királyi miniszterelnöknek Károlyi Mihályt! De hiába kérem én, kérésem süket fülekre talál! És hiába kéritek ti, a nép, a nép, amely egyben a hatalom, az akarat és az igazság is, hiába kéritek, akaratotok, kérésetek és az igazságotok süket fülekre talál! Süket fülekre, mert a mágnások, a hatalmasok úgy tartják, úgy hiszik és úgy akarják, hogy ez, ami itt és most, általatos, nektek hála zajlik, egyszerű úri furfanggal, csellel uralható, kijátszható, megsemmisíthető, eltüntethető lesz. De innen, az Astoria erkélyéről, én, Búza Barna, üzenem nektek gögös nagyurak, nyegle mágnások, nektek, akik vénen is fiatalnak, rútan is szépnek és ágról szakadtan is gazdagnak tartjátok magatokat! Ez már nem az az ultiparti, amelyben ti a kaszinóban oly alaposan megtanultatok csalni! Nyissátok ki a fületeket, szerencsétlenek! Ti, akik eljátszottátok a szerencséteket! Ti, akik ezt az országot, ezeket az embereket, elesetté, szerencsétlenné tettétek! A jóindulatom jeléül, azon a nyelven, amelyen majd megértitek, a kártya nyelvén szólok hozzátok! Figyeljetek ti szerencsétlen szerencsejátékosok! Ebben a keserves játékban a korona a tét! Aki elveszti ezt a játékot, elveszti a koronát! Én, aki most hozzátok a nép nevében szólok, figyelmeztetlek benneteket! Utoljára figyelmeztetlek benneteket! Legeslegutoljára figyelmeztetlek benneteket! Adjátok Károlyi Mihály kezébe a kormányt! A jó Károlyi Mihály kezébe az országot, a nagy Károlyi Mihály kezébe a vezetést! Emberek! Magyarok! Barátaim! Testvéreim! Induljunk most mindannyian Budára! Induljunk most

mindannyian fel a várba! Át a Lánchídon, fel a palotába! A palota előtt megállunk, lángoló szívvel a Kossuth-nótára gyújtunk, és míg a dísztéren zúg a „Talpra magyar!”, megkérdezzük József főherceget: főherceg, főherceg, elég lesz-e a szép szó? Erre a szép szóra, megadod-e, amit ilyen szépen, jól nevelten kérünk? Emberek, fel a várba, fel a palotába! Ha kell, fel a kötelet az ágra!

14. JELENET

A Budai vár, a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium. A miniszter irodája.

Szurmay, Államtitkár, Baronesse

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr! A kis Ottó trónörökös és a király többi gyermekeinek elszállítását Gödöllőről biztosítottam. Igaz, csak egy tized tapasztalt, több harctéri kitüntetéssel rendelkező altisztet tudtam előteremteni, de ezek a falon is átmennek, ha kell!

BARONESSE: Miniszter úr, kedves Ferenc, ésszerű lenne, ha most az erkélyre fáradnának.

SZURMAY: Miért?

BARONESSE: A pesti csöcselék megindult a Lánchíd felé! Valószínűleg ide tartanak, feljönnek a várba!

SZURMAY: A hidat biztosító erők a helyükön vannak?

ÁLLAMTITKÁR: Igen! Az első sorban a 32. gyalogezred második százada, a második sorban lovas rendőrök, a harmadikban az inotai tan ezred elit egysége!

SZURMAY: A tűzparancsot megkapták?

ÁLLAMTITKÁR: Személyesen adtam ki!

BARONESSE: Kéreték egy pohár pezsgőt a miniszter úrnak, a várt látványosság mellé.

(Baronesse kiszól „pezsgő”-ügyben, Államtitkár közben felhúzza a kurbli gramofont, ráhelyezi a tűt a lemezre.)

ÁLLAMTITKÁR: Kértek a Lánchíd előtti térrel!

BARONESSE: Mászik fel a tömeg Ferenc József koronázási dombjára!

ÁLLAMTITKÁR: Azonnal elérik a katonai sorfalat!

SZURMAY: A katonáknak már le kellett volna adni a figyelmeztető sortüzet!

(Szárnysegéd behozza a pezsgőt.)

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr! A tömegben torkolattüzek! A tömegből rálöttek a katonákra, a rendőrökre!

BARONESSE: Sortűz! A sorfal végre sortüzet adott le! Fut a csöcselék!

SZURMAY: Ferenc! Hallgattasd el a zenét!

15. JELENET

Az Astoria Szálló erkélye.

Pogány, Cudar

POGÁNY: Barátaim, katonák, elvtársak! Itt, a szemünk láttára öntötte el a pesti utcákat a mártírok vére!

CUDAR: A szabadság, testvériség és egyenlőség mártírjainak vére!

POGÁNY: Az azonnali béke, a leszerelés és a pacifizmus mártírjainak vére! Megmutatta igazi arcát a bukó hatalom! Most már nem csak holnapi igaz kebelbarátainkat, jóakaróinkat, az antant békét hozó katonáit öli!

CUDAR: Ez a sebzett vadállat, ez a ronda szörny, most már ellenetek fordult!

POGÁNY: Ez a nyomorult fenevad most már a ti véretekre szomjazik!

CUDAR: De a mártírok vére felnyitotta szemünket!

POGÁNY: A teljes leszerelés, a pacifizmus mártírjainak vörös vére tüzet vetett lelkeinkre! Lángoló lelkeink tündöklő fényénél megláttuk a szabadságot!

CUDAR: És láttuk a szabadságon az árcédulát!

POGÁNY: Azt írta rajta: a szabadság ára az ő vérük!

CUDAR: Az ő vérük!

POGÁNY: Az ő vérük!

CUDAR: Készüljetek!

POGÁNY: Készüljetek a bosszúra!

CUDAR: Készüljetek a bosszú édes ízére!

POGÁNY: Mi gyűlöljük ezt a hazát!

CUDAR: És rablógyilkos tulajdonosait!

POGÁNY: De az új magyar kormány, a mi kormányunk, a ti kormányotok, tudni fogja, mivel tartozik nektek!

CUDAR: A legénység zsoldját napi négy koronára emeli!

POGÁNY: Igen, jól hallottátok!

CUDAR: Négy!

POGÁNY: Napi négy koronára emeli!

CUDAR: A tisztek fizetését, századosig bezárólag, száz százalékkal megemeli!

POGÁNY: Igen, nem kevesebb mint száz százalékkal, tehát a mostani duplájára emeli!

CUDAR: A törzstisztek fizetését...

POGÁNY: Akik azért eddig is jól meg voltak fizetve, hetvenöt százalékkal emeli meg!

CUDAR: Mi vagyunk a szabadság, a boldogság, a béke és a fegyvertelen jövő!

POGÁNY: Halál a hazára!

CUDAR: Éljen a nép!

POGÁNY: Éljen a szabadság!

CUDAR: Éljen a béke!

POGÁNY: Békét bárkivel!

CUDAR: Bárhol!

POGÁNY: Bármilyen áron!

16. JELENET

A Budai vár, a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium. A miniszter irodája.

Baronesse, Államtitkár, Szurmay

BARONESSE: Tudja, kedves Ferenc, tegnap valamivel idő előtt értem haza. Épp akkor, amikor a postás kifordult a kertkapun. Kiszálltam a kocsiból. A villánk ajtaja nyitva volt. A szobalány elém jött, pukedlizett. Nyújtja a kezét, odaadom az ernyőm, majd a kalapom. Nem ez a kalap volt rajtam, amelyben ma jöttem, hanem az a barackszínű struccotlás, amelyet csak ritkán viselek. Tudja, melyikre gondolok, tegnap, amikor elköszöntünk egymástól, ön is látta!

ÁLLAMTITKÁR: Láttam, de nem figyeltem!

BARONESSE: Nem?

ÁLLAMTITKÁR: Nem.

BARONESSZ: Mit figyelt akkor?

ÁLLAMTITKÁR: Magát.

BARONESSE: Ferenc! Férjezett asszony vagyok.

ÁLLAMTITKÁR: Tudom.

BARONESSE: És mégis?

ÁLLAMTITKÁR: És mégis.

BARONESSE: Zavarba ejt!

ÁLLAMTITKÁR: Egyáltalán nincs zavarban.

BARONESSE: Miért lennék? Nő vagyok.

ÁLLAMTITKÁR: Tagadhatatlanul az. Bár csak tapasztalatból tanúsíthatnám!

BARONESSE: Maga szemtelen!

ÁLLAMTITKÁR: Miért ne lennék az? Én csak egy férfi vagyok!

BARONESSE: Hol is hagytam abba?

ÁLLAMTITKÁR: Mit is?

BARONESSE: Hogy hazaértem...

(Szurmay be)

17. JELENET

Államtitkár, Baronesse, Szurmay

SZURMAY: Államtitkár úr!

ÁLLAMTITKÁR: Igenis, miniszter úr!

SZURMAY: Azonnal hívja fel dr. Váry Albert királyi főügyészt a titkos vonalon. Beszélnem kell vele.

ÁLLAMTITKÁR: Értettem, miniszter úr!

(Államtitkár kimegy intézkedni)

SZURMAY: Asszonyom.

BARONESSE: Miniszter úr! Gondterheltnek látszik.

SZURMAY: Ebben a helyzetben? Gond lenne, ha nem lennék az!

BARONESSE: Kér egy kávét, esetleg egy teát?

SZURMAY: Ne fáradjon, asszonyom.

BARONESSE: Magáért, miniszter úr, akár bele is fáradhatok!

SZURMAY: Nem kérek semmit!

BARONESSE: Miniszter úr, nem esik nehezemre.

(Bejön az Államtitkár)

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr, a parancs teljesítve!

SZURMAY: Köszönöm. Asszonyom.

(Szurmay kimegy)

18. JELENET

Baronesse, Államtitkár

BARONESSE: Hol is hagytam abba?

ÁLLAMTITKÁR: Ott, hogy hazaért, és a villa ajtaja nyitva volt.

BARONESSE: Szóval a villa ajtaja nyitva volt. Beléptem, a foajé asztalánál a nőrsz a könnye-

ivel küszködött. Az átelleni ablakon keresztül láttam, a gyerekek kinn, a park hátsó részén a fára másznak. A nőrsz észrevett, felállt, pukedli, feltört belőle először egy velőtrázó sikoly, majd jött a keserves zokogás. Ideadta a levelet. Kirohant. A levél fel volt bontva. Elolvastam. Leültem. Felálltam, a szekrényhez mentem. Töltöttem egy kispohárral a diólikórból. Lehajtottam. A park hátsó részére nyíló ablakhoz mentem. Néztam az árvákat. Ültek az öreg tölgy ágain.

ÁLLAMTITKÁR: Őszinte részvétem.

BARONESSE: Köszönöm.

ÁLLAMTITKÁR: Szabad megjegyeznem valamit? A nőrsz igencsak megrendült a vezérőrnagy úr halálán.

BARONESSE: Igen. Nagyon szoros volt közöttük a kapcsolat.

ÁLLAMTITKÁR: Igen?

BARONESSE: Tudja, az ilyen dolgok előfordulnak a mi köreinkben.

ÁLLAMTITKÁR: Nem mondja.

BARONESSE: Magának nem furcsa, hogy nekem ezt mondanom kell?

ÁLLAMTITKÁR: Egészen jól viseli.

BARONESSE: Mit?

ÁLLAMTITKÁR: Az özvegyi létet.

BARONESSE: Megszoktam.

ÁLLAMTITKÁR: De hát még csak az első férje volt!

BARONESSE: Katonacsaládba születtem. A nagyapám, egy nagybátyám, dédapám és sok szépapám is csatában esett el. Távoli felmenőm, Rozgonyi Cecil, a hajóágyúkat irányította, amikor királya, Zsigmond, Galambócot ostromolta. Mondhatnám akár azt is, hogy nálunk a halál a család barátja.

(Szurmay be)

SZURMAY: Asszonyom, kerítse elő a statárium azonnali kihirdetésére és a rögtönítélő bíróságok felállítására még májusban előkészített nyomtatványokat!

BARONESSE: Végre! Miniszter úr, megtiszteltetés számomra, hogy egy férfi alatt szolgálhatok!

SZURMAY: Asszonyom!

BARONESSE: Felháborító, hogy az utcákon nyíltan az ellenséget éltetik! Az ellenséget! Apáink, férjeink, fiaink gyilkosait! Végre! Miniszter úr, köszönöm! Felháborító, hogy agyament fantaszták, bérencek és hazaárulók uralják a sajtót, a piacot és az utcát!

SZURMAY: Asszonyom, jól van?

BARONESSE: Nem, nem vagyok jól. Majd akkor leszek jól, ha végre valahára a nyomorult hazaárulók felkerülnek himbálózva az ágra! Majd akkor leszek jól! Nem is lehetek jól! Eddig tátott szájjal álltunk, és vártuk, hogy felboruljon a világ! Tudják, hogy százötven év alatt miért nem váltunk törökké? Mert akkor törvényt hozott az országgyűlés, amely így szólt: aki török módra öltözködik, és turbánt vesz a fejére, annak szöggel erősítik a turbánt a fejéhez! Az én eleim szegtek! Nem kellett sokszor! Most meg szabadon éltetik az ellenséget a sajtóban, az utcákon, és ami a legszörnyűbb, most már a magyar parlamentben is! Statáriumot, rögtönítélő bíróságot! Golyót és kötelet! Férfiakat a kormányrúdhhoz! Lánylegényeket a szemébbe!

SZURMAY: Kedves Baronesse, a bocsánatáért esedezem!

BARONESSE: Miért?

SZURMAY: Még nem fejeztem ki őszinte részvétem!

BARONESSE: Köszönöm!

SZURMAY: Ha gondolja, szabadnapokat vehet ki.

BARONESSE: Nem gondolom!

SZURMAY: Engem is mélyen megrázott kedves barátom, a vezérőrnagy úr halála.

BARONESSE: Köszönöm. Ne várjon tőlem könnyeket!

SZURMAY: Talán a ...

BARONESSE: Nem! Jó házasságunk volt, de a mi katonacsaládjainkban a férfiak fogyóeszközök!

ÁLLAMTITKÁR: Istenem!

BARONESSE: Hagyjuk a múltat! Ebben a pillanatban nincsenek sem emlékek, sem fájdalom! Kíméljenek meg a sajnálkozásuktól! Most csak a statárium érdekel! Most csak a rögtönítélő bíróságok érdekelnek! Wekerle Sándor, az ügyvezető miniszterelnök régi családi barátunk. Engedje meg, miniszter úr, hogy én minden szolgálati utat megkerülve, személyesen vigyem el a statárium kihirdetését kérő átiratot Sándorhoz. Ne! Miniszter úr, kérem ne! Hallgasson meg! Az én szavamat eddig csak akkor hallhatta, ha szabatosan, tömönatokban válaszoltam az ön kérdéseire. A férjem vezérőrnagy volt! Életét adta ezért a világgért, amelyet önök is, én is védelmezek! A férjem hadcsoportot vezetett! Az ő emlékére kérem! Ha kell, esdeklem, ha kell követelem! Hadd vigyem át a statárium kihirdetését kérő átiratot személyesen!

SZURMAY: Asszonyom! Az átirat hitelességét a szolgálati út betartása szavatolja!

BARONESSE: Nincs már szolgálati út, miniszter úr! Két napja az államrendőrségtől már nem kapjuk meg a szokott mindennapi jelentéseket a mindennapos tüntetésekről! Már átálltak! Mire vár? Hivatalos bejelentésre, hogy készítik az államcsínyt? Nem a szolgálati út, én vagyok az eltökéltség, az elkötelezettség és a biztonság! Ferenc, kérem az átiratot.

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr?

SZURMAY: Adja oda, Államtitkár úr! Kísérje el a Baronesse-t.

BARONESSE: Köszönöm, miniszter úr!

(A Baronesse és az Államtitkár ki, csörög a telefon, Szurmayer felveszi)

SZURMAY: Micsoda? Nem értem! Csend! Ne hadarjon! Értem. A románok megkezdtek a mozgósítást? De, hát ezzel megszegik a bukaresti béke román leszerelésre vonatkozó pontjait! Írásba kérem! Részletesen! Igen, küldje át!

(Szárnysegéd be)

18. JELENET**Szurmay, Szárnysegéd****SZÁRNYSEGÉD:** Miniszter úr!**SZURMAY:** Pihenj! Hallgatlak!**SZÁRNYSEGÉD:** Sztanek József őrnagy jelentéstételre érkezett!**SZURMAY:** Eressze be az őrnagy urat! Lelép!*(Szárnységéd ki, Sztanek József őrnagy be)***19. JELENET****Szurmay, Sztanek József****ŐRNAGY:** Miniszter úr!**SZURMAY:** Őrnagy úr, hallgatom!

ŐRNAGY: Miniszter úrnak jelentem, a városparancsnokság, vagyis a Lobkowitz kaszárnya biztosításával voltam megbízva! A Keleti pályaudvar irányából civilekből és katonaszökevényekből álló tömeg árasztotta el a kaszárnya előtti utcát! Az ön parancsa értelmében nem engedhettem meg, hogy a tömeg annyira megközelítse a felállított katonai sorfalat, hogy a katonaság mozgásterét veszélyeztesse. Sortüzet rendeltem el. A csapataim egy része megtagadta az engedelmességet, de helyben maradt, a másik része azonnal átállt a tömeghez. Elfogták a városparancsnokot, és az Astoria Szállóba, a Nemzeti Tanácshoz vitték! Egységem tisztjeivel, altisztjeivel és egy szakasz katonával érkeztem. Útközben az inotai tanezred 4. zászlóalját parancsnokságom alá vontam. A katonáimat a tábornok úr ablaka alatt felsorakoztattam! A városparancsnokság visszafoglalására vagy a Nemzeti Tanács lefogatására készen állunk! Várom a parancsát!

SZURMAY: Egy szakaszt kiküld a Nemzeti Tanács biztosításának kikémlelésére. Ez a szakasz teljesen megbízható katonákból álljon. Tudnom kell, mekkora erők álltak át a lázadókhöz. Az inotaiakkal visszafoglalja a városparancsnok-

ságot. Közben előteremték még legalább egy zászlóaljbat, és lerohanjuk azt a rohadt patkányfészket, az Astoria Szállót! Értette a parancsom?

ŐRNAGY: Értettem!**SZURMAY:** Induljon!**ŐRNAGY:** Miniszter úr!*(Őrnagy ki)***20. JELENET**

(Budai vár. A magyar Királyi Miniszterelnökség. Wekerle Sándor hálószobája. A Baronesse felkapcsolja a fényeket. Wekerle felébred, felkel, hálóingben van.)

BARONESSE: Rendkívüli ügyben voltam kénytelen bejelentetlenül rád törni, kedves Sándor!

WEKERLE: Micsoda? Ki az? Hogy? Benedetta! Te vagy az? Istenem! Még csak tegnap hallottam! Jesszusom! Kedves Benedetta! Úristen! Még csak tegnap értesítettek!

BARONESSE: Miről, Sándor?**WEKERLE:** Istenem! Drága Benedetta!**BARONESSE:** Jól vagy, Sándor?

WEKERLE: Én jól vagyok, de te, kedves Benedetta, nem vagy jól!

BARONESSE: Mire célzol?**WEKERLE:** Fogadd őszinte részvétem!**BARONESSE:** Nem ezért jöttem!

WEKERLE: Mertem remélni, de ebben a szomorú percben, mindenekelőtt mély részvétem kifejezése irányodban a kötelességem!

BARONESSE: Mindenekelőtt neked most a hazánk iránti kötelességed kell hogy legyen az elsődleges!

WEKERLE: Leköszönő miniszterelnök vagyok, búcsúzom a kötelességtől. Itt vagyok ismét a magánélet megnyugtató és egyben émelyítő küszöbén, drága Benedetta.

BARONESSE: A miniszterelnökségen vagyunk. Te a hivatalodban vagy. A hivatalod maga a hatalom!

WEKERLE: Én most a hálóingemben vagyok, az imént az ágyamban voltam, megláttalak, veled kapcsolatos gondolataimba merültem, most itt állok előtted. Parancsolj velem!

BARONESSE: Személy szerint nem téged kereslek.

WEKERLE: Ki másat keresnél az én hálószobámban?

BARONESSE: A magyar királyi miniszterelnököt!

WEKERLE: Szegény asszony! Benedetta.

BARONESSE: *(Csattanó pofon)* Most nem hozzád jöttem!

WEKERLE: Akkor kihez?

BARONESSE: A miniszterelnökhöz!

WEKERLE: Vele állsz szemben!

BARONESSE: Mély tisztelem, nagyméltóságú uram! Hivatalos átiratot hoztam a magyar királyi honvédelmi minisztertől!

WEKERLE: Hivatalos átirat csak hivatali úton, hivatali időben érkezhethet.

BARONESSE: A hivatalos út megszűnt, a hivatali idő elmúlt! Nagyméltóságodtól függ, hogy az út ismét helyre álljon, a hivatali óra ismét körbejárjon!

WEKERLE: Hogy jutottál be?

BARONESSE: A főbejáraton.

WEKERLE: Az őrség?

BARONESSE: Egy részeg baka alszik a padon. De kérem nagyméltóságodat, feledje most a személyem, legyen a szeme előtt számomra felemelő tisztém.

WEKERLE: Miről van szó?

BARONESSE: Uzsoki báró Szurmay Sándor magyar királyi honvédelmi miniszter ebben az átiratban a statárium azonnali kihirdetését kéri kegyelmedtől, valamint a Nemzeti Tanácsban összegyűlt nyílt lázítók azonnali letartóztatását!

WEKERLE: Nyílt lázítók?

BARONESSE: Igen!

WEKERLE: Nem erős ez a kifejezés?

BARONESSE: Az, hogy minden ellenőrzés nélkül a miniszterelnök úr hálószobájában vagyok, önmagáért beszél! De ha ez nem lenne elég, az esti órákban a Nemzeti Tanács ablakából elhangzó lázító beszédek hatására a tömeg a Lánchídhöz vonult. Ott provokátorok a tömegből a katonai és rendőri sorfalra lőttek!

WEKERLE: A kirendelt rendvédelmi egységek?

BARONESSE: Viszonozták a tüzet. A provokáció célja a felfordulás mártírjainak a megtegmentése!

WEKERLE: Következmény?

BARONESSE: Három halott, több mint három tucat sebesült. Az általuk kiontott vért az ön által megszemélyesített hatalomra fogják kenni, már a holnapi nagygyűlésen.

WEKERLE: Közben önmagukat úgy állítják majd be, mint akik egyedül hivatottak képviselni saját áldozataik érdekeit!

BARONESSE: A miniszterelnök úrnak összefoglalom: az ön személyes védelme szétszéledt. A felkelők fegyvert használtak, vagyis nyílt lázadás történt! Az eddigiekből egyértelműen következik holnap a helyzet jelentős elmérgesedése. Ezek a tények! Az átiratban a megoldás.

WEKERLE: *(átveszi az átiratot)* Az átirat hitelességét igazolnod kellene!

BARONESSE: Igazolta az élet.

WEKERLE: Az élet! Az nem elég!

BARONESSE: Igazolom jómagam.

WEKERLE: Ahhoz te nem vagy elég!

BARONESSE: Ez most sértés volt?

WEKERLE: Ez volt a hivatalos válasz!

BARONESSE: Őrület!

WEKERLE: Te sértegetsz?

BARONESSE: Nem magam jöttem.

WEKERLE: Jóságos Isten!

BARONESSE: Az államtitkár úr is velem jött.

WEKERLE: Milyen államtitkár úr?

BARONESSE: Uzsoki báró Szurmay Sándor államtitkára.

WEKERLE: Hol van?

BARONESSE: Itt, az ajtó előtt!

WEKERLE: Húúú! Szurmay államtitkára?!

BARONESSE: Behívhatom?

WEKERLE: Az Isten szerelmére! Várj, hogy felöltözzem!

BARONESSE: Nem várok! Ferenc, kérem, jöjjön be!

ÁLLAMTITKÁR: Miniszterelnök úr!

WEKERLE: Államtitkár úr! Elnézését kérem...

ÁLLAMTITKÁR: Nem kell elnézést kérnie, miniszterelnök úr! Az ön öltözete tökéletesen tükrözi az ön jelen helyzetét, tiszttségét és az ön által betöltött hivatal állapotát.

WEKERLE: A hétszentséges Úr...

BARONESSE: Miniszterelnök úr! Isten nevét ne káromolja!

WEKERLE: Hogy a rosseb essen magukba! Hogy merészelnék így, éjnek idején rám törni?!

ÁLLAMTITKÁR: Tisztelt miniszterelnök úr! Ne ránk figyeljen, hanem arra a tényre, hogy akadálytalanul törhettünk önre!

WEKERLE: Mi a fészkes fenéről beszél?!

ÁLLAMTITKÁR: Arról beszélek, hogy az éj kellős közepén ön védtelen. A Baronesse a honvédelmi miniszter hivatalos kiküldötte. Ön előtt áll!

WEKERLE: Azt látom!

ÁLLAMTITKÁR: A kezében a miniszter úr hivatalos átirata. Én mint a miniszter úr államtitkára tanúsítom, hogy az átirat hiteles. Kérem, kegyeskedjék az átiratot a hölgy kezéből átvenni!

WEKERLE: Mi a franc ez az átirat?

BARONESSE: Uzsoki báró Szurmay Sándor magyar királyi honvédelmi miniszter, mivel a hatályos törvények értelmében ezt saját hatáskörében nem teheti meg, arra kéri nagyméltóságodat,

hogy azonnali hatállyal hirdessen ki rendkívüli állapotot, és a rendvédelmi szervek elleni fegyverhasználat miatt adjon ki letartóztatási parancsot a Nemzeti Tanács, valamint az úgynevezett katonatanács tagjai ellen. Emellett az átiratban szereplő hat napilap azonnali betiltását kéri! A lázadás a Nemzeti Tanács erkélyéről elhangzott beszédek hatása alatt történt!

WEKERLE: Nem érkezett hiteles leirat azokról a honvédelmi miniszter által „lázítóknak” minősített beszédekről, amelyek állítólag a tömeget a Lánchídnál nekivezették a katonaságnak, a rendőrségnek!

BARONESSE: Kedves Sándor, hivatali tiszteemet betöltöttem, az átiratot átadtam, most arra kérek, a köztünk fennálló hosszú személyes kapcsolatra való tekintettel, ismét tegeződjünk. Mi ketten az államtitkár úrral itt vagyunk az éjnek közepén a hálósobádban. Fogadd el ezt a tényt, mint a lázító beszédek hiteles leiratát!

WEKERLE: Azt nem tehetem!

ÁLLAMTITKÁR: Nagyméltóságod azt teheti, amit akar.

WEKERLE: Igen, de nem, ezt nem tehetem!

BARONESSE: Miért nem?

WEKERLE: Mert ez csak tény, nem hivatalos leirat.

BARONESSE: Uramisten! Kegyelmezz!

WEKERLE: Ennek a ténynek nincs semmilyen hivatalos nyoma, tehát nem támaszthat alá semmilyen állítást vagy kérelmet!

ÁLLAMTITKÁR: Miniszterelnök úr, ez mindaddig igaz, ameddig ön él!

(Csend)

WEKERLE: Micsoda?

BARONESSE: Amíg élsz!

WEKERLE: Élek!

(Csend)

BARONESSE: Azért vagy életben, mert mi jöttünk hozzád, nem más!

(Csend)

WEKERLE: Ez csak feltételezés, de semmilyen feltételezés nem bír bizonyító erővel!

ÁLLAMTITKÁR: Ezt le kell lőni!

BARONESSE: Csak a másvilágon hiszi el, hogy baj van ebben a világban.

WEKERLE: A statáriumot a miniszter úr az állítólagos lázító beszédek miatt kéri, de elhangzásukról nincs valós, több tanú által hitelesített, írásos bizonyíték!

ÁLLAMTITKÁR: Szó nélkül maradtam!

BARONESSE: Őrület!

WEKERLE: Több tiszteletet! A miniszterelnökkel állsz szemben!

BARONESSE: Több tiszteletet! Egy hős özvegyével, árváinak anyjával állsz szemben!

WEKERLE: Vagytok egy páran!

BARONESSE: Ha te most nem lépsz, hiába lettünk özvegyé oly sokan!

ÁLLAMTITKÁR: Miniszterelnök úr! Ma Horvátország elszakadt Magyarországtól, a zágrábi katonai körzet parancsnoka az egész helyőrséggel felesküdt a Horvát Nemzeti Tanácsra. A fiumei gyorsat a horvát–magyar határon fegyveres katonaszökevények rabolták ki! Ismételten hangsúlyozom, hogy a honvédelmi miniszter úr hivatalos átiratban kéri a rendkívüli állapot bevezetését!

WEKERLE: Az ön állításairól nem láttam semmilyen hivatalos iratot!

BARONESSE: Ébredj fel, Sándor! A tatárjárás sem hivatalos okirattal kezdődött!

WEKERLE: Ki beszél itt tatárjárásról?

BARONESSE: Azért vonakodsz, mert Károlyi lesz az utódod? Az is egy tatárjárás lesz.

WEKERLE: Károlyi nem lehet!

ÁLLAMTITKÁR: Nagyméltóságod itt áll előttünk, hálóingben, a hálósapkája ott van. Mi akadályoztatás nélkül jutottunk be nagyméltóságodhoz! Bármi megtörténhet!

WEKERLE: Nem lehet. Károlyi azonnal, feltétel nélkül leteszi a fegyvert. Leszereli a hadsereget. A csehek tizennyégy vármegyét, a románok Erdélyt a Tiszáig, a szerbek egész délvidéket követelik tőlünk. Ha ő lesz a miniszterelnök, ezeket

a területeket el is szakítják az országtól! Károlyi nem fogja fel, hogy a politikai érdekérvényesítés az alkalmazható erőszak mértékével van egyenes arányban.

BARONESSE: Ne köntörfalazz, mondd ki!

WEKERLE: Mit?

ÁLLAMTITKÁR: Azt, hogy áruló!

WEKERLE: Én ilyet nem mondtam.

BARONESSE: Alkalmazd vele szemben a rendelkezésedre álló erőszakot!

WEKERLE: Milyen erőszakot? Itt állok előttetek egy szál hálóingben. Budán, a várban. A miniszterelnökségen, a hálószobában, ahová akadálytalanul jutottatok be! Hirdessem ki a statáriumot? Ébresszem fel a részeg portást, és utasítsam a rögtönítélő bíróságok felállítására?

ÁLLAMTITKÁR: Nagyméltóságú uram! Már gondoskodtam az ön biztonságáról. A velem érkezett megbízható szakasz az inotai tanezredből átvette a Magyar Királyi Miniszterelnökség biztosítását!

WEKERLE: Úristen! Ez puccs? Benedetta, ti puccsot hajtottatok végre ellenem?

BARONESSE: Miről beszélsz?

WEKERLE: Miről beszélek? Ti most letartóztatottok engem?

BARONESSE: Kedves Ferenc! Ha szépen kérem, elárulná nekem, hogy mi most letartóztatottok Sándort, vagy sem?

ÁLLAMTITKÁR: Miniszterelnök úr! Uzsoki báró Szurmay Sándor miniszter úr, jómagam és a velem lévő katonák is elkötelezett és személyes áldozatokra is kész hívei vagyunk öfelségének, a magyar királynak, és az általa kinevezett miniszterelnök, vagyis az ön szolgálatára érkezünk, a rendelkezésére állunk! *(Közben vigyázzba vágja magát. Csend.)*

WEKERLE: Pihenj!

BARONESSE: Sándor, lennél szíves most kihirdetni azt a rendkívüli állapotot, hogy végre én is megpihenhessek?

WEKERLE: Pusztán ügyvezető miniszterelnök vagyok. Ilyet csak egy frissen kinevezett,

kellő támogatottsággal bíró miniszterelnök tehet. Mindhárman királyhű emberek vagyunk, várjuk őfelsége döntését. Neked most, kedves Benedetta, az árvák mellett a helyed. Önnek, államtitkár úr, a honvédelmi minisztériumban! Köszönöm a hivatalom biztosítását. Arra kérem, Ferenc, térjen vissza a honvédelmi minisztériumba, és reggelre tájékoztassanak a rendelkezésükre álló katonai erő mértékéről és hollétéről, a székesfővárosba szállításuk módjáról és érkezésük idejéről. Ha a lehetőséget személyes megítélésem szerint is biztosították, tájékoztatom őfelségét, és kérni fogom legfelsőbb hozzájárulását a rendkívüli állapot kihirdetéséhez. Végeztem. Vigyázz! Lelép!

Sötét, az első felvonás vége.

21. JELENET

Az államtitkár otthona.

Államtitkár, Baronesse, Fadett

Kopognak. Benedetta érkezik az Államtitkárhoz. Belép.

ÁLLAMTITKÁR: Benedetta!

BENEDETTA: Maga nem engem várt!

ÁLLAMTITKÁR: Én mindig magára várok.

BENEDETTA: Én a mai estéről beszélek.

ÁLLAMTITKÁR: Én pedig az esték összességéről.

BENEDETTA: Maga el akar engem kábítani?

ÁLLAMTITKÁR: Hát nem ezért jött?

BENEDETTA: Miért?

ÁLLAMTITKÁR: Az kimondhatatlan.

BENEDETTA: Kimondhatom?

ÁLLAMTITKÁR: Zavarba ejt.

BENEDETTA: Magával nem tennék ilyet, miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Miniszter úr?

BENEDETTA: Őfelsége Hadik grófot nevezte ki miniszterelnöknek.

ÁLLAMTITKÁR: És?

BENEDETTA: Hadik gróf magát nevezi ki honvédelmi miniszternek!

ÁLLAMTITKÁR: Kiábrándító.

BENEDETTA: Mi?

ÁLLAMTITKÁR: A tréfája.

BENEDETTA: Nem tréfa.

ÁLLAMTITKÁR: Akkor rémisztó.

BENEDETTA: Miért lenne az?

ÁLLAMTITKÁR: Rémisztó, ha nincs nálam jobb!

BENEDETTA: Fel kell nőni a feladathoz!

ÁLLAMTITKÁR: A feladat nem gond. Fel nőni az!

BENEDETTA: Miért?

ÁLLAMTITKÁR: Mert az maga a magány.

BENEDETTA: A tett után.

ÁLLAMTITKÁR: Azután.

BENEDETTA: Látja, maga ezért vár rám minden este.

ÁLLAMTITKÁR: Miért is?

BENEDETTA: Mert csak annak a napnak az estéjén érkezem meg, amelyiken felnőtt a feladataihoz.

ÁLLAMTITKÁR: Mi most kettőnkéről beszélünk?

BENEDETTA: Igen, kettőnkéről. Kettőnkön keresztül a múlttól, jelenről és a jövőről. Mindannyiunkról.

ÁLLAMTITKÁR: Értem.

BENEDETTA: Vállalja?

ÁLLAMTITKÁR: Hadik a miniszterelnök?

BENEDETTA: Igen.

ÁLLAMTITKÁR: És ön?

BENEDETTA: Én mindig ugyanaz vagyok.

ÁLLAMTITKÁR: Megnyugtató.

BENEDETTA: És ön? Döntött már? Munka nélküli lesz, vagy miniszter?

ÁLLAMTITKÁR: Gondolkodhatom?

BENEDETTA: Minek?

ÁLLAMTITKÁR: Lenne egy kérésem.

BENEDETTA: Ma este ne legyen. Készüljön. Hol a konyha? Főzök egy kávét, készíték egy kis harapnivalót.

ÁLLAMTITKÁR: Erre egyenesen, jobbra a második ajtó, végig a folyosón, a szemben lévő ajtón menjen be, majd a harmadik ajtó balra.

BENEDETTA: Ennél nehezebb feladatokat is megoldottam már. (*Benedetta ki*)

Kopognak.

2 2 . J E L E N E T

Államtitkár, Fadett

ÁLLAMTITKÁR: Ki az?

FADETT: Ki lenne?

ÁLLAMTITKÁR: Ki?

FADETT: Én.

ÁLLAMTITKÁR: Itt vagyok.

FADETT: Én is.

ÁLLAMTITKÁR: A katonatanács?

FADETT: Nekik jobban örülnél?

ÁLLAMTITKÁR: Hogy kérdezhetsz ilyet?

FADETT: Végre itt az este, végre itt vagyunk nálad, csak mi ketten. Azt hiszem, elvárhatom tőled, ne emlékeztess a munkámra. Előttünk az éj.

ÁLLAMTITKÁR: Előttünk.

FADETT: A munkát hagyjuk reggelre!

ÁLLAMTITKÁR: Előbb a munka, utána a pihenés.

ÁLLAMTITKÁR: Hol székel a katonatanács?

FADETT: Te nem szeretsz engem!

ÁLLAMTITKÁR: Ezt nem mondanám, de rendkívüli időkben az érzelmek sajnos másodlagosak.

FADETT: Itt vagyok. Ma éjjel az érzelmek az elsők!

ÁLLAMTITKÁR: Kineveztek honvédelmi miniszterré!

FADETT: Nagyszerű! Ezt rögtön megünnepeljük! Én vagyok az ajándék!

ÁLLAMTITKÁR: Várjál!

FADETT: Mire, míg királlyá koronáznak?

ÁLLAMTITKÁR: Ne gúnyolódj!

FADETT: Le a nadrággal! Mitől félsz? Te vagy a honvédelmi miniszter!

ÁLLAMTITKÁR: Elég volt!

FADETT: Nekem egyáltalán nem!

ÁLLAMTITKÁR: Ha miniszter, akkor célpont is vagyok. Vadász és vad egyben. Előbb az élet, utána a szerelem!

FADETT: Ferenc, csak a szerelem az élet. Csak a szerelem az. Nélküle a lét végtelen sivatag.

ÁLLAMTITKÁR: Hol székel a katonatanács?

FADETT: Az Astoria Szálló első emeletén, 14-es szoba. Ott lesznek reggelig. De most adj nekem egy órát, csak egy órácskát, pusztán egy órát adjál, Ferenc.

ÁLLAMTITKÁR: Most azonnal átrohansz a minisztériumba, ezt a papírt leadod a műveleti osztályon. Nemsokára én is indulok. Mire a minisztériumomba érek, az a szakasz, amely lefejezi a szökött bakák szovjetjét, érjen az Astoriához!

FADETT: Te egy állat vagy, Ferenc! Egy állat!

ÁLLAMTITKÁR: Az vagyok. Ragadozó!

FADETT: Rosszul vagyok ettől az egészsztl.

ÁLLAMTITKÁR: Perceken múlhat minden. Az az érzésem, minden lépésünkről tudnak. Szeretlek, jobban szeretlek, mint gondolod, jobban szeretlek, mint ahogy egyáltalán fel tudod fogni! A szerelmem irántad addig fog tartani, amíg élek! De most rohanj, kedvesem, hogy élhessek, hogy szerethesselek!

FADETT: Megyek, Ferenc, megyek. Én is szeretlek.

23. JELENET

Államtitkár, Fadett, Benedetta

(Benedetta be)

BENEDETTA: Lágyra vagy keményre főzzem a tojást, kedves Ferenc?

FADETT: Kedves Ferenc?!

BENEDETTA: Nocsak, nocsak, amíg én a konyhában a tojásokkal bibelődtem, hogy megszorodtunk?

FADETT: Nem szaporodtunk! Én mindig itt voltam!

BENEDETTA: Ezek szerint kegyed lehet a tartalom Ferenc életében. Én leszek a jutalom.

FADETT: Majd meglátjuk!

BENEDETTA: Mit, kedvesem?

FADETT: Megöllek!

BENEDETTA: De hát miért?

FADETT: Miért?!

BENEDETTA: Igen, mi oka lehet rá?

FADETT: Te azt kérdezed tőlem, hogy mi okom lehet rá?

ÁLLAMTITKÁR: Te, Fadett, hallgass el, kérlek! Maga, kedves Benedetta fogja vissza magát!

FADETT: Hallgassak el?

BENEDETTA: De kedves Ferenc, én még bele sem lendültem igazán!

FADETT: Megöllek mindkettőtöket!

ÁLLAMTITKÁR: Elég legyen! A magyar királyi honvédelmi miniszter előtt álltok! Most a fejetekek irányítson benneteket, ne a szoknyátok! Elég volt! Emberek vagyunk! Gyarlók és esendők! Én is az vagyok! Ha mindketten megszédítettetek, hát megszédültem! Minek szédítettetek? Csend legyen! Most fel kell nőni a feladatomhoz, most nem a fizikai való a lényeg! Ha elbukunk, és buk-

junk el, ha nem vagyunk méltók a magasztos jelenlétére, az értékek fognak veszteni, s egy sivár, elállatiasodott, profán és vulgáris világ fogja eltörölni mindazokat az értékeket, amelyekért élünk. Ha meg akarsz ölni, ölj meg, de előbb hagyd, hogy megmentsem ezt az országot, a hazánkat. Ha megtettem, ölj meg, ha akarsz. Ha a Magyar Királyság megmarad, nekem érdemes volt élnem.

FADETT: Mondjad, hogy mit kell tennem.

ÁLLAMTITKÁR: Vidd a parancsom a minisztériumba!

FADETT: Viszem.

ÁLLAMTITKÁR: Utána a minisztériumi kocsival kiviteted magad a budaörsi repülőtérre, és azonnal az olasz front főparancsnokához repülsz, Svetozar Borojevic von Bojna tábornagynak. Ahogy a minisztériumba értem, telefonon bejelentelek a tábornagnak. Tudnunk kell, hogy küld-e megbízható csapatokat Bécsbe, hogy a felfordulást megakadályozza. Ha egyszerre lépünk Bécsben és Budapesten, megfordíthatjuk a sorsunkat. Indulj! Szeretlek.

(Fadett ki)

BENEDETTA: Rendelkezzék velem nagyméltóságod!

ÁLLAMTITKÁR: Kimegy a konyhába, behozza, majd leteszi a vacsorám az asztalra. Utána én Szurmay tábornokhoz megyek, ön a miniszterelnökségre, hogy a kinevezési okiratom áthozza Hadiktól.

BENEDETTA: Úgy lesz! Amúgy, vár még rám?

ÁLLAMTITKÁR: Várom, kedves Benedetta, ameddig élek, várok, akár azon túl is.

24. JELENET

Államtitkár, Szurmay

ÁLLAMTITKÁR: Tábornok úr!

SZURMAY: Maga az, Ferenc?

ÁLLAMTITKÁR: Tűvé tettem önért a várost! Már otthon is kerestem.

SZURMAY: Itt aludtam bent. Az éjjel nem volt időm hazamenni.

ÁLLAMTITKÁR: Nézze el nekem, kedves Sándor, hogy magára törtem, de rendkívüli események történtek.

SZURMAY: Micsodák?

ÁLLAMTITKÁR: A király kinevezte Hadik grófot miniszterelnökké!

SZURMAY: Hadikot? Ő nem a barátom.

ÁLLAMTITKÁR: A miniszterelnök pedig engem kért fel honvédelmi miniszternek.

SZURMAY: Igen?

ÁLLAMTITKÁR: Tábournok úr, odaengedne az íróasztalomhoz?

SZURMAY: Micsoda?

ÁLLAMTITKÁR: Én vagyok az új honvédelmi miniszter.

SZURMAY: Értem.

ÁLLAMTITKÁR: A minisztérium átadásával, átvételével nem kell bajlódunk, minden folyó ügygel tisztában vagyok. *(közben telefonál)* Halló! Azonnal kapcsolja az olasz front főparancsnokságát! Igen! Svetozar Borojević von Bojna tábornagyot kérem! A magyar királyi honvédelmi miniszter! Igen. Tábornagy úr, személyes megbízottammal felszállt a repülőgépre, útban van önhez. Egy bizalmas kérdést fog önnek feltenni. Nem, a telefonvonalak már nem megbízhatóak. Nem, egy hölgyről van szó. Ismerni fogja a mai jelszót. Régi munkatársam. Neki adja meg a választ, és ő azonnal visszarepül hozzám, Budára. Remélem, közösen tudjuk meglépni a szükséges határozott lépéseket. Köszönöm. Isten áldja, tábornagy úr! *(Szurmayhoz)* Tábornok úr!

SZURMAY: Igen, Ferenc?

ÁLLAMTITKÁR: Arra kérem, vállalja miniszterségem mellett az államtitkárságot!

SZURMAY: Nem.

ÁLLAMTITKÁR: Tiszteljen meg velem, megbízható munkatársakra van szükségem! *(tele-*

fonál) Halló! Őfelsége lakosztályát kérem! A szárnységéde? Ébressze fel a királyt!

SZURMAY: Maga fel akarja ébreszteni őfelségét?

ÁLLAMTITKÁR: Nem én ébresztem.

SZURMAY: Hát ki?

ÁLLAMTITKÁR: Az országa. *(a telefonba)* Hogy én ki vagyok? Én vagyok a magyar királyi honvédelmi miniszter! Nem lehet? Mi az, hogy nem lehet?! Papír, ceruza van magánál? Igen, akkor írja! Kérem őfelségét, hogy a közös hadsereg magyar alakulatait azonnal soroltassák át a magyar királyi honvédségbe! A királyi felség által átigazolt alakulatokat azonnal a Magyar Szent Korona országainak határaihoz irányítom! Arra kérem fenségedet, hogy az átsorolási rendelete mellékleteként az azonnali hazarendelési parancsokat is méltóztasson kiküldeni! Lejegyezte pontosan? Olvassa vissza! Igen, igen, úgy van! Nem átigazolás, hanem átsorolás! Lejegyezte? Köszönöm. Kérem, ha őfelsége kész fogadni a hívásom, azonnal jelezzen! Köszönöm.

SZURMAY: Nézze, Ferenc, én a szolgálómat megtettem. Ne vegye személyeskedésnek, de nem leszek az államtitkára. Kérem a nyugdíjaztatásom!

ÁLLAMTITKÁR: Tábornok úr! A jelenlegi helyzetben a hazának szüksége van önre. A nyugdíjaztatásához nem járulok hozzá! Különben is, Sándor, a továbbiakban szólítson miniszter úrnak!

SZURMAY: Igenis, miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Ha nem akar itt maradni mellettem mint az államtitkárom, akkor átveszi a budapesti katonai körzet irányítását. A rendelkezésére álló csapatok állapotát ma délutánig felméri. A használható egységeket a fővárosba irányítja, az úgynevezett Nemzeti Tanácsot és a katonatanácsot letartóztatja, a székesfőváros rendjét és nyugalmaát biztosítja!

SZURMAY: Nem hiszem, miniszter úr, hogy ma délutánig hitelt érdemlően fel tudnám mérni a rendelkezésünkre álló erőket.

ÁLLAMTITKÁR: Kedves Sándor, higgye el, én tudom legjobban, hogy ön mire képes. Volt

időm felmérni! Meg kell vallanom magának, meg vagyok hatódva.

SZURMAY: Mitől?

ÁLLAMTITKÁR: Miután tegnapelőtt a király megszűntnek nyilvánította a dualizmust, a Magyar Királyság független állam, és én vagyok a független Magyarország első honvédelmi minisztere!

SZURMAY: Gratulálok, miniszter úr.

ÁLLAMTITKÁR: Köszönöm jóleső szavait, tábornok úr.

SZURMAY: A miniszteri kinevezése?

ÁLLAMTITKÁR: Azonnal érkezik.

SZURMAY: Nem ártana, ha már itt lenne.

ÁLLAMTITKÁR: Ne aggodalmaskodjon, Sándor! Most nem a papírokkal, hanem az ellenségeinkkel kell foglalkozzunk.

SZURMAY: A budapesti katonai körzetparancsnoki tisztet nem vállalom. Erre a tisztségre utcai harcokban jártas személyt nevezzen ki. Azért megvallom önnek tisztelettel, miniszter úr, nyugodtabb lennék, ha az ön kinevezési okiratát a kezemben foghatnám.

ÁLLAMTITKÁR: Nemsokára kézbe veheti az okiratot. Benedetta von Bolsano bárónő útban van vele a minisztérium felé. Tábornok úr, megérkeztek-e már a mai jelentések az ellenséges csapatok balkáni előrenyomulásáról?

SZURMAY: Még nem.

ÁLLAMTITKÁR (*kikiált*): Béla! Jöjjön be, fiam!

25. JELENET

Államtitkár, Szurmay, Szárnysegéd

(*Szárnysegéd be*)

SZÁRNYSEGÉD: Államtitkár úr parancsára, jelen!

ÁLLAMTITKÁR: A minisztered vagyok, fiam!

SZÁRNYSEGÉD: Értettem, miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: A tábornok úr kinevezési okiratát átviszed, fiam, a titkárságra, gépeljék le, küldjék át az iktatóba, majd hozzák elem aláírásra. A kinevezés a mai naptól érvényes.

SZÁRNYSEGÉD: Értettem, miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Mire vársz, Béla?

SZÁRNYSEGÉD: Engedélyt kérek a távozásra, miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom! (*Szárnysegéd ki*) Mivel megfosztott attól a megtiszteltetéstől, hogy az államtitkárom legyen, ezennel önt neveztem ki a balkáni front főparancsnokának.

SZURMAY: És Köves tábornagy?

ÁLLAMTITKÁR: Őt átirányítottam az erdélyi hadcsoport élére.

SZURMAY: A kinevezést köszönöm, de talán észszerűbb lett volna megvárnia a saját kinevezési okiratának megérkezését, mielőtt rendelkezik.

(*Szárnysegéd be*)

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Vigyázz! Hallgatlak!

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úrnak alázatosan jelentem, Felsőbihary Csanád János huszárkapitány érkezett, sürgősségi bejelentést szeretne tenni, ha méltóztatna fogadni!

ÁLLAMTITKÁR: Kéretem!

SZÁRNYSEGÉD: Engedélyét kérem a távozásra!

ÁLLAMTITKÁR: Lelép!

(*Szárnysegéd ki, Kapitány be*)

26. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Kapitány

KAPITÁNY: Felsőbihary Csanád János lovassági kapitány a 4. honvéd huszárezredből, honvédelmi miniszter úrnak jelentéstételre jelentkezem!

ÁLLAMTITKÁR: A jelentést nem a balkáni csapatok főparancsnokának, hanem nekem, mint a magyar királyi honvédelmi miniszternek kell megtennie! Vigyázz! Hallgatom.

KAPITÁNY: Miniszter úrnak alázatosan jelentem, hogy a rám bízott 32-es Mária Terézia házi gyalogezred második századával az egység bevagónirozását a Keleti pályaudvaron megkezdtem! A pályaudvar főbejáratán, az Astoria felől katonaszökevényekből és civilekből álló tömeg árasztotta el az egész pályaudvart. A századot felsorakoztattam. A tömeg oszlatását elrendeltem. Tovább jöttek előre! A figyelmeztető sortűzet elrendeltem. Semmi. Csend. Sortűzet parancsoltam ismét. Semmi. Csend. Ennyi év után, annyi roham után! A tömeg előntötte és megbontotta a sorfalat. A fegyelem felbomlott! Most magam vagyok! Itt. Egyedül.

ÁLLAMTITKÁR: Az egész század átállt?

KAPITÁNY: Az egész század. Az egész. Mindenki. Én itt vagyok! Rendelkezzék velem, miniszter úr! Rendelkezzék velem, tábornok úr!

ÁLLAMTITKÁR: Pihenj!

KAPITÁNY: Nem tudok!

SZURMAY: Jézus Isten!

KAPITÁNY: Miniszter úrnak alázatosan jelentem, már nem tudom, hogy hiszek-e!

ÁLLAMTITKÁR: Vigyázz! Kimegy az előtérbe, kapitány, és ott várja további rendelkezéseimet! Lelép!

KAPITÁNY: Értettem!

(A Kapitány előveszi szolgálati pisztolyát, és főbe lövi magát. Az Államtitkár és Szurmay felpattannak, Szárnysegéd be.)

27. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Szárnysegéd

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úr!

ÁLLAMTITKÁR: Igen, fiam?

SZÁRNYSEGÉD: Engedélyt kérek a kapitány úr holttestének kivételére!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom!

(A Szárnysegéd kivonszolja a Kapitány hulláját.)

SZURMAY: Ez már az összeomlás.

ÁLLAMTITKÁR: Nem lehet az! Meg kell állítanunk!

28. JELENET

(Benedetta be)

Szurmay, Államtitkár, Baronesse

BARONESSE: Uraim! Mi ez a vér?

ÁLLAMTITKÁR: Egy huszárkapitány öngyilkos lett!

BARONESSE: Istenem, férfiak!

29. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Szárnysegéd, Baronesse

(Szárnysegéd be)

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úr! Engedelmet kérek a kapitány úr vérenek feltörlésére!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom! Hol van amúgy a takarító személyzet?

(Szárnysegéd törli a vért)

SZÁRNYSEGÉD: Lent tüntet a parlament előtt.

SZURMAY: Mit akarnak?

SZÁRNYSEGÉD: Az azonnali békét, a teljes leszerelést, a népek örök barátságát és Károlyi Mihályt miniszterelnököknek.

BARONESSE: Ki vezette le a minisztérium takarító személyzetét a tüntetésre?

SZÁRNYSEGÉD: Az írógépszerelő.

ÁLLAMTITKÁR: Neve?

SZÁRNYSEGÉD: Böhm Vilmos. Miniszter úr! Engedélyt kérek a távozásra!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom!

SZURMAY: Meghozta a miniszter úr kinevezési okiratát?

BARONESSE: Hát...

ÁLLAMTITKÁR: Kérem, tegye az íróasztalomra az okiratot.

BARONESSE: Sajnos nem tehetem, Ferenc. A homo regius nem járult hozzá a kinevezéshez.

ÁLLAMTITKÁR: József főherceg?

BARONESSE: Igen.

ÁLLAMTITKÁR: De hát Hadik engem akart.

BARONESSE: Igen, de a főherceg attól tartott, hogy ön a felfordulás leküzdésére olyan utat választ, amelyhez nem áll a rendelkezésére kellő erő.

(Cseng a telefon. A Baronesse felveszi.)

BARONESSE: Királyi felség! *(a jelenlévők felé)* A király!

SZURMAY: A király!

ÁLLAMTITKÁR: A király!

BARONESSE: Felsőged szolgálatára, Benedetta von Bolzano Baronesse! Adom felséged honvédelmi miniszterét! Sándor, urunk, királyunk kéreti!

SZURMAY: Királyi felség! Uzsoki báró Szurmay Sándor honvédelmi miniszter, felséged szolgálatára! Igen. Értettem! Nem. A székesfővárosban negyvenezer katona. Nem. Legfeljebb az egyötöde megbízható. Igen, november negyedikére tervezik a felkelést. Szabadna megjegyezni... Kérem felségedet, ezt ne tegye. Értettem! Megteszem. Várom. Felsőged szolgálatára, mindhalálig!

(Szurmay magába roskad)

BARONESSE: Mit mondott?

SZURMAY: Előbb kérdezett.

ÁLLAMTITKÁR: Mit?

SZURMAY: Azt, hogy meg tudjuk-e akadályozni a november negyedik felfordulást. Jelen tettem, nem.

ÁLLAMTITKÁR: Ez az ön véleménye!

SZURMAY: Ezt mutatják a tények!

BARONESSE: Mit mondott erre a király?

SZURMAY: *(A szárnysegédnek)* Béla fiam, lép!

(A Szárnysegéd ki)

30. JELENET

Szurmay, Államtitkár, Baronesse

SZURMAY: Azt, hogy ebben az esetben kénytelen kinevezni Károlyit miniszterelnökké.

BARONESSE: Azt a nyomorult árulót?!

SZURMAY: Igen, Károlyi Mihályt!

BARONESSE: Miért?

SZURMAY: Ha a király nevezi ki, akkor le is válthatja!

ÁLLAMTITKÁR: Bölcs döntés.

BARONESSE: Nehéz ezt a „bölcs” döntést nyugalommal viselni.

ÁLLAMTITKÁR: Kedves Benedetta, ha a tömeg hátán, erőszakkal foglalja el a miniszterelnökséget, amit mi nem tudunk megakadályozni, akkor a tömeget kell majd legyőznünk, hogy ezt a félnótást onnan kipenderítsük!

SZURMAY: Ezek az utolsó percek, hogy hatalomban vagyunk. Önök ketten, azonnal keresék fel Tisza Istvánt, és értesítsék a fejleményekről. Ő az ellenállás utolsó reménye, ha minden rosszra fordul, ő lehet az, aki megtalálja a kiutat. Ferenc, maga tájékoztassa a grófot a katonai helyzetről.

ÁLLAMTITKÁR: Ki lesz az ön utóda?

SZURMAY: Őfelsége biztosított arról, hogy csak katonatiszt lehet. Siessenek! Tiszát biztonságba kell helyezni! Mentsék ki a városból, maradjanak mellette!

(Államtitkár és Baronesse el)

3 1 . J E L E N E T**Szurmay, Szárnysegéd**

Szárnysegéd be.

SZÁRNYSEGÉD: Tábornok úrnak alázatosan jelentem, engedélyt kérek a jelentéstételre!**SZURMAY:** Az engedélyt megadom. Egy rövid időre, úgy tűnik, ismét én vagyok a honvédelmi miniszter!**SZÁRNYSEGÉD:** Átirat érkezett a katonai hírszerzéstől.**SZURMAY:** Olvassa fel, Béla fiam!**SZÁRNYSEGÉD:** Igenis, miniszter úr! Uzsoki báró Surmay Sándor gyalogsági tábornoknak, magyar királyi honvédelmi miniszternek. Szigorúan bizalmas.**SZURMAY:** Hallgatom.**SZÁRNYSEGÉD:** A román királyi kormány megkezdte az előkészületeket az általános mozgósítás kihirdetéséhez. A moldvai megyékben, a lehető legteljesebb titoktartás mellett, már most behívtak 10 korosztályt. Az általános mozgósítás 25 korosztályt fog érinteni.**SZURMAY:** Huszonöt korosztályt? Miután elfoglaltuk Bukarestet, megadták magukat. Leszereltük a hadseregüket, huszonöt korosztályt miből szerelnek fel? Huszonöt korosztály rengeteg fegyver. Azok a fegyverek nálunk vannak! Van még valami?**SZÁRNYSEGÉD:** Aradon a román Nemzeti Tanács tagjai titokban megegyeztek...**SZURMAY:** Adja ide azt az átiratot! Jézusom!**SZÁRNYSEGÉD:** Nagyméltóságod megtenné, hogy válaszol egy kérdésemre?**SZURMAY:** Igen, fiam?**SZÁRNYSEGÉD:** Nagyméltóságú úr! Ez lehetséges?**SZURMAY:** Nem tudom.**SZÁRNYSEGÉD:** Huszonhat vármegyét akarnak tőlünk elszakítani! Ez lehetséges?**SZURMAY:** Ahhoz nekünk is lesz egy pár szavunk.**SZÁRNYSEGÉD:** Honnan tudja?**SZURMAY:** Hiszem.**SZÁRNYSEGÉD:** Én is hinni fogom. Majd ha látom.*(Szárnysegéd ki)***3 2 . J E L E N E T***Budapest. Pesti oldal. A Róheim-villa. Tisza István lakosztálya.***Wekerle, Baronesse***(Wekerle, majd Baronesse be)***WEKERLE:** István! István! Hol vagy? Van itt valaki?**BARONESSE:** Sándor! Mit keresel itt?**WEKERLE:** Drága Benedetta, te mit keresel itt?!**BARONESSE:** Istvánt!**WEKERLE:** Elmenekült. Én vagyok itt! Azért jöttem, hogy kimentsem.**BARONESSE:** István nem menekül!**WEKERLE:** Veszélybe sodrod magad azzal, hogy idejöttél.**BARONESSE:** És te?**WEKERLE:** Engem már nem érdekel.**BARONESSE:** Mit akarsz tenni?**WEKERLE:** Vidékre utazom, gondoltam, magammal viszem Istvánt!**BARONESSE:** Leszaladok az utcára. Ferenc leállt vitatkozni néhány katonaszökevényvel, akik a sarkon lézengtek.**WEKERLE:** Ti összenőttetek Ferencsel?**BARONESSE:** Ezt meg sem hallottam! *(ki)*

3 3 . J E L E N E T**Wekerle, Tisza István***(Tisza István be)***WEKERLE:** Végre! Szervusz, István! Azt hittem már elmenekültél!**TISZA:** Hova?**WEKERLE:** Nagy baj van, István.**TISZA:** Tudom.**WEKERLE:** Engem leváltottak.**TISZA:** Tudom.**WEKERLE:** Az utódomat is leváltották.**TISZA:** Tudom.**WEKERLE:** Károlyi a miniszterelnök.**TISZA:** Tudom.**WEKERLE:** Pillanatok kérdése, és visszavonják a személyedet védelmező csendőri egységet, amelyet én rendeltem a védelmedre.**TISZA:** Nem te rendelted, hanem Uzsoki báró Szurmay Sándor!**WEKERLE:** Ő az én honvédelmi miniszterem volt.**TISZA:** Nem a tiéd, őfelségéé!**WEKERLE:** Legalább most ne vitatkozz velem, hanem menekülj!**TISZA:** Hová?**WEKERLE:** Nem tudom, de te biztos ismersz valakit, aki segíthet, vagy egy helyet, ahol elrejtőzhetünk! Veled tarthatok?**TISZA:** Én nem menekülök!**WEKERLE:** Akkor egyedül menjek?**3 3 . J E L E N E T****Wekerle, Tisza István, Baronesse, Államtitkár***(Baronesse és Államtitkár be)***BARONESSE:** István!**TISZA:** Benedetta! Ferenc.**WEKERLE:** Ferenc? Benedetta.**BARONESSE:** Az utca mindkét végét lezárták.**WEKERLE:** Kik?**BARONESSE:** Fegyveres csőcselék!**ÁLLAMTITKÁR:** Tisztelem, nagyméltóságú uram! Uzsoki báró Szurmay Sándor üzenetét hoztam nagyméltóságodnak!**TISZA:** Hallgatom, államtitkár úr!**ÁLLAMTITKÁR:** A miniszter úr üzeni, hogy azonnal hagyja el a székesfővárost, ellenségei jutottak hatalomra, vidéken helyezze magát biztonságba.**TISZA:** Ha meg kell halni, úgy halok meg, ahogy éltem!**BARONESSE:** Nagyméltóságod élete a királyé és a hazáé!**TISZA:** Engem a királyom elbocsátott!**BARONESSE:** Nem bocsátott el, csak tartalékba helyezett!**WEKERLE:** Így igaz.**TISZA:** Nem megyek sehova!**BARONESSE:** István, gondolj a holnapra, nagyon kérek. A háborút elvesztettük. A győztesek feldarabolják és kirabolják az országot. Az ostoba tömeg, amely most megrészegül a mámorító örömtől, hogy a háború terheitől, egyszerű megadással megszabadult, holnap majd kifosztottan ráébred, hogy nem egy szabad ország szabad nemzete, csak az idegen uralom járomba tört baromcsordája. Az a tömeg, amelyet ma arra hergelnek, hogy téged koncoljon, holnap inni fogja minden szavad!*(Tisza hallgat)***WEKERLE:** Kedves Benedetta, le vagyok nyugózve!**BARONESSE:** Most hallgass, Sándor!**WEKERLE:** No de Benedetta!**ÁLLAMTITKÁR:** Pontos hírszerzői jelentést kaptam arról, hogy a Nemzeti Tanács felforgatói pár napja elhatározták nagyméltóságod meggyilkolását. Azonnal el kell hagynia a székesfővárost!

WEKERLE: Jézus, Mária!

TISZA: Nem megyek sehova. Bárhova is mennék, mindenhol veszélyt jelentenek a befogadókra.

WEKERLE: Ez igaz.

TISZA: Az országot én vezettem. A háborút elvesztettük. Esélyünk sem volt rá, hogy megnyerjük. Az ellenség sokkal, de sokkal felkészültebb volt. Azért provokálták ki, és ugrasztottak be bennünket ebbe a háborúba.

WEKERLE: Úgy van!

TISZA: Ha a megvezetett csöcselék értem jön, jöjjön. A mi időnköt követő világban nem lesz érdemes élni!

WEKERLE: Nem bizony.

BARONESSE: Az Astoria Szálló erkélyéről Károlyi és a többi tökkelütött hülye önfeledten hirdeti, az utca népe pedig vakon elhiszi a wilsoni 14 pontot!

TISZA: A wilsoni 14 pont. Az ellenünk folytatott „ópiumháború” bódító mákonya!

WEKERLE: Az!

TISZA: Istenem, mennyivel hatékonyabbak az amerikaiak az angoloknál!

WEKERLE: Azok, bizony azok!

TISZA: Ennek az új ópiumnak nincsenek előállítás és szállítási költségei, csak ki kell mondani, és ez a félrevezetés, mivel édes, mint a méz, úgy fut szét minden tájon, mint villanyáram a rézhuzalon, és a tökkelütött hülyék tömege, amely bekapta a horgot, édes álomba ringatva horkolja át az egész világot megsemmisítő forradalmat. Kifosztva, lerongyolódva, hoppon maradva fognak ébredni.

ÁLLAMTITKÁR: Ebben egyetértünk. Én most elköszönök, nagyméltóságú uram, vissza kell mennem a honvédelmi minisztériumba. A miniszterem mellett akarok lenni abban a nehéz pillanatban, amikor a közért viselt felelősséget, a Károlyi által kijelölt utódainknak át kell adnia. Ismétlem: beépített ügynököm nekem személyesen jelentette, hogy az összeomlás pillanataiban, vagyis ma, vagyis most önt megölik!

WEKERLE: Szentséges Isten!

ÁLLAMTITKÁR: Kérem, fontolja meg a menekülés lehetőségét.

TISZA ISTVÁN: Már megtettem.

ÁLLAMTITKÁR: A legmélyebb tiszteletem!

TISZA: Államtitkár úr!

(Államtitkár ki. Ravatali csend üli meg a szobát. Kisvártatva a másik irányból Gertner hangja.)

3 4 . J E L E N E T

Baronesse, Wekerle, Tisza István, Gertner

(Gertner be)

GERTNER: *(Wekerléhez)* Nagyméltóságú miniszterelnök úr!

WEKERLE: Nem vagyok miniszterelnök!

GERTNER: *(Tiszához)* Nagyméltóságú kegyelmes miniszterelnök úr!

TISZA ISTVÁN: Már nem vagyok miniszterelnök!

GERTNER: Maga sem az! Hát akkor... Tisza Istvánt keresem!

TISZA ISTVÁN: Én vagyok az! Mit óhajt?

GERTNER: Jelentem alássan nagyméltóságú gróf úrnak, a Ruzsicskáért jöttem!

TISZA ISTVÁN: Nincs szerencsém semmilyen Ruzsicskát ismerni!

GERTNER: Ismeretlenül rejtegeti?

TISZA ISTVÁN: Kit?

GERTNER: A Ruzsicskát!

TISZA ISTVÁN: Ki az a Ruzsicska?

GERTNER: Akit nagyméltóságod rejteget!

TISZA ISTVÁN: Kikérem magamnak! Én nem rejtegetek senkit!

GERTNER: A Ruzsicska nem senki!

TISZA ISTVÁN: Nem ismerem Ruzsicskát, és nem is rejtegetem! Sem őt, sem mást!

GERTNER: Nagyméltóságodnak nem áll jól a hazudozás!

TISZA ISTVÁN: Elég volt, kifelé!

WEKERLE: Igen, kifelé!

GERTNER: Előbb átkutatom a villát, elkapom Ruzsicskát!

TISZA ISTVÁN: Egy lépést se!

GERTNER: A Ruzsicska nem ér meg annyit, hogy kegyelmed veszélynek tegye ki magát!

WEKERLE: Igaza van!

TISZA ISTVÁN: Nem félek.

WEKERLE: Én se, de ki is az a Ruzsicska?

GERTNER: A Ruzsicska egy disznó cseh katonai ügyész, aki vádat emelt ellenem! Másokat agyonlövetett. Most majd kiderül, hogy ki a gyáva! Én nem vagyok az! Itt vagyok, érte jöttem! Most azonnal adja ki nekem a Ruzsicskát!

BARONESSE: A nagyméltóságú úrnak semmi köze semmilyen katonai ügyészhez. A villában nincs semmilyen Ruzsicska.

GERTNER: Asszonyom, jobb, ha nem ártja magát a férfiak dolgába!

BARONESSE: Függetlenül a nemüktől, az igazságot kötelességünk képviselni!

GERTNER: Itt most én vagyok az igazság meg az élet!

BARONESSE: Ne káromolja Isten!

GERTNER: Nincs Isten.

WEKERLE: Úristen!!

TISZA ISTVÁN: Maga megfutamodott az elenség elől, és ez a katonai ügyész, akit keres, a törvény szerint járt el önnel mint katonaszökevénnel szemben.

GERTNER: Nagyuram! Megfordult a világ! Akik eddig fent voltak, most lekerülnek a porba. Mint Oroszországban. Most mi jövünk. Az eddigi áldozatok. A maguk áldozatai! Jövünk, és tort ülünk.

TISZA ISTVÁN: Tort ülnek?

GERTNER: Igen. Maguk felett!

WEKERLE: Felettünk?!

GERTNER: Igen.

TISZA ISTVÁN: Nézze, Gertner, nem csak magánál, nálam is van pisztoly. Gyakorlott pontlövő vagyok. Nem tépelődöm, ha használnom kell, gondolkodás nélkül megteszem. Maga most választhat, Gertner! A jobbat vagy a balt akarja?

GERTNER: A jobbat vagy a balt?

TISZA ISTVÁN: A jobb vagy a bal szemét választja? Melyiket lőjem ki?

GERTNER: Maga meg akar engem vakítani?

TISZA ISTVÁN: Ha meghúztam a ravaszt, magát a vakság már nem fogja aggasztani.

GERTNER: Én nem a nagyméltóságú úr miatt jöttem.

TISZA ISTVÁN: A jobbat vagy a balt?

GERTNER: Nagyméltóságú gróf uram, nem kell úgy eldurvulni! Nem kell idegeskedni! Nem kell izgulni! Nyugodjanak meg! Nyugodjanak le! Én nyugodt vagyok, maguk az idegesek! Nem kell így eldurvulni! Én nem vagyok durva! Az élet az. Nézzenek rám! A saját mocskomban fetrengtem! Reggel a patkányok rágták le rólam! Két évig a lövészárookban. A bajtársaim belét fogtam a kezeimben! Ki kezdte? Ki kezdte el? Ki kezdte? Itt áll előttem sértetlenül, slágfertig frakkban! A pontlövő! Lőjön! Lőjön már! Lőjön engem agyon! Pont engem. Pont itt és pont most. Lőjön agyon engem. A halottat. *(Eldobja a pisztolyát.)* Én csak a körülmények áldozata vagyok!

TISZA ISTVÁN: Menjen, Gertner, Isten hírével! Menjen haza, nyugodjon meg, és felejtse el a Ruzsicskát. Most már mindegy. Vége van a háborúnak. Legyen vége a bosszúnak is.

GERTNER: Annak nem lehet!

TISZA ISTVÁN: Sajnálom magát. Tűnjön a szemem elől!

(Gertner ki. Csend.)

35. JELENET

Baronesse, Wekerle, Tisza István

BARONESSE: Mi volt ez?

TISZA ISTVÁN: Vagy egy őrült, vagy egy felderítő.

WEKERLE: Felderítő?

TISZA ISTVÁN: Kikémlelte a terepet.

WEKERLE: Miért nem lőtted agyon?!

TISZA ISTVÁN: És ha csak egy örült?

WEKERLE: Akkor egy örülttel kevesebb szadgál a világban! Nélküle is marad még elég futóbolond ezen a földgömbön!

BARONESSE: Nem tehetted.

TISZA ISTVÁN: Nem tehettem.

WEKERLE: De miért nem?!

TISZA ISTVÁN: Mert előtte fogok állni, és nem akarom, hogy kérdezzen. Ha mégis kérdez, tiszta lélekkel, tiszta szívvvel akarok válaszolni!

WEKERLE: Ki?

TISZA ISTVÁN: Az Isten.

WEKERLE: Mi?

BARONESSE: Az Isten, Sándor.

WEKERLE: Az istenfáját!

TISZA ISTVÁN: Az én házamban ne káromold az urat, Sándor.

WEKERLE: Elegem van belőletek!

(Wekerle ki)

36. JELENET

Baronesse, Tisza

BARONESSE: Kettlen maradtunk.

TISZA ISTVÁN: Pszt. Hallod?

BARONESSE: Hallom. A csend.

TISZA ISTVÁN: Mi kettlen és a csend.

BARONESSE: Ébresztő. Keresek álruhát, menekülnöd kell!

TISZA ISTVÁN: Csak nem képzeled, hogy álruhába bújok?

BARONESSE: Elég! Az imént az a csend volt a választóvonal. Addig te parancsoltál mindnyájunknak. Most én parancsolok neked! Itt ma-

radsz! Én körbefutom a Róheim-villát, teremtek valamilyen álruhát!

(Baronesse ki, kiszáratva Wekerle be)

36. JELENET

Tisza, Wekerle

TISZA ISTVÁN: Sándor, te még el sem mentél, máris visszajöttél?

WEKERLE: A kijárat ajtónál összefutottam egy hölgygel!

TISZA ISTVÁN: Igen?

WEKERLE: Ez a nő téged keres!

TISZA ISTVÁN: Engedd be, Sándor!

WEKERLE: Nem vagyok a lakájad!

TISZA ISTVÁN: Nem vagy az, de most az egyszer tedd meg értem!

WEKERLE: Csak most az egyszer!

TISZA ISTVÁN: Köszönöm.

WEKERLE: Asszonyom, a gróf úr várja kegyedet!

37. JELENET

Tisza István, Wekerle, Fadett

(Wekerle beengedi Fadettet)

FADETT: Tisztelem az uraknak. Kizárólag gróf Tisza Istvánnal négyszemközt vagyok hajlandó megosztani jövetelem okát.

WEKERLE: Micsoda! Akkor most én menjek ki?

FADETT: Igen. Mielőbb!

WEKERLE: Figyelmeztetem, a gróf úrnál fegyver van. És pontlövő.

FADETT: Tisztában vagyok ezzel. Rövid az időm, kérem, menjen át a könyvtárszobába!

TISZA ISTVÁN: A könyvtárszobába?! Menj csak át, Sándor. Ura vagyok a helyzetnek.

(*Wekerle ki*)

38. JELENET

Tisza, Fadett

TISZA ISTVÁN: Kihez van szerencsém?

FADETT: Kérem a gróf urat, tekintsen el a bemutatkozásomtól.

TISZA ISTVÁN: Miért vesztegetném az időmet egy nevesincs asszonyra?

FADETT: Van nevem, és hazudhatnék is egy másikat, de ha megtenném, tiszteletlen lennék nagyméltóságoddal szemben, nevem elhallgatásával pedig védhetem magam.

TISZA ISTVÁN: Mitől?

FADETT: Ön a hatalomra jutott ellenségei kezére juthat, azok kínoknak vethetik alá nagyméltóságodat, és bár a gróf úr erős férfi, de higgye el nekem, a fájdalom minden embernél erősebb!

TISZA ISTVÁN: A frontról jöttem. Találkoztam a halállal. Felkészültem a jöttére!

FADETT: Nagyméltóságod is tudja, én nem a halálról beszélek. Önök már nem urai a helyzetnek. Már az ellenségeink uralják az országot. A tömeg kiszolgálja majd tegnapi ellenségeit is. Szolgálatának első jele lesz, hogy felmutatja eddigi parancsolói megkínzott holttesteit! Ne higgye, hogy a cári családot csak úgy simán lelőtték!

TISZA ISTVÁN: Ki maga?

FADETT: Kérem nagyméltóságodat, tekintsen el őszinte válaszomtól. Ha ismeri a nevemet, engem fog megnevezni, mint ennek a papírnak (*átad egy cetlit a kódokkal*) a kézbesítőjét, amelyen a Nemzeti Tanács telefonhálózatot megnyitó jelszavai vannak. Legkíméletlenebbek akkor vagyunk embertársainkkal szemben, ha a fogyó időt raboljuk tőle. Én ezt a bűnt nem követném el a gróf úrral szemben, de mielőtt távoznék, őszinte szívvel kívánok sok szerencsét minden további igyekezetéhez. Ne higgye, hogy csak én állok az

ön oldalán, a többség nagyméltóságod mögött fog állni, ha most határozottan és kíméletlenül cselekszik. Isten áldja kegyelmedet, és a Szent István által reánk hagyott Regnum Marianumot!

(*Fadett ki*)

TISZA ISTVÁN: Sándor!

39. JELENET

Tisza, Wekerle

(*Wekerle be*)

TISZA ISTVÁN: A telefonhálózatot megnyitó jelszavak!

WEKERLE: Vajon a budapesti katonai körzetparancsnokság még a miénk?

TISZA ISTVÁN: Nem tudom. Hívd fel Lukachichot.

WEKERLE: Hívd fel te!

(*Wekerle telefonál*)

WEKERLE: Kisasszony, Z6U4 15. 82. Köszönöm. Halló! Lukachich tábornokot kérem. Azonnal! Igen, köszönöm. Halló! Budapesti katonai körzetparancsnokság? Lukachich tábornokot kérem! Hova? Az Astoriához? Az inotainkkal? Nagyszerű!

TISZA ISTVÁN: Mi történt?

WEKERLE: A körzetparancsnok a helyén! Az inotai altisztképző két százada 305-ös mozsaras ágyúkkal megérkezett a józsefvárosi pályaudvarra, Lukachich elindult velük az Astoriához! Isten kegyelmes! Két zászlóalj nem lesz elég.

TISZA ISTVÁN: Kettő biztos nem. Elhúzódó harcokra számíthatunk, de ha Lukachich lefejezi ezt a csürhét... akkor van esélyünk. A székesfehérvári honvéd huszárezred egy megbízható százada Budaörsnél pihen. Az én debreceni ezredem fele az olasz frontról a Romániát megszálló csapatokhoz lett átirányítva a Bartha-hadseregcsoporthoz! Most hagyhatták el Győrt! Fel kell vennünk velük a kapcsolatot!

WEKERLE: Riadóztatom a tatai állomást! Halló! Erre nem érek rá! A kódomban: Z6U4 15. 82.

Köszönöm. Azonnal adja, kisasszony, a tatai vasútállomás parancsnokságát. Halló! Itt Wekerle Sándor! A Győrből bejövő csapatszállító vonatot megállítod, és a menetparancsnok azonnal hívjon fel engem a 242-es számon. Kód 41. 28. d5.uh.

40. JELENET

Tisza, Wekerle, BARONESSE

(Baronesse be)

BARONESSE: Az alagsorban lévő csendőrök távozni készülnek. Azt mondják, nem maradhatnak.

TISZA ISTVÁN: Nem maradhatnak?

WEKERLE: Megtagadják a parancsot?

BARONESSE: Tegnap óta nem kaptak sem ellátást, sem váltást.

TISZA ISTVÁN: Értem. Teremtek ételt, italt. Maradjanak.

BARONESSE: A telefon nem működik.

TISZA ISTVÁN *(telefonál):* A kódom: Z6U4 15. 82. A Vörös Postakocsit kérem. Köszönöm. Jó napot. Tisza István vagyok. Kihoz, fiam, tizenöt adag bécsi szeletet körettel a Hermina útra. Igen, ahová a múlt héten is. Várjon! Hozzon még hat üveg vörösbort a Tarcal déli lankáiról! *(leteszi a telefont)* Akkor most Budaörsöt érjük el.

(Csörög a telefon)

WEKERLE: Igen. A Vörös Postakocsi. A múlt hónapban én is ebédeltem ott, kiváló a konyhájuk. Igen! Micsoda? Homár? *(leteszi a telefont)* Az étterem jelentette, hogy elfogyott a bécsi szeletük, kizárólag homár és langusztta van az étlapon, de azt üzenik, hogy abból tengernyiit hoz majd a személyzet!

TISZA: Homár és langusztta?! Még makrélát sem láttam a háború kezdete óta a pesti éttermek étlapjain, nemhogy homárt és langusztát!

BARONESSE: Csapda!

WEKERLE: A kódok hamisak. Érdekelte őket, hogy kit fogunk hívni!

TISZA ISTVÁN: És kit mire fogunk utasítani vagy kérni! Meneküljtek!

BARONESSE: Hová?

TISZA ISTVÁN: Innen el. Induljatok! A ti áldozatok felesleges **(WEKERLE: István, István!),** az enyém elkerülhetetlen!

(Tisza lelövése)

41. JELENET

Szárnysegéd, Szurmay, Államtitkár

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úrnak jelentem, a most érkezett titkosszolgálati jelentés szerint a tegnapi napon, Birladra települt a 3. és az 5. román hadosztályparancsnokság. Ma reggel Piatrán állt fel a 2. hadosztály, Bacăun a 14. hadosztályparancsnokság, Romanban a 7. hadosztályparancsnokság...

SZURMAY: Az erdélyi hágók megrohanására készülnek! Öt új román hadosztály a meglévő tíz mellett!

ÁLLAMTITKÁR: És nem hetek múlva, hanem most!

SZURMAY: Körbeveszik Erdélyt.

ÁLLAMTITKÁR: Nekünk csupán 30 zászlóaljunk van a helyszínen!

SZURMAY: Az semmi!

ÁLLAMTITKÁR: Legalább két hadosztályra van szükségünk!

SZURMAY: Táviratban kérjen legalább két magyar hadosztályt az olasz frontról! Azonnal!

42. JELENET

Szárnysegéd, Szurmay, Államtitkár, id. és ifj. Linder Béla

(A két Linder Béla be)

IFJ. LINDER BÉLA: Uccu, gazda, kapjál rúdra, a vendéget indítsd útra!

SZURMAY: Kik ezek? Mit keresnek itt? Dobja ki őket!

ID. LINDER BÉLA: Cifra kulacs, veres bor, miránk is kerül a sor!

SZURMAY: Béla!

IFJ. LINDER BÉLA: Igen!

ID. LINDER BÉLA: Igen!

SZÁRNYSEGÉD: Parancsára, miniszter úr!

SZURMAY: Most azonnal hajítsa ki ezt a két részeg disznót, nem akarom, hogy a hivatali utódom, az új honvédelmi miniszter úr, ha megérkezik, azt higgye, hogy kocsmát nyitottam a miniszteri irodában.

SZÁRNYSEGÉD: A miniszter úr megérkezett.

SZURMAY: Úristen!

ID. LINDER BÉLA: Jó napot kívánok, tábornok úr.

SZURMAY: Maga az én utódom?

ID. LINDER BÉLA: Dehogyan vagyok én a maga utódja! Hogy lehetnék én a maga utóda? Nézzen először tükörbe, utána meg rám!

SZURMAY: Akkor maga kicsoda?

ID. LINDER BÉLA: Én vagyok a maga utódjának az apja!

SZURMAY: Kinek az apja maga?

IFJ. LINDER BÉLA: Maga nem hallotta? Ő a maga utódjának az apja!

SZURMAY: Ezt meg se hallottam!

IFJ. LINDER BÉLA: Pedig már mindketten elmondtuk! Akkor most én ismét elmondom, amit holnap már az újságokban is olvashat! Ő az! Itt áll maga előtt az ön utódjának az apja!

ÁLLAMTITKÁR: Ő az új honvédelmi miniszter?

ID. LINDER BÉLA: Igen, ő, az én fiam!

SZURMAY: Kérje el tőlük a kinevezési okiratot.

ID. LINDER BÉLA: Itt van. Hol van? Béla, nincs nálad? Itt volt.

IFJ. LINDER BÉLA: Itt van. Hol van? Nincs nálam! Nincs nálad?

ID. LINDER BÉLA: Nálam volt, majd nálad volt, majd nálam volt, majd te elvetted, eltetted!

IFJ. LINDER BÉLA: Nem tettem el, mert te visszavetted, majd én vettem vissza, majd hozzád került, az asztalra tetted! Én elvettem...

ID. LINDER BÉLA: És akkor jött a pincér!

IFJ. LINDER BÉLA: A Vörös Postakocsiban! A pincéernél van. A Vörös Postakocsiban!

SZURMAY: Béla!

IFJ. LINDER BÉLA: Igen!

ID. LINDER BÉLA: Igen?

SZÁRNYSEGÉD: Igenis, miniszter úr!

SZURMAY: Most azonnal tartóztassa le ezt a két részeg disznót! Ezek szélhámosok! Értette, fiam?

SZÁRNYSEGÉD: Igenis! Miniszter úr! Örömmel teljesítem a parancsát! Térdre, borissza barmok! Kuss legyen, ne pofázz! Ha ki mered nyitni a pofád, akkora pofont kapsz, hogy innen repülsz vissza, egyenesen a jó édes anyádba! Térdre barmok, mindketten! Befogod a pofád, mocskok! Kezeket tarkóra! Idefigyelj, te szeszakáz! Ha kite-ritéd a rókád a miniszter úr padlójára, akkor Hencidától Boncidáig fogom felnyaladni veled ennek a szép magyar hazának Isten által áldott földjét!

SZURMAY: *(Telefonál)* Lukachich tábornokkal akarok beszélni! Most azonnal! Államérdek! Micsoda? Tudod te, lányom, hogy kivel beszélsz? Én Uzsoki báró Szurmay Sándor vagyok, a magyar királyi honvédelmi miniszter! Letette. Ez nem igaz! Letette a telefont! Azt mondja, csak a Nemzeti Tanács engedélyével kapcsolhatja a városparancsnokságot. Statáriális eljárást követelek! Ezek elfoglalták a telefonközpontot?

IFJ. LINDER BÉLA: Komámasszony, tegyünk úgy, én a kakas, kend a tyúk!

SZÁRNYSEGÉD: Befogod azt a mocskos, rókaszőrös pofád, te kerge bájdorong, vagy ott rúgok beléd, ahol senki se lát, és te simán átszállsz szopránba! Egyet jegyezz meg, bárhogy is hívtak azelőtt, most a te neved kuss! Értetted? Vagy a tények taglalásáról térjek át a tettlegelésre?

4 3 . J E L E N E T

Szárnysegéd, Szurmay, Államtitkár, id. és ifj. Linder Béla, Fadett

(Fadett be)

FADETT: Féltre az útból! Eresszenek be! Károlyi Mihály, őfelsége, a király által kinevezett miniszterelnök nevében, utat! Jó estét mindenkinek.

SZURMAY: Kihez van szerencsém?

FADETT: Nagyméltóságú uram! Szerény személyem említésre sem lenne érdemes, ha nem a Nemzeti Tanács és őfelsége, a király által kinevezett miniszterelnök nevében keresném meg nagyméltóságodat! Én csak a Nemzeti Tanács egyszerű futára vagyok. A megbízólevelem. *(Az Államtitkár átveszi)* Remélem, nem veszik az urak tolakodásnak, ha nem a megbízásom folytán, pusztán egyszerű női kíváncsiságból felteszek egy kérdést.

SZÁRNYSEGÉD: Igen?

FADETT: Mit keres a hadügyminiszter úr a földön?

SZÁRNYSEGÉD: A két részeg lump közül az egyik az új honvédelmi miniszter apjának adta ki magát, azt állította, hogy a másik, ez az elázottabb duhaj, maga a honvédelmi miniszter. Állítását nem tudta írásos kinevezéssel igazolni. A csalókat letartóztattuk.

FADETT: A miniszter úr kinevezése. A nagy zűrzavarban az Astoriában maradt. Parancsoljon. *(Az Államtitkár átveszi, némán olvassa, leereszti)* Miniszter úr, álljon fel. Miniszter úrnak jelentem, az őszirózsás, gépfegyveres különítmény megérkezett, a hadügyminisztériumot átvette.

IFJ. LINDER BÉLA: Értem. A tábornok úr hallotta. Ön természetesen szabadon távozhat.

ID. LINDER BÉLA: Na Szurmay, most patogjon! Most ugráljon! Térdre?! Meg hogy mi részeg disznók vagyunk? Amikor nem is vagyunk részegek?

IFJ. LINDER BÉLA: Csak egy kicsit ittunk! Jut eszembe, van itt valahol egy kis szíverősítő?

ID. LINDER BÉLA: Meg hogy nem hiszi el, hogy én vagyok a maga utódjának az apja! De én nem haragszom! És ha egy kicsit ivott is a fiam... akkor mi van? A nép győzelmét, Magyarország függetlenségét és a békét ünnepeltük.

IFJ. LINDER BÉLA: A várva várt békét! Vége a vérontásnak, vége a mérszárlásnak! Vége van a maga ocsmány munkájának! Béke van! Erre inni kell! Van itt valahol egy kis...

ID. LINDER BÉLA: És végre valahára megszabadultunk a labancoktól!

IFJ. LINDER BÉLA: Szabadság!

ID. LINDER BÉLA: Szabadság!

IFJ. LINDER BÉLA: Erre inni kell!

ID. LINDER BÉLA: Erre inni kellett! Megérteted, Sanyikám! Mohács után most lettünk először függetlenek! Teljesen függetlenek!

IFJ. LINDER BÉLA: *(dalra fakad)* Kossuth Lajos íródeák...

IFJ. LINDER BÉLA, ID. LINDER BÉLA:

Nem kell néki gyertyavilág!

Megírja ő a levelet...

Egy ragyogó csillag mellett,

Éljen a magyar szabadság...

ID. LINDER BÉLA: Ácsi! *(Torkaszakadtából felüvölt. Elnémulnak.)* Adja oda a tábornok úrnak a miniszter úr kinevezési okiratát.

(Az Államtitkár megindul, majd megáll, kiejti a kezéből az okiratot. Szurmay földbegyökerezett lábakkal a terem közepén. Senki sem mozdul.)

SZURMAY: Az önök függetlensége... felér több tucat Moháccsal.

ID. LINDER BÉLA: A fiam kinevezési okirata, tábornok úr. Szíveskedjék megtekinteni.

SZURMAY: Hozza ide azt az okiratot! Csak tartsa elém. Köszönöm.

ID. LINDER BÉLA: Mai keltezésű. Gróf Károlyi Mihály...

IFJ. LINDER BÉLA: Jó Károlyi Mihály...

ID. LINDER BÉLA: ...saját kezű aláírásával! Látja, tábornok úr, a kinevezés igazi. Én nem ha-

zudtam, és ön engem megvádolt, de én nem haragszom. Én ma nem tudok haragudni senkire! A béke első napján én boldog vagyok!

IFJ. LINDER BÉLA: Én is boldog vagyok! Maga aranyom, fusson le a Vörös Postakocsiba, hozzon egy flaskával! Daloljunk...

SZURMAY: Tegye Linder kinevezését a miniszteri íróasztalra.

IFJ. LINDER BÉLA: Jöjjön, Szurmay, énekeljük el azt, hogy...

SZURMAY: Kérem Linder, kíméljen meg az óbégatásától. Egyáltalán nem vagyok dalos kedvemben.

IFJ. LINDER BÉLA: De miért?

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úrnak alázatosan jelentem, a kinevezési okirat az asztalon! Várom a parancsait!

IFJ. LINDER BÉLA: Pihenj! Téged fiam, Béla, előléptetlek ezredessé!

SZÁRNYSEGÉD: Ezt komolyan gondolja, miniszter úr?

IFJ. LINDER BÉLA: Ezredes vagy, öcsém! Ne feleelj! Én is Béla miniszter, te meg Béla ezredes! Mi ketten Bélák, meg Apu is, mi hárman Bélák!

SZÁRNYSEGÉD: Miniszter úrnak soha nem múló hálával, alázatosan köszönöm!

IFJ. LINDER BÉLA: Nem kell velem aláztoskodnod, Béla! Én csak egy egyszerű ember vagyok, Béla, egy egyszerű ember, aki békét akar, Béla.

SZURMAY: A békéhez csapatok kellene, Linder. Az intézkedéseimről az államtitkár úr tájékoztatni fogja.

IFJ. LINDER BÉLA: Az államtitkár úr el van bocsátva. Az ezredes úr lép a helyébe! A békéhez nem kellene csapatok. A békéhez nem kellene fegyverek. A békéhez nem kellene katonák... Nem kell hadsereg többé! Soha többé nem akarok katonát látni! Mindenkit elbocsátok.

SZURMAY: Vigyázzon, Linder, nemcsak a háború lehet a politika folytatása más eszközökkel, de a béke is lehet a háború folytatása – más

eszközökkel. Ezért nem mindegy, milyen lesz a béke, de hát ahol a bor az úr, ott az ész koldul. No, Isten áldja önöket... és mindenekelőtt szegény hazánkat. Ha a Mindenható úgy akarja, hogy még találkozzunk, akkor remélem a maitól jelentősen eltérő körülmények között fogunk öszszefutni. Az egyik oldalon önök lesznek, a másikon mi.

SZÁRNYSEGÉD: Szurmay, maga hova megy?

SZURMAY: Már te is, fiam, Béla?!

SZÁRNYSEGÉD: Ne bizalmaskodj velem, Szurmay Sándor! Évekig tisztítottam utánad a mocskot, nyeltem és alázatoskodtam, de ennek vége! Most mi vagyunk hatalmon! Állj meg!

SZURMAY: Állítson meg, ezredes úr!

(Szárnysegéd előveszi a pisztolyát)

LINDEREK: *(Énekelnek)* Kelj fel, anyám, a sírodból, nézd meg, mi lett a fiadból...

SZÁRNYSEGÉD: Vigyáznia kell az embernek, Szurmay, hogy miről álmodik. Mert az álmok bekövetkeznek. De ez most nem álom. Itt vagyunk. Az egyik oldalon mi, a másikon te. Erről álmodtál? Mert én erről álmodtam, annyi szürke és sanyarú éven keresztül, és már nem reméltem, hogy megélem. De megéltém! És most itt vagyunk. Az egyik oldalon te. Egyedül. A másikon mi, annyian.

SZURMAY: Ez mindig így volt.

SZÁRNYSEGÉD: Mi volt mindig így? Így még soha semmi nem volt!

SZURMAY: Mindig így volt. Az egyik oldalon a sokadalom, a másikon jómagam.

SZÁRNYSEGÉD: Elegem van a fellengzős pofázásodból, Szurmay! Neked most kuss a neved! A kardod és az oldalfegyvered leteszed a miniszter úr íróasztalára.

(Szurmay mozdulatlanul áll. Majd kirántja a kardját.)

ÁLLAMTITKÁR: Tábarnok úr, kérem. Nem ez az a hely, és nem most van az idő.

(Az Államtitkár elveszi a tábornok fegyvereit, és leteszi az íróasztalra)

IFJ. LINDER BÉLA: A sapkarózsát leszereljük...

ID. LINDER BÉLA: Az őszirózsát felszereljük.

(A Szárnysegéd elveszi a tábornok sapkáját, és id. Linder elővesz egy őszirózsát, a sapkára tűzi.)

SZÁRNYSEGÉD: Most Szurmay, szabadon elmehetsz, de maradj nyugton. Ne nagyon élj társasági életet, mert még majd azt hisszük, szervezkedsz. Holnap reggel jelenj meg a Nemzeti Tanács előtt, elvárjuk az esküdet. Nyolcig várunk. Utána jövünk!

44. JELENET

Fadett, Államtitkár

A színpad eleje van megvilágítva, a többi sötétben. Az Államtitkár az egyik oldalon, Fadett a másikon. Mindketten fényben.

ÁLLAMTITKÁR: Te itt?

FADETT: Miért, hol kellene lennem?

ÁLLAMTITKÁR: Az olasz fronton.

FADETT: Már megjöttem.

ÁLLAMTITKÁR: El sem repültél?

FADETT: Nem repített el, miniszter úr.

ÁLLAMTITKÁR: Nem én vagyok a miniszter.

FADETT: Miért, mi vagy?

ÁLLAMTITKÁR: Szabad vagyok? Nincsenek már feladatok.

FADETT: Már az sem vagy.

ÁLLAMTITKÁR: Hogy érted ezt?

FADETT: Fogoly vagy, tús.

ÁLLAMTITKÁR: A Balaton?

FADETT: A hajó?

ÁLLAMTITKÁR: A vitorlák?

FADETT: Nekem a vitorlák, Ferenc, neked a kötelek.

45. JELENET

Tisza, Baronesse

A Színpad eleje elsötétül, a mélyén egy pont van megvilágítva, abban Tisza és a Baronesse. Sötét. A sötétben két lövés dördül.

Vége

Választás és sorsválasztás

(Egy hónappal ezelőtt az alábbi cikket írtam városkánk újságjába, de annak szerkesztője nem akarta közölni, így ismerőseimnek és a helybelieknek küldtem el digitális levélként.)

Az idei országgyűlési választás tétjének két szintje van. Az egyik a hagyományos, a normális időkben szokásos tét: ki-ki neveltetése, világnézete, élettapasztalatai alapján – persze, többé-kevésbé befolyásoltatva a média által – valamelyik politikai formációhoz kötődik, elhiszi a mondandóját, és rászavaz. Ezen a szinten – valójában észre sem vesszük – azt tükrözi a voks, hogy ki miként viszonyul a nemzet történelméhez.

Egy, a hazánkban kb. 120 éve számottevő eszmét követ-e valaki, mely szerint a nép boldogulása abban áll, hogy a gazdagoktól el kell venni, amit lehet, és az elvett javaknak egy részét, de ugye a másét, az elvevők szétosztják a szegények közt. Eközben az elvevők jogosnak tartják, de nem hirdetik, csak gyakorolják, hogy nekik jussuk van úgy élni, mint a gazdagoknak. A rászorulókat meg, rászokva a róluk való gondoskodásra, elvárják, hogy ez az érdem és munka nélkül való „biztos” jövedelem nekik mindenképpen járjon.

A másik eszme képviselői úgy tartják, hogy a gazdagoknak törődniük kell a szegényekkel a keresztény alapú erkölcsiség jegyében. Olyan méltó munkát kell számukra előteremteniük, amely alapja lesz a méltó bérnek, és a valóban rászorulókat egyenes arányú közteherviseléssel kell megsegíteni. Be kell látni, az általános emberi gyarlóság miatt ez az elv sem vált makula nélküli gyakorlattá, mert az önzés nagy kísértés, és keresztény norma kell a féken tartásához, de ennek ellenére tisztességes elv, nem úgy, mint az előbbi.

E kétféle eszmei alap úgy mutatkozik meg a való életben, hogy az első tömegegyedé és így könnyedén manipulálhatóvá teszi az embereket. A másik a hagyományos közösségekre – család, szerves helyi közösségek, nemzet – fókuszál, így erősebb szuverenitásban élhetnek a személyek.

Minden párt programjában (adók, bérek, juttatások, oktatás, egészségügy, külpolitika stb.) e két elv valamelyike érhető tetten. Itt jegyzem meg, el kell ismerni, hogy személyes boldogságunk természetesen függ attól, országosan kik szervezik életünk társadalmi kereteit, de a személyes boldogság gyökere sosem az intézményes intézkedésekből ered!

Az idei választás tétjének van egy magasabb szintje is. Ki-ki bizonyára érzi a zsigereiben, hogy a közhelynek számító „felgyorsult a világ” kifejezés mit takar. Azt, hogy európai civilizációnk szétesése áradásszerűen folyik. Európa-Titanic már összeütközött a jéghegygel. (Kolundzsija Gábor fejtette ki ezt az allegóriát egy remek írásában.) A történés tünete, hogy minden, évezredek kiérlelte, állandó érték mállóban van, úszik el. Nagy erők kérdőjelezik meg őket, és fáradoznak hiteltelenítésükön (gondoljunk a természetes nemekre, a házasság és család tartalmára, az emberi élet természetfeletti szentségére, a nemzet mint közösség létjogosultságára stb.). Egyáltalán, hogy értékek állandóak lehetnek, sőt isteni eredetűek, már ezt sem fogadják el a „modernek”. Ami állandó alapérték, az ő értelmezésük szerint egyenlő az elmaradottsággal. Ez az ideológiai nyomulás és agymosás odavezet, hogy a hagyományos értékeket relatívvá silányítják, a devianciákat egyenjogúsítani igyekeznek, az erkölcsi bűnök iránt megértést tanúsítanak. Eszükbe sem jut már, hogy egy felebarátnak esendő társa felé szeretettel kell fordulnia, nem

a hibás tetteit kell tisztelnie. A „másság tiszteletét” követelők ma már világméretű erővel, terrorisztikus módon épp a hagyományos, állandó emberi alapértékeket követőkkel szemben nem gyakorolják a „másság tiszteletét”. Ennek az agresszióknak az a következménye, hogy az európai civilizáció saját öngyengítése által szétesik, és néhány évtized múlva Európa Eurábiává vagy Eufrikává válhat. Az „értéksemlegesség” szellemi vákuumot okoz, és ezt úgyesen betölti az iszlám. Hogy képpel jelenítem meg az esélyes jövőt, lássuk magunk előtt az Európai Unió zászlaját: csillagai eredetileg a Szűzanya koronáját jelölik, de Európa vezetősége már nem vállalta, hogy feltüntesse a csillagok között Fiának jelét. Pár évtized múlva viszont bekerülhet oda a hold a csillaggal...

Április 8-án nem elvetve, de meg kell haladnunk szokásos gondolkodásunkat, hogy csak azt nézzük mindnyájan a szavazófülkébe menet, ki képviseli a saját magam által hitt jót, vagy esetleg milyen sérelmet akarok a magam módján megtorolni. Azt is kell néznünk, mi a jó gyermekeinknek és (leendő) unokáinknak a későbbiekben! Az áprilisi választás tétjének felsőbb szintje tehát évtizedes, sőt, évszázados távlatú! Érdemes ezt mérlegelni! Különösen szeretettel ajánlom ezt a gondolatot azoknak, akiket az állandó egzisztenciális küszködés elkészerít és megkészerít. Érdemes élni szavazati jogukkal – utódainkért!

A szellem világának Titanicján még fenntartják a látszatot: a nagyszalonban szól a zene, az emberek még kiöltözöttek esznek, isznak, táncolnak, még fénylenek a csillárok, csillognak az

ékszerek, mintha mi sem történt volna, de a hajó már léket kapott. A Carpathia (tehát Kárpátia) azonban fedélzetére veszi azokat, akiket csak lehet, az amúgy is rajta tartózkodók mellé.

Gondolkozzunk el április 8-áig minél gyakrabban a sorsválasztás szó jelentésén!

Utóirat

Majdnem 3 millió szavazópolgár megérezte vagy tudta, hogy sorsválasztás történik április 8-án, és bizalmat szavazott az eddigi jobbközép pártszövetségnek. Nem egy makulátlan emberekből álló politikai közösség győzött, olyan sosem volt és nem is lesz a történelemben, hanem egy, a kereszténységhez ragaszkodni akaró szellemi erő, a Carpathia. Ez a hajó fogta tehát a vészjelzéseket. Hajt a Titanic felé, már kapcsolatban van vele, de nem mentheti meg. Úgy tűnik, Nyugat-Európa, vagy pontosabb, ha azt mondjuk, a nyugati liberális demokrácia elsüllyed. Akik kitartanak benne, nem személyileg vesznek oda, hanem életüket élik tovább egy démonikus létben, egy „alvilági” létben, egy fojtott, cseppfolyós, sósvízű létben – egészen addig, amíg ki nem mondják kétségbeesve és őszintén: – Jézus Krisztus, ments meg! És a Vízen Járó kézen fogja egyenként a lidérces éberálmukból felocsúdotkat, és elvezeti őket a mentőhajóhoz. Mindig csak egyenként, és csak őket.

E kiegészítést írtam annak jegyében, hogy április 8-a az isteni irgalmasság vasárnapja volt.

2018. április 18.

A kivándorlásról és a hazatérés lehetőségéről

Korunk gazdasági világszisztemében és a nemzetközi kereskedelemben a cserearányok állandó romlása tapasztalható. A gazdag országok még gazdagabbak, a szegények pedig hozzájuk viszonyítva még szegényebbek lesznek. Csak nagyon keveseknek sikerült ebből az ördögi körből kitörniük. (Közülük a legtöbbnek azért sikerült, mert a hidegháborúban a gazdag országok politikai érdekei ezt kívánták.)

Az országok közötti cserearányok romlásának következménye megmutatkozik a munkavállalók bérében és vásárlóerejében. A közvéleményben, de a tudományos életben is, erősen tartja magát az a meggyőződés, hogy a kivándorlásnak – egyáltalán minden külső és belső vándormozgalomnak – ez az egyetlen kiváló oka. Hiányzik az okok szociológiai szemzőgből való vizsgálata. Téves minden olyan érvelés, miszerint a gazdasági folyamatok teljesen önállóak. A gazdasági életben tapasztalható jelenségek szinte minden esetben más társadalmi folyamatok függvényeként fejtik ki hatásukat. Ezeknek megfelelően a gazdaságtudomány valamennyi ágazata a politikai közgazdaságtan keretén belül érthető meg.

A kivándorlás vagy elvándorlás jelensége mindennapi téma a családban, a közéletben. Ez is azt bizonyítja, hogy nem olyan folyamatról van szó, amelynek kizárólag gazdasági oka van (a kereset nagysága). Az a tény, hogy a kivándorlást nem csak gazdasági ok befolyásolja (hogy külföldön a fizetés kétszer-háromszor nagyobb, mint nálunk), szükségessé teszi, hogy a jelenséget jobban ki-elemezzük, mert káosz van a családi döntésekben, az utca emberének érvelésében, véleményében és vitatkozásában. Zűrzavar és tanácsatlanság lesz úrrá a fejekben.

Az emberek élnek a maguk életét, s nem foglalkoznak a múlttal, illetve ennek a jövőben jelentkező következményeivel. A mindennapi életük az

elsődleges, így a döntéshozataluk is. A döntéshozatal következményei csak utólagosan tudatosulnak bennük, nevezetesen, hogy más történt, mint amit vártak.

A kivándorlás lehetősége vagy szükségessége természetesen ott van minden ember tudatában.

Így van ez a kivándorlás politikai kezelésében is. Látszólag e tekintetben sem történik semmi véletlenül, a tudattól és akarattól függetlenül. Úgy tűnik, hogy a döntések mindig a végsőig megfontoltak. A politikai döntések következményei azonban a kivándorló egyénre vagy utódaira vonatkozóan katasztrofálisak lehetnek. Ami kényszerpályának (ésszerű döntésnek) tűnt az egyén életében, később tévhitte válik.

Általában a politika halogatja a cselekvést, azt, amit meg kellett volna tennie a szükséges időben. A politikai döntések sokasága vagy épp meghozataluk elmulasztása az emberek tévhitének és téveszméjének a forrásává válik. A valóság összefüggésében ez sohasem tudatosul az egyéni életben a cselekvés idején. Az ember ritkán ismeri be, hogy több évtizedes tartalmatlan életet élt. Hasonlóképpen a politika logikája az, hogy agyonhallgatja a maga korszakos mulasztásait. Ez az, ami miatt a kivándorlásnak a szociológiai és szociálpszichológiai okait kellene tanulmányozni. Sajnos nem ez történik.

A kivándorlással sokat és sokan foglalkoznak. A moralizáló humán értelmiség a következményekre már régóta figyelmeztet. A moralizáló rigogatást azonban senki sem hiszi el. A kivándorolni készülő biztosan tudja, hogy jövedelme és keresetének vásárlóereje is nagyobb lesz. Hiszi, hogy neki van igaza.

Hihetetlen, hogy az emberek igény szintje mennyire képes alásüllyedni az élet tartalmával, minőségével, értelmével és céljaival kapcsolat-

ban. Ezt a sorsot akarva-akaratlan már elsőre felkínálja, sőt ráerőszakolja gyermekeire is. Mindez arról tanúskodik, hogy az egyénnel szemben a szülőföldön mindenki mulasztott, legfőképpen a politikai döntéshozók. Ezáltal valóban kényszerpályára kerül a kivándorlás eldöntése.

Lehetséges-e a hazatérés?

Ezen érdemes elgondolkodni még akkor is, ha alig foglalkoznak konkrét kutatások e témával. Pedig kellene! Bár a kivándorlásnak sok oka van, nem biztos, hogy a kivándoroltak elégettek minden kapcsolatot a hazájukkal, volt környezetükkel, kisközösségükkel, rokonaikkal, barátaikkal és ismerőseikkel. Valójában nagyon ritka az ilyen kivándoroló. Ennek ellenére általában nem tömeges a hazaköltözés. Miért? Mikor válik visszafordíthatatlanná a kinn maradás? A hazatérésnek minden lehetősége eltávolodik a szabad akarattól?

Valamennyi társadalmi folyamat megismételhetetlen és visszafordíthatatlan („irreverzibilis”). Ez az egyén megélt élete szakaszainak természetével van összhangban. Mivel az ember életében szinte minden szakasz megismételhetetlen és visszafordíthatatlan, éppen ezért nagyon nagy a szerepe az egyént befolyásoló politikai akaratnak és döntéshozatalnak. (A politika nem más, mint koncentrált emberi és társadalmi közösségi akarat: egy adott korszakban sok akarat végső és közös eredménye.) A politikai döntéshozatal minden mulasztása abból ered, hogy az egymással ütköző politikai akaratok küzdelme befejezetlen marad. Így van ez a külső vándormozgalom, a tömeges kivándorlás és bevándorlás megítélése esetében is.

Az előzőekből az is következik, hogy a politikai akarat egyik része nem hajlandó tudomásul venni a kivándorlás súlyát, hanem visszautalja a szabad egyéni akarat szférájába.

Voltaképpen mi történik? A kivándorlás és hazatérés politikai megítélése új mércékhez és értékekhez igazodik. Például: aki az Európai Unió területén lakhelyet és munkahelyet változtat, az nem is kivándorolt, mert most már az Európai Unió a „mi” hazánk. Ha pedig ez a hazánk, akkor felesleges hazatérésről, visszavándorlásról beszélni. A baloldali liberális gondolkodásnak ez

a lényege. Az Európai Unió területén többé nincsen külső, hanem csak belső vándormozgalom – tartózkodási helycsere. Az unió államai közötti határ elmosódik, de minden más tekintetben maradnak az elválasztó vonalak, ezeket fenntartják a gazdasági különbségek, amelyeket a gazdag és szegény európai nemzetektől örökölték.

Szerintük a haza, a nemzet új területe maga az Európai Unió. Ez még a fából vaskarikánál is abszurdabb. Az ilyen politikai akarat szabadon gázol bele a szegényebb és kis országok emberi erőforrásaiba, az utóbbiakat bármikor kisajátíthatja annak köszönhetően, hogy a nemzetközi kereskedelem elölkelő helyet foglal el a cse-rearányokban. Akadály nélkül szállítják ki a profitot a szegényebb országokból, s fosztják meg őket a termelés humán erőforrásaitól.

Ereszkedjünk le ebből a beteg politikai filozófia magaslatából (amelyet a magyar szolgalelkű liberális baloldaliak is magukénak vallanak) a konkrét magyar valóságba.

1. Ami a bevándorlást illeti, a magyar társadalomban és politikában minden rendben van. Tökéletes az ellenőrzés a magyarországi államhatalom részéről.

2. Lássuk, hogy mi történik a magyarországi kivándorlást illetően. A valódi kivándorlás méretei többszörösen eltúlzottak. Ebben valamennyi szakember azonos véleményen van.

Akik a kivándorlás méreteit eltúlozzák, rossz szolgálatot tesznek a magyar nemzeti érdeknek (képviselőik a Jobbik pártban torlódtak össze). Ezek összekeverik a vándormozgalomnak a legkülönbözőbb formáit. Okoskodásuk szerint már az is kivándorló, aki egy hónapra látogatóba megy amerikai nagybácsijához. (Biztosan azért, mert kinn akar maradni.) Az ilyen bolondéria ebből is „kivándorlási statisztikát” csinál.

Hogyan is jelent meg a mai Magyarországon a kivándorlás igénye? Úgy, hogy a jaltai megegyezés és a hidegháború következtében egy természetellenes állapot állt elő. Magyarország, amely ezer éve a nyugati civilizáció és kultúrkör része volt, a szovjet csizma, elnyomás és megszállás alá került. Olyan óriási demokráciadeficit keletkezett, amilyen magyar földön soha nem volt.

A demokráciának ez a deficitje csinált az 1956-os magyar politikai menekültekből kivándoroltakat (az USA és a nyugat-európai orszá-

gok ezen az eseten fedezték fel az agyelszívás legkifinomultabb formáját).

Már az 1960-as évtized második felétől ugyancsak a demokrácia deficitje következtében elemi erővel tört fel az öregedő szülőkből annak az igénye, hogy együtt lehessenek a Nyugaton lévő gyerekekkel, hozzátartozóikkal, a fiatalokban pedig a Nyugat-imádat (ami ismeretlen és tilos, az imáandó). Ennek természetesen van eszmei, gondolati és erkölcsi tartalma is, ami minden nyugatinak a kritikátlan elfogadásában nyilvánult meg (s ez tart a mai napig).

Az 1971-ben elfogadott ifjúsági törvény hosszú idő után ugyan ismét említi a nemzeti tudatot, de a proletár internacionalizmus tudatát előtérbe helyezve ismét meghirdeti a szovjetellenes eszmei harcot. „Megzavarodott” ifjúságról beszél. A következtetlen Kádár–Aczél-korszak folytonos demokráciadeficitjének következménye, hogy Nyugat-Európa és Amerika dicsőítése nem valós ismeretre épül a közgondolkodásban, helyette kialakult egy mitikus köztudat és a „sem ilyen, sem olyan” világnézet (ami szintén érezteti hatását a mai napig). A kijózanodás lassan tör magának utat a közgondolkodásban. A Kádár-korszak a mitikus imádat leküzdése érdekében képtelen volt bármit is tenni.

Az 1989-es rendszerváltás is ezt a köztudatot örökölte, és hasonló mitikus imádatokkal töltődött fel. A rendszerváltók kezdeményezéseinek eszméibe és gazdasági vállalkozásaiba is beszivárgott. Szó szerint hajmeresztő, elképesztő jelzőkkel jellemezhető hibák és tévedések történtek a piaccgazdaságú társadalom gazdasági viszonyainak megalapozásában és kialakításában. Teljes volt a szakértelemhiány, s gyermeteg az elvárás a Nyugattal szemben. Az eszmei káosznak orbitális mérete uralkodott el a társadalom és a politikai élet minden területén.

Kezdetben a rendszerváltás ahelyett, hogy erősítette volna a nemzettudatot, éppen a multikulturalizmussal és globalizmussal szembeni immunitását gyengítette. Ez védtelenné tette a közgondolkodást, tompult az igazi európai értékek érzékelése, meggyengült a kétezer éves európai és az ezeréves magyar civilizációs hagyományok ápolása. A Kádár-korszak hagyatékának következménye, hogy a magyar közgondolkodás és közerkölcs mind a mai napig nehezen tudja

magát kiismerni a nyugati gazdasági folyamatokban és erkölcsi értékek között.

A magyar közgondolkodás és közerkölcs nem tanult meg választani a demokratikus gondolat és a kalmár, kufár locsogás, az erkölcsösség és a tolvajerkölcs között. Ezeket mind a mai napig nehezen különbözteti meg. (A Nyugaton nevelkedett embernek ez nem okoz problémát!)

Ezekből a politikai téveszmékből és tévhitékből alakult ki a multikulturalizmus és globalizmus világnézetének térnyerése Magyarországon. Lényege kizárólag a profithajsza és az anyagi javak élvezete. Szép számban akadnak magyar terjesztői és szószólói a nagyvilágban is.

A magyar polgári egyéniség megítélésének ilyen anyagi szintre való redukálása továbbra is jelen van a liberálisok és baloldaliak eszmevilágában. A vulgáris materializmusnak ezek a változatai a Kádár-korszak politikájának eszmei és cselekvési tehetetlenségéből erednek, s még a marxi materializmus szintjét sem érik el. Tagadhatatlan az is, hogy a magyar társadalom közgondolkodásában továbbra is jelen van a mitikus imádat és a nyugati országok valóságának a hiányos ismerete. A nyugati országokban a személyautó és a számítógép a termelési folyamat része. Meg kell venni, hogy a munkavállaló dolgozni, termelni tudjon. Nem olyan anyagi javakról van szó, amelyekben gyönyörködni kell, hanem pl. az autók esetében olyanokról, amelyek a munkavállalót biztosan elviszik az üzemcsarnokhoz, és kezdheti a még termékenyebb, jövedelmezőbb termelést. Magyarországon a közgondolkodásban még mindig él az a téveszme, hogy ezek az anyagi javak az igazi élvezeti cikkek, amelyekért akár Nyugatra is érdemes elmenni. Ez önámítás! Emberhez méltóbb életért valóban érdemes lenne elmenni Nyugatra, de ilyen nincs, és nem is volt. Helyette egy álmvilág délibábjá az „útmutató”.

Valójában a nyugati világban nagyon kevesek előjoga az emberhez méltó élet.

A munkáltató nemcsak a munkavállaló munkaerejével és szaktudásával rendelkezik, hanem azzal az idővel is, amely a munkahelyhez való eljutásáig és a hazatéréséig szükséges. Ennek a rendszernek védelmezői balliberális köntösben jelennek meg a magyar közéletben és közgondolkodásban is. Nagyon fontos dolgot hallgat el

az, aki ily módon terjeszti és rendszerezi a politikai, filozófiai és szociológiai eszméit és gondolatait. Eszerint:

1. a mai polgári társadalomnak ideológiai célkitűzése nincs;
2. a mai polgári társadalomban nem a demokrácia pluralizmusa uralkodik;
3. a mai polgári demokrácia nem nemzeti színű.

Nos, akkor kit nem lehet hazahívni, hazavárni?

1. Azt biztosan nem lehet, akinek jobban tetszik az amerikai, angol vagy német hagyományú demokratikus államforma és életvitel, mint a magyar; aki elégedetlen a hazai közállapotokkal, és akit – véleménye szerint – sorozatos igazságtalanság ért.

2. A természetes jog szerint nem indokolt hazavárni azt, aki vegyes házasságban élt. Különösen azokban az esetekben nem, ahol a feleség nem magyar (magyar szállóige és népi bölcselkedés, hogy „csak a nőnek van rokona”). Ennek ellenére a magyar–német házasságban gyakrabban elképzelhető. Magyar–angol vagy magyar–amerikai esetben a vegyes család visszaköltözése ritkább.

3. Azok a magyar tudósok, akik természet-tudományos kutatásaikhoz minden támogatást megkaptak, legkorábban nyugdíjaskorukban várhatók haza. Ha kapnak is idegen állampolgárságot, a magyarról sohasem mondanak le, és magyarságtudatukat, Magyarországgal való kapcsolataikat is ápolják.

4. Ma már „élesben” megy a harc minden egyetemi vagy középiskolai végzettségű műszaki szakember vagy orvos megszerzéséért.

Ha Magyarországon a műszaki szakemberek fizetését megnövelik a kétszeresére, akkor Nyugaton szinte azonnal intézkednek, és csábító háromszoros vagy négyszeres fizetési ajánlatokkal állnak elő. Az ajánlattevők ilyenkor általában elhallgatják a megélhetési költségek nagyságát.

Szakemberként jól élni és végleg „kinn maradni” hamarosan nem lesz kifizetődő. Most még jelentősek lehetnek a jövedelmi megtakarítások, s ezért most érdemes hazajönni.

A megtakarítás értéke odakinn hamarosan mérséklődni fog. A nyugati országok gazdasági helyzete nem javul, s jó lesz, ha nem romlik. Idehaza közben kedvezőbbek lesznek a fizetési-

jövedelmi körülmények, és a munkafeltételek is folyamatosan jobbá válnak – műszakilag korszerűsödnek.

A nyugati országok és Magyarország számára is világos, hogy senkit sem lehet nagyobb fizetéssel kicsábítani, tartósan kinn tartani, de odahaza se lehet kisebbel visszatartani. Ebből következik, hogy a szakemberekért vívott harcnak hamarosan új vetületei lesznek.

Magyarországnak van esélye, hogy ebből a harcból győztesen kerüljön ki. Kinti szakembereinek egy részét hazavárhatja, az újakat pedig biztosan megtarthatja.

Nem kell azt hinni, hogy a nyugatiak felhagynak az agyelszívással. Hiszen ezzel más céljuk is van. Például az, hogy a műszakilag fejletlenebb országokból kizárólag piacot csináljanak saját termékeik számára, gyarmatosítsák őket, kultúrájukat „semlegesítsék”, gyermekeiket is megtartsák stb. Valószínű, hogy a nagyobb jövedelmi szint kínálata a Nyugat részéről elégtelen lesz. Ennél nagyon többet ők nem tudnak adni. Magyar részről azonban többet fog jelenteni a nagyobb bér, mert nem egymagában fog jelentkezni, hanem rengeteg más tényező is kapcsolódni fog hozzá. Például legalább három-négy szobás lakás vagy családi villa lehetősége, számtalan kulturális igény kielégítése, tekintély a szakmában és a baráti körben, jobb tanulási lehetőségek a gyerekek számára – ne soroljam tovább.

Kik fognak hazajönni a nyugati csábítás és marasztalás ellenére is?

1. Az a fiatalság, amelyik alkalmi munkát végez illegálisan vagy legálisan. Ezek a fiatalok akár 10-15-en élnek egy lakásban. Jövedelmükből nem fog telni jelentősebb megtakarításra az ottani élethez. Ha hazajönnek, jól járnak. Elmondhatják, hogy világot láttak, tanultak belőle, szakmai ismereteket is szereztek. Itthon szülőház és majdan örökség várja őket. Az is lehet, hogy bár megkésve, de családot alapítanak.

2. Minden csoportosan bejelentett vendégmunkás haza fog jönni, bármennyire is marasztalják majd őket. Ezek az emberek már valamit teremtettek idehaza is, csak még nem fejezték be. Gyermekeik is idehaza tanulnak. Van veszténivalójuk. A fentiek tudatában ismét felvetődik a kérdés, hogy Magyarországnak lesz-e embervesztése a kivándorlás következtében. Lesz.

Ezrek fognak kinn maradni és hódolni tévhitüknek és kalandor természetüknek. Sajnos, ez a kis népek esetében kikerülhetetlen veszteség. A népességfogyásra azonban általában ez a legjobb, helyváltó réteg nem lesz döntő befolyással. A népességfogyást előbb lassítani kell, azután pedig várható lesz egy lassú népességyarapodás, amely éppen elég lesz ahhoz, hogy a magyarság megmaradjon.

A gazdasági élet fellendülése Magyarországon is szükségessé teszi nagyszámú vendégmunkás szaktudásának igénybevételét. Ezek egy részét itt lehetne tartani. E tekintetben még vannak kételyek. Honnan is jöjjenek? A környező országok magyar kisebbségéből? Az azonos kultúrkörhöz tartozó szomszédos országok népességéből? A ma már más vallású, velünk valamikori rokonnépekből, ha képesek lesznek tisztelni bennünket és alkalmazkodni hozzánk? Bízunk a választ a jövőre.

Ahhoz, hogy ne történjen nagyobb méretű elvándorlás az országból, sőt a távozottak is hazajöjjenek, sokkal többet kell törődni a fiatalsággal, mint most. Minden Nyugaton született magyar gyerek helyzetét azonnal rendezni kell. Húsz év nem volt elég ahhoz, hogy helyrehozza azt a rombolást, amelyet a Kádár–Aczél-korszak idézett elő az emberi tudatban, a hermafrodita, Janus-arcú világnézet kialakulásában, az erkölcsi értékek és erkölcstelenség összevegyítésében.

A nemzettudat megtartása és korszerűsítése sohasem befejezett folyamat. Ragaszkodjunk minden eddig teremtett nemzeti értékhez és hagyományhoz. Ezeket őrizni kell, és a kor követelményeinek megfelelően megújítani. E tekintetben biztosan jó szolgálatot tesz elsősorban a Balti-tenger menti nyelvrokonaink tapasztalata. Bátorságot, következetes kitartást lehet tőlük tanulni: ők ma is azok, akik voltak ezer-ezeröttszáz évvel korábban. (Mondani sem kell, hogy ezek a nyelvrokonaink mi mindent éltek át, hol az egyik, hol a másik hatalmaskodónak a katonai pusztítása nyomán. Ennek ellenére velünk vannak a huszonegyedik században is. Nem sikerült őket

asszimilálni!) Köztük is sok a vendégmunkás, és harcolnak a Nyugaton született gyerekek hazatéréséért.

A velünk vérrokonságban lévő nyugati és keleti népek hihetetlenül ragaszkodnak hozzánk, segíteni és védelmezni fognak bennünket. Ez nem kevés! A történelem folyamán egymillió német és ugyanannyi nyugati szláv vállalta a magyar sorsot.

Goethe az Eckermann-nal folytatott beszélgetéseiben összegezte alkotói tapasztalatait. Megállapította, hogy kialakulóban van a világirodalom. A világirodalom nem úgy keletkezik, hogy az író egyszerre csak „világpolgár” lesz, s attól kezdve valamilyen láthatatlan, soha nem létező és a jövőben sem teremthető egységes világ olvasóközönségének ír. Az irodalmat nem lehet úgy „globalizálni”, hogy az író összekeveri a népek tulajdonságait, összedarálja értékeit valamilyen multikulturális „új” irodalmi kotyvalékba. A világirodalom úgy keletkezik, hogy egy nemzet életében szükségszerűen megjelennek olyan események, történések és törekvések, érzések és gondolatok, amelyek más nemzet életében és alkotó törekvéseiben is jelen vannak, vagy lehetnek, és így válnak közös művészi értéké. A goethei igazság a valóságból táplálkozik. A valóságot nem erőszakolja meg mondializmussal, globalizmussal, multikulturalizmussal, mint ahogy ezt teszik a Soros-féle „író” messiások, ostoba és ködös látomások epigonjai. Különböző is ezek az új kifejezések és fogalmak csak az imperializmus – birodalmi törekvések – új változatai. Tudjuk azt is, hogy mely nagyhatalmak külügyminisztériumaiban keletkeznek, és mely titkosszolgálatok útján terjesztik őket.

A magyar nemzeti tudat ápolása, folyamatos megújítása nem lehetséges csupán a szavak szintjén, az általános ismételtetés útján. Minél több kisközösségben juttatjuk szerephez az ifjú nemzedéket, annál inkább válik tetteire készsé, az idősebb nemzedék pedig a korszerű igények megértőbb támogatója lehet.

Kékítő

„...szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében”
(József Attila: Mama)

„A kékítő az a kék hajsampon, amit az öregek szoktak használni.” *

Itt most nincs tovább.

Minden kiesett, kiürült. És nem csak József Attila költészete. József Attila végeredményben kortársunk. Mi lesz akkor Berzsenyivel vagy Vörösmartyval... esetleg Csokonaival...? A földiekkel játszó égi tüneményt hogyan fogja megmagyarázni? És a csikóbőrös kulacsot? Amikor Debrecenben, a múzeumban megláttam a csikóbőrös kulacsot, béke és nyugalom töltött el, otthon éreztem magam. És ugyanígy otthon vagyok a Himnuszban, a Szózatban meg A végek dicséretében; otthon vagyok Tömörkény és Móra világában, a népdalokban és ebben a csodálatos, egyetlen nyelvben is, amely nekem adatott... Ha valamit nem értek, akkor tudom, hogy nem értem, és utána nézek: lexikonokban, szótárakban keresgélek, az interneten kattintgatok, vagy tudatosítom, hogy nem tudom, és bevallom.

Nem tudom, nem értem, mitől óriás a mama... aki apró volt, és korán meghalt... aki a bögrét két kezébe fogta úgy estefelé egy vasárnap... Nem tudom és nem értem, hogy lehet vers a szappanosvíz**, hogy kaphat lábra és mászhat a súrolókefe, s hogy ez miért költészet. Azt pedig végleg nem értem, miről szól A Dunánál. Csak a ma van, csak a máról tudok; tudom, hogy vannak, akik elmentek, mert azt jól megjegyeztem, hogy „innen el lehet menni”, de nem tudom, hogy tulajdonképpen ez is kitántorgás, hisz azt sem tudom, még csak nem is rémlik, miért, mikor, hogyan tántorgott ki Amerikába másfél millió emberünk... Én a kék sampont ismerem, föl sem merül bennem a kétely; egyértelmű, hogy a mama kék sampont használt, pedig mosónő

volt, a cipeléstől reszketett a lába, és a feje fájt a vasalástól. Meg sem fordul a fejemben, hogy talán másképp is lehet... Ez a nem tudás! Ez az igazi, kemény, kártékony, pusztító, agysorvasztó, gyilkos és messze ható nem tudás.

Szegény tanítónő és szegény gyerekek!

Az apám csak egy évvel volt idősebb József Attilánál, kortársak. És az apám emlékei az én emlékeim, az én emlékeim pedig a gyerekeimé, és az ő gyerekeiké, és az ő gyerekeiké... A megélt életből és korból emlékkép és korkép lesz; kultúra, életszemlélet, hit, felfogás és tudás, ez a gyökér, ez tartja a fát. A fa így felel a szélnek. Az én nagymamám ugyanúgy mosott, mint a mama. Kegyetlen, kemény, kimerítő munka volt a nagymosás. Nálunk is folyt a szappanos víz, a mosókonyhában enyhén füstös, koromszagú gőz gomolygott, és az utolsó öblítővízzel dézsában kékítettük a fehéret. A mi udvarunkban is teregettek; emlékszem, és látok, érzek, hallok. A mosószappan meg-megkoppan a teknő oldalán, hallok a súrolókefét, ahogy sikál, dörgöl, dörzsöl; reggel lábra kapott, estére már csak mászik... Estére a nagymama keze kiázik, elszivacsosodik, szinte áttetsző lesz, a ruhák meg fényesen, suhogva keringnek, szállnak a magosba. A kötélen száradó ruhának nap-, udvar-, levegő-, tüzelőfa- és tiszta szaga van.

Ágyneműmosás vérrel, verejtékkel... fateknőben... kézzel... mosószappannal... lúggal, hogy tiszta és fehér legyen, suhogó, illatos és ragyogó...

EHHEZ kellett a kékítő. A fehérséghez. A nagymama különben meszeléskor a mészbe is tett egy kis kékítőport, hogy fehérebb legyen a fal.

A múlt században vagyunk, gazdasági válság, világháború, Trianon – vörös- és fehérterror. Keserves évek. Sok az özvegy, mert sok a hősi halott; aztán a nyomor, a meghagyott kis ország kilátástalansága, vagy már jóval a háború előtt egyszerűen a számtalan gyerek miatt sok az aszszonyát elhagyó, kitántorgó férfi, sok tehát a gyerekeiért egyedül küzdő és halálig küszködő anya. Mindez persze benne van mindenben, minden mindennel összeforrt, eggyé vált, és ránk maradt. Örökség, amelyet a fogunk között tartva átviszünk a túlsó partra. Benne vagyunk elődeinkben és utódainkban... Ezért van az, hogy amikor mi itt, a Dunánál, a Tiszánál, az Alföldön, Baranyában vagy akárhol mozdulunk, ők ölelik egymást – mert ők mi vagyunk már, gyenge létünkre így leszünk erősek... sokasodni foszlunk... és lelkes Eggyé így szaporodunk... Újra kell olvasni!

Mi kicsi teknőt kaptunk ajándékba, kicsi lapátot, kicsi söprűt... meg kicsi bölcsőt... És könyvet, sok-sok könyvet... És olvastunk, olvastunk, olvastunk.

Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni...
Valami tájházat kéne berendezni, olyat, ahol kottában ki lehetne főzni az előző napon beáztatott ruhát, ahol a gyerekek este mosószappan-

maradékból nyugodtan vagdoshatnának kunkorodó szappanforgácsot az áztatóvízbe, és ahol a ruhák fehéren a kékítőtől és fényesen a keményítőtől, suhogva keringhetnének, szállhatnának... a magosba. Azt hiszem, a mama is használt... igen, biztosan használt keményítőt.

József Attila 1934-ben írta a Mamát. Az én nagymamám akkor 52 éves volt, a mama, ha élt volna, 59 éves lett volna, de 15 éve halott. A nagyapám 57 éves, 4 év múlva meghal. Nővérem, Margit 4 év múlva születik meg, én 8 év múlva. Közben megint háború, megszállás, visszacsatolás, fölszabadulás. Margit 25 év múlva hal meg, 1959-ben, 21 évesen, József Attila Mellékdalnál kinyitott kötetével az ölében.

Be vagyunk zárva a héttoronyba...

2018. április 18.

* Unokám tanítónőjének magyarázata

** József A. egybeírta

Megjegyzés:

A szövegben több versből idézek egy-egy részt, sort, gondolatot, de nem teszem idézőjelbe, mert nagyon szaggatott volna az anyag, ha megtenném. Lehet, hogy nem ismeri fel mindenki a verseket, ezért felsorolom őket:

Szappanos víz, Karóval jöttél, A Dunánál, Mama, Hazám, Anyám, Óda, Levegőt, Tél, Külvárosi éj; Ki viszi át a Szerelmet; A Reményhez – és még mindaz, ami engem most eltölt.

„A gyerekek, a fiatalok alig beszélnek anyanyelvüket”

Milyen kicsi tud lenni a világ, jutott eszembe, miközben Fekete Sándorné Hajnal Mária megpróbált válaszolni kérdéseink özönére, a szorgos kezek munkáját dicsérő otthonában, Dobradópusztán. Beszélgetéseink valójában rögvést elkezdődtek, mielőtt a kiskapun át beléptünk családi házának rendezett portájára. Invitálására a hús ebédlőben elevenítette fel kis falujuk népszokásait, a régi énekeket, nép- és katonadalokat, amelyekre Bodor Anikó is felfigyelt (Bodor Anikó: Vajdasági magyar népdalok, IV., V. kötet). Mária igyekezett mindenről beszélni, miközben meleg vendégszeretetét élveztük. Megdicsérte azt 2016 nyarán egy orosz nyelvész kutató is, **dr. phil. Gleb Pilipenko**, az Orosz Tudományos Akadémia (OTA) Szlavisztikai Intézete (SZI) Szláv Nyelvtudományi Osztályának munkatársa. A jó modorú, magyarul, szlovénul és szerbül is jól beszélő fiatal tudósembert szívesen fogadták Maradékon, Satricán és Dobradópusztán. Őt minden érdekelte, leginkább mégis az: hogyan élnek a helybeliek, milyenek a szokásaik, mennyire beszélnek a magyarok az anyanyelvüket, a többségi szerb nyelvet, valamint milyen a szerb/horvát nyelv hatása a magyar nyelvre? Hogyan

maradhat meg egy nyelv (pl. a magyar) a többség nyelvének környezetében? A kutató, főleg ha nagyon messziről jön, és korábban nem járt azon a vidéken, csak akkor kaphat megközelítően pontos válaszokat kérdéseire, ha hosszabb időt tölt egy-egy környezetben. Ezt Pilipenko kutató is megerősítette többszöri beszélgetésünk során. Maradékon volt erre alkalmam Berta Gézának, feleségének, Ilonkának, valamint Szabó Józsefnek és feleségének, Ilonkának a jóvoltából. A Szabó házaspárnak köszönhetően – amelynek a vendége is volt aznap (2016. augusztus 13-án) az orosz kutató – részt vehettünk egy négyszáz személyes sátoros lakodalomban. A menyasszonyt, Markovics Erzsébetet, Bettit Dobradópusztáról hozta a maradéki vőlegény, Lendvai József. A menyasszony rokonsága, de főleg a nagyszülei, Markovics Ilonka és János arra kérték szeretett unokájukat, ne felejtse el a dobradói kistemplomot. Akkor sem, ha a maradéki, újonnan felépült Szent Anna-templom szebb és díszesebb. Közben azon is szomorkodtak, igaz, csak rövid ideig, hogy unokalányuk férjhezmenetele után évekig nem lesz *eladó sorba lépő lány* Dobradópusztán...

Érkezés a templomba. Vőfélyek a násznép előtt

A kutató számára sokkal többet mondott a fiatalok lakodalma, a szokások, a templomi, horvát nyelvű szertartás, amelyet Božidar Lusavec maradéki plébános mutatott be. Az énekek azonban magyarul hangzottak el. A maradékiakkal együtt énekelt az ürögi katolikus vendégkórus is – magyarul. Általában ez a szokás a Dobradópusztán és Satrincán minden második vasárnap megtartott szentmiséken is. Horvátul hangzik el az Ige, magyarul az ének. Igaz, a templombúcsúkor, olykor karácsonykor és húsvétkor is a vendég lelkipásztorok magyarul miséznek. *A hetedhét országra szóló*, híres – főleg az orosz vendég miatt – maradéki lakodalomban azonban már főleg szerb dalokat játszottak a zenészek, és csak nagyon ritkán magyart, jobbra az idősebb vendégek kérésére...

Az ifjú házaspár az újjáépített maradéki Szent Anna-templomból jövet

Gleb Pilipenko (középen) adatközlőivel: Csepregi Pállal (balról) és Szabó Józseffel

Gleb Pilipenkóval készült beszélgetésemet Fekete Mária juttatta eszembe a minap Dobradópusztán. Úgy érzem, hogy mit sem vesztett időszerűségéből, talán azért sem, mert a kutatásait már a közeljövőben folytatni szeretné Szerémségben, főleg az itt élő magyarok körében. Észrevétele szerint a szerémségi magyarok helyzete sokkal összetettebb, mint a Bácskában vagy Bánátban élőké. Az asszimiláció Szerémségben kifejezettebb, és egy hosszabb folyamat következménye. A fiatalok, a gyerekek már alig beszélik anyanyelvüket. Dobradópusztán, Szerémségben szinte az egyetlen magyar (valamivel több mint 100 lakosának 90 százaléka magyar) faluban sincs ez másképp.

Gleb Pilipenko a Moszkvai Lomonoszov Egyetem Filológia Karán 2007-ben diplomázott:

– Szerbhorvát és magyar nyelvet, valamint irodalmat és szociolingvisztikát tanultam. A diplomázás után az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetében doktoráltam 2011-ben. A disszertációm főtémája a vajdasági magyarok szerb nyelvtudása volt. A téma továbbra is érdekelt, ezért újabb módszerekkel folytatom a kutatásaimat. A lingvisztikai antropológia, az élőbeszéd érdekel a leginkább, és hogy az hogyan változik a különböző körülmények hatására. Elmondhatom, hogy a SZI Oroszország egyetlen olyan kutatóintézete, amely interdiszciplináris alapon a közép-, kelet- és délkelet-európai szláv és más, a térségben élő népek történetével, nyelvével, tradícióival, irodalmával, kultúrájával foglalkozik. Magyarságtudományokkal foglalkozó kutatói szorosán együttműködnek az említett régió országainak kutatóival. Elsősorban az egymás nyelvére, kultúrájára, hagyományaira ható jelenségeket vizsgáljuk. Annyi talán még intézetünkről, hogy 1947-ben jött létre Szlavisztikai és

Balkanisztikai Intézet elnevezéssel. Kutatási köre 1968-ban bővült a nem szláv nemzetek nyelvvel, történetével, irodalmával és néphagyományaival. Korunk kihívásainak megfelelően 1996-ban kapta mai nevét.

Gleb Pilipenko az ifjú párral és a boldog nagyszülőkkel: Lendvai Károssal és Terézzel (Maradék), Markovics Jánossal és Ilonkával (Dobradó)

A maradéki élő legendának, Szalács Istvánnak (ül) elmeséléseit órákon át rögzítette a kutató. A képen: Szabó József, felesége, Ilonka, Gleb Pilipenko, Csepregi Pál és Léki Rózsa

A projektum, amelyen dolgozom, közös az OTA és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Balkanológiai Intézetével (SZTMABI), vagyis az orosz Szlavisztikai Intézettel és a szerb Balkanológiai Intézettel. A projektum keretében ötödször vagyok Vajdaságban. Először 2012-ben jártam itt, Bánát déli részében, a székelyek életét kutattam. Hertelendyfalván a reformátusok, a többi faluban pedig a katolikusok élete érdekelt. 2013-ban főleg Újvidéken, a telepi magyarok körében gyűjtöttem, bár megtudtam, hogy más városrészekben is élnek magyarok. 2014-ben a Tisza mentén, Adán, Adorjánon, Moholon főleg a többségi magyarság helyzetét vizsgáltam. 2015-ben Nagybecskeken, Muzslyán, Erzsébetlakon kutattam. Szerintem Erzsébetlak fantasztikus falu, egy igazi kis oázis. Most végre 2016-ban Szerémség is sorra kerülhetett. Érdekes és nagyon hasznos az anyaggyűjtésem. Hálás vagyok adatközlőimnek és vendéglátóimnak a lehetőségért, hogy megismerhettem a szerémségi magyarok életét, hagyományait.

• Kívülállóként, messziről jött kutatóként hogyan látja a két nyelv: a szerb és a magyar helyzetét, viszonyát, hiszen különböző nyelvcsaládokról van szó? Tapasztalhatta is: magyarul, szerbül is tanult párhuzamosan.

– A Bácskában és Bánátban gyűjtött anyagot már feldolgoztam. Ennek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a magyarok identitásmegőrzése az élőbeszédben nyilvánul meg. Minden szó, minden kifejezés fontos, például a földrajzi, a személynevek használatakor. Vizsgáltam a vegyes házasságokban élő családok helyzetét, a szerb és a magyar nyelv használatát mindennapjaikban. Tapasztalatom szerint a vajdasági magyarok kétnyelvűek. A kétnyelvűség, szerintem, a vajdasági magyarok specifikuma. Nem mondható az sem, hogy homogén közösséget alkotnának. Mindig a konkrét helyzet alapján igyekszem minősíteni. Más jelenségekkel találkoztam Észak-Vajdaságban, megint mással a szigetközösségekben, Bánátban vagy Szerémségben. Általánosan viszont inkább azt tapasztaltam a vegyes házasságban élők körében, hogy a szerb házastársak kevésbé sajátították el a magyar nyelvet. Mint mondtam, inkább a magyar házastársak tanulták meg a szerb nyelvet. Magam is jól tudom, mennyire nehéz és bonyolult a magyar nyelv tanulása.

Más-más nyelvcsaládról van szó. A magyar az uráli nyelvcsalád tagjaként a finnugor nyelvek közé tartozik. A szerb az indoeurópai nyelvcsalád szláv ága délszláv nyelvcsoportjának nyugati alcsoportjához tartozik. Az orosz nyelv a keleti szláv nyelvekhez tartozik, ezért könnyebben tanultam meg szerbül, mint magyarul.

Az eddigi kutatásaim alapján azt mondhatom: Vajdaság, ahol sok nemzetiség él, mégis egyedülálló régió Európában. Vannak itt délszlávok, keleti szlávok, románok, németek, magyarok stb. Ebben a szimbiózisban kell hogy megnyilvánuljon a magyarok identitásmegőrzése. Szinte általános jelenségnek számít a szerb szavak használata, nemcsak a közbeszédben, hanem a kultúrában, sőt az irodalomban is.

Fontos lenne a népi hagyományok egymásra hatásának mélyebb, sokoldalúbb elemzése. Szerintem ez jó alapja lehet a nemzetek, a nemzetiségek békés együttélésének, a jószomszédi viszonyoknak.

• **Az utóbbi 20-25 évben történtek, a válásghelyzetek, a délszláv térségben lezajlott háborúk, valamint az ennek következtében**

Vajdaságba érkezett több mint 500 ezer menekült Ön szerint hogyan hatott a térség etnikai összetételére, a kulturális hagyományok megváltozására, az általános biztonságérzetre?

– Külföldről jövő, kívülálló kutatóként is tapasztaltam bizonyos félelmet az őshonos lakosság körében, részben a biztonságérzetük veszélyeztetése miatt. A magyarok nemzeti identitásuk megtartása miatt aggódtak az utóbbi évtizedekben. Ezt főleg az idősebb nemzedék körében tapasztaltam. Régebben számos érdekes történetet megírtam, pl. hogyan működtek együtt a magyarok és az újtelepesek 1945-ben, az 50-es években. Valamennyi arról szólt: hogyan tanították a magyarok az újtelepeseket a földművelésre stb. A főzési, az ételmezési hagyományaik pedig kölcsönösen hatottak egymásra. Ezek olyan példák, amelyek az újabb időkben is útmutatók lehetnek.

• **A felgyorsult informatikai társadalom világában sok minden változik, és a médiumok – jó, rossz – hatása sem mellékes. Hiszen az iskolaudvarokban nem (csak) etnikai alapon robbannak ki összetűzések a diákok körében.**

Bevallása szerint ilyen lakodalomban nem volt még – Gleb Pilipenko

– Lépten-nyomon agresszióval találkozhatunk már a gyerekek körében is. A technika, a különböző ráhatások mellett nagy a szülők és az iskola felelőssége. Az egymásra épülő nevelésnek sokkal nagyobb figyelmet kellene szentelni. Ezt szinte mindenütt tapasztaltam.

• **Előre tudta, hogy hol fog kutatni, vagy spontán, találomra ment el egy-egy településre?**

– A gyűjtési útvonalat, a terepmunkát a Balkanológiai Intézet szervezte. Biljana Skimić, a SZTMA Balkanológiai Intézetének munkatársa a projektum vezetője. Sokat segített a kutatásaim lebonyolításában. Úgyszintén köszönetet szeretnék mondani a Vajdaságban működő magyar művelődési egyesületeknek, amelyek helyi szinten minden támogatást megadtak. A legnagyobb köszönet mégis az adatközlőimetre illeti, akik nélkül lehetetlen lett volna a kutatás megvalósítása.

Magam is megtapasztaltam: a magyarok vendégszeretők, olyannyira, hogy kedvem van újra visszajönni és tovább kutatni. Emlékezetes és tanulságos számomra a beszélgetés a 90 éves

Szalács István bácsival (az idén áprilisban lépett a 93. életévébe – a szerz. megj.), Szabó Ilonka édesapjával Maradékon. Ő sok mindent átélt, élő tanúja a térség történelmének. Kutatásaim során inkább a mindennapok kisembereinek életét vizsgáltam. Nem kutattam az intézményekben, a politikai szférában. A Magyar Tanszékre azért ellátogattam Újvidéken, még a korábbi években. Az összegyűjtött anyagot több módszer szerint vizsgálom majd.

A szerémségi magyarok nyelvi helyzetét össze szeretném hasonlítani a Bácskában, Bánátban élő magyarokéval. Hogy miért, milyen társadalmi körülmények hatására beszélik mind kevésbé magyar anyanyelvüket a gyerekek Szerémségben, még Maradékon is, ahol ismét tanulhatnak magyarul az iskolában. Ennek tanulmányozásához minél több anyagot össze kell gyűjtenem. Az orosz Szlavisztikai Intézetünk a jövőben is együttműködik majd a belgrádi Balkanológiai Intézettel.

Fotók: Stanyó Tóth Gizella

Értékmentőben

Az ősi fonott csipke újjáélesztése

A szabadkai **Sebők Valéria** egy ősi csipkekészítési technikát igyekszik ismét meghonosítani tájainkon. Érdeemes a fonott csipkét ismét visszahozni a mai öltözékek és lakások díszítésébe. Azt, hogy egykoron eleink számára mennyire fontos volt, mennyire kedvelték, bizonyítja, hogy az egykori ügyes kezű magyar asszonyok milyen találó megnevezést adtak a fonottcsipke főkö-tőmintáknak: seregélyszöm, hosszú búzaszöm, félrózsa, rece...

– Katona Edit néprajzkutató előadását hallgattam 2000-ben, aki a budapesti Néprajzi Múzeum textilgyűjteménye néhány darabjának a díszítését elemezte. Megemlítette, nagyon sajnálja, hogy feledésbe merült egy régi technika, a fonott csipke készítése, 150-200 éve nem foglalkozik már vele senki. Holott egykoron egyszerű volt csipkét fonni az asszonyoknak, eszköz nélkül, az ujjaik között forgatták a fonalat. Katona Edit ezzel a mondatával bogarat ültetett a fülembe, a kíváncsiság nem hagyott nyugodni. Nem sejtettem, mi vár rám, milyen utakat fogok bejárni. Tudatlanul indultam a fonott csipke rejtelseinek felkutatására – tudtuk meg Sebők Valériától.

Igyekezett minden hozzáférhető adatot összegyűjteni. A fonott csipke eredete több ezer évre nyúlik vissza, ugyanis egyiptomi sírokból kerültek elő fonott csipkéből készült ruházati tárgyak, a többi között egy női hajháló. Bizonyos adatok szerint Európába 3000 éve került át, és a nomád népek vándorlásával egészen a mai skandináv országokig jutott el, de elmondhatjuk, Európa-szerte használták a csipkeszövet készítésének ezt az egyszerű formáját. A gyapjúfonál feltalálásával így könnyedén jutottak meleg textilneműkhöz az emberek. A Kárpát-med-

cében is elterjedt volt, öveket, főkö-tőket alkottak, amelyek pamutból, lenből és kenderből készültek. Egyes adatok szerint a 17. században az erdélyi úriasszonyok is dolgoztak ezzel a technikával arany- és selyemszálból. A fonott csipkét legtovább a szlavóniai szigetmagyarság őrizte meg, fehér pamut főkö-tők formájában.

– Ma már nehéz lenne a feledésbe merülés igazi okára rábukkanni. Úgy érzem, talán nagy néprajztudósunk, Penavin Olga Nagycsaládszerkezet Szlavóniában (Kórógyon) című könyvében találunk rá választ. Érdeemes idézni tőle: „Ezek a magyar szigetek a mocsárvilágban sokáig megőrizték a másutt már múltnak számító jelenségeket. [...] Azonban náluk is a gazdasági változások, az élet jobbra fordulása a polgárosodás nagyobb fokát hozta magával. A viseletből való kivetkőzés a 19. század végére be is fejeződött. Napjainkban az egykori viseletnek emléke is halványan él már.” Szlavóniában a fonást nagyon régen abbahagyták. A nagycsaládokban több generáció élt együtt, önálló paraszti életvitelük folytán egymástól tanulták meg a gyapjú, a kender feldolgozását és a fonást is. Abban az időben nem írták le, és így írásos nyom nem is maradt ezekről a főkö-tőkről.

Sebők Valéria gyakorlott hímzőként bármikor hozzájutott a tájegységek szerinti szakirodalomhoz. A csipketeknikák kitűnő szakkönyveiről is tudomása volt, azonban nem gondolta volna, hogy a fonott csipke technikáját nem dolgozták fel, csak itt-ott említik néhány mondatban.

– Rájöttem, hogy a könyvekből kevés információhoz jutok, ezért elhatároztam, hogy Szlavóniába utazom, oda, ahol a fonott csipke a legtovább fennmaradt. Harasztiban, Kórógyon szomorú látvány fogadott, a háborús pusztítás nyomai a vidéken, de a lelkekben is megmaradtak. Nagyon kevés idős személlyel találkoztam, az 50-60 évesek nem is értették, mit keresek,

semmit sem tudtak a főköttő, vagyis a fonott csipke létezéséről. Nem akadt egy idős asszony sem, aki megmutatta volna a kötés fortélyát. Egyetlen lehetőség maradt csak, a budapesti Néprajzi Múzeum, ahol a Garay Ákos rajzolóművész által gyűjtött 11 darab szlavóniai és szerémségi főköttőt őrizték. Előszedtem a meglevő irodalmat is, melyben volt egy kép a fonókeretről, és próbálkozásképpen az ebédlőasztalon elfektettem egy széket, és annak a lábán felvettem a láncfonalakat, időnként ezzel próbáltam toszogatni a fonalakat, nem sok sikerrel. Közben a Néprajzi Múzeum rendszeres látogatójává váltam. Katona Edit lehetővé tette a főköttők tanulmányozását, és minden alkalommal buzdított a kutatás folytatására. Persze nem adtam fel. Később egy szűnyoghálókeretet használtam a kísérletezéshez, és hosszú idő után sikerült az első sor utáni sort úgy fonni, hogy az sörpárt alkotott, és nem bontódott ki. Meglett tehát a sűrűkötés megoldása. Sok gyakorlás közben egy-egy hiba sejtette meg velem, hogyan kell kialakítani a csipkemotívumot. Gyakran voltak megtorpanások, sokszor elkeseredtem, de a kereten levő, megkezdett fonás szinte hívogatott, hogy „meg tudod te ezt oldani”, és lassan rájöttem, hogy a fonott csipke maga válik a tanítómmá. Szigorú tanító, nagy odafigyelést kíván, és lassan csepegteti a tudást. Amikor eljutottam egy-egy motívumsor megfonásáig, örömöm rövid ideig tartott, mert pár nap múlva már nem emlékeztem rá, hogy a 180 első és a 180 hátsó láncfonal 10 sor hosszán hányszor cserélődött fel. Megoldást kellett találnom a láncfonalak helycseréjének a leírására. Zenei nyelven

szólva „kottát” kellett írnom. Minden alkalommal meg kell küzdeni a több 10 vagy több 100 láncfonallal, amely a munka befejezésével eldolgozásra vár – hallottuk tőle.

Minden elismerésünk az övé, hogy a sok nehézség ellenére sem adta fel a kísérletezést, a küzdelmet, hogy ismét meghonosítsa a fonott csipkét tájainkon.

A pamutfonal, az állóráma, a fapálcák, a vékony fémpálcák szinte állandóan „üzemben” vannak Sebők Valéria otthonában, hiszen nemcsak ő készíti a fonott csipkét, hanem öt palicsi kisdíák tanítványa is van, akiknek szeretné átadni ezt a technikát.

Sebők Valéria a szabadkai Lányi Ernő Iparos Művelődési Egyesület Gránátalma hímező szakkörének a vezetője. Épp a fonott csipke volt elsősorban az, ami miatt az egyesület egy magyar–szerb határon átnyúló IPA-együttműködést kötött a halasi Csipkeházzal. A projekt keretében a kiskunhalasi érdeklődő felnőtteknek és gyerekeknek is megmutatja majd a fonottcsipke-készítés technikáját. Azt is áruljuk el: folyamatban van a fonott csipke felvétele a Vajdasági Magyar Értéktárba.

Sebők Valéria azt vallja, akkor nyer értelmet a fonott csipke készítése, ha a mai öltözködési darabokon, a lakástextíliákon is megjelenik ez a díszítés. Készített főköttőket, hajpántot, betétcsipkét ruhára, kalapra, de párnaveget és táskát is díszített fonott csipkével. Mindeközben az vezérelte, hogy ne hagyjuk feledésbe merülni eleink tudását, mentsük meg a mának, örökítsük át a jövőnek.

Az, amit Sebők Valéria hosszú idő alatt nagy erőfeszítések árán, nagy küldetéstudattal egyedül elsajátított, évszázadokkal ezelőtt az otthonokban, a fonóházakban mindennapos tevékenység, jól ismert technika volt. Jókai Mór Eget vívó asszonyszív című regényében a következőképp írta le a 17. századi fonóház mindennapos életét: „...a harmadik szobában a csipkéket vetélték, fejkötőkhöz valókat, a negyedikben finom patyolatra hímeztek, az ötödikben fejkötőket varrtak...”

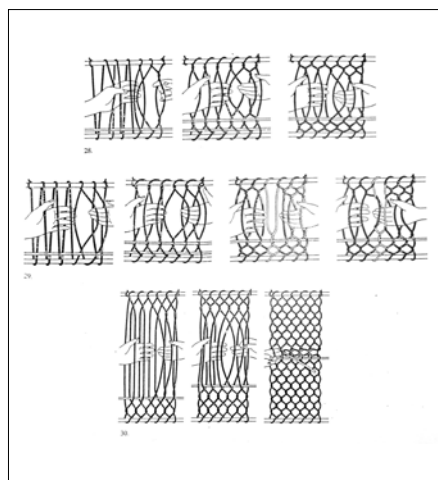
Sebők Valéria

A fonókeret

Fonottcsipke főkötő

A fonott csipke „kottái”

Néphagyomány és (közösségi) kultúra*

Amikor a felkéréshez megkaptam a munkácsi-
met, amely *Néphagyomány – kultúra, kultúra –
néphagyomány* megfogalmazásban öltött testet,
gondolkodóba estem: hogyan is értsem a felada-
tot, miről beszéljek? Milyen alá-, fölé- vagy éppen
mellérendelő viszonyra fókuszáljak a néphagyom-
mányt és általában a kultúrát illetően? Mindezt
legfeljebb tíz percben!

A néprajztudomány kultúrafelfogásáról, -szem-
léletéről kell-e beszélnem vajon? Ez utóbbi vi-
szonylag egyszerű feladat, hiszen tudományunk
a paraszti kultúrát tekintette, tekinti(?) népinek.
Az iparosokat már nem sorolja oda, noha a tár-
sadalomnak ez a rétege sok szállal kötődött a
parasztsághoz, sok mindenben hasonult ahhoz,
hiszen sok helyütt együtt élt vele, kevéske földje,
gyümölcsöse, szőlője volt, vagy ha mindezt nél-
külözte, akkor részes aratónak állt, kukoricát tört,
ami az egymásrautaltságot is mutatja. Arról nem
is beszélve, hogy ez a réteg készítette pl. azokat a
viseletdarabokat, amelyek megalkotása speciális
ismeretet, mesterségbeli tudást követelt meg, ám
viselője révén mégis parasztinak mondunk.

A polgári és az egykori nemesi hagyományo-
kat is csak annyiban vizsgálta, vizsgálja tudomá-
nyunk, amennyiben ezek a rétegek mintaadók,
és mint ilyenek strukturálták a paraszti kultúrát,
megváltoztatták annak némely elemét.

Mielőtt túlzottan belebonyolódnék az alapkér-
désbe, álljon itt három különböző értelmezés:

„Minden falu egy-egy kis zárt társadalom,
melyet ősi, íratlan törvények, a szokások és elő-

ítéletek kormányoznak és tartanak egységben.
Ez a zárt falusi népi közösség, mintha valami
nagyranőtt család volna, amelyen belül minden-
kinek joga van a másik életét ellenőrizni; de min-
denki fellebbezés nélkül el is fogadja a közösség
ítéletét, melyet az a helyi szokás és illem íratlan
törvényei alapján hoz. Minél elmaradottabb vi-
szonyok között él a közösség, annál szigorúbb
a hagyományos életformák uralma. A hagyomá-
nyokhoz való ragaszkodás megkönnyíti az egyén
közösségi életét, mert minden elképzelhető eset-
re megvan a tanácsot adó »szokás«. A hagyomá-
nyok megbolygatása, elvetése a közösség bom-
lásával, széthullásával járna.” (Györffy 1939: 20.)

Györffy István a Néphagyomány és nemzeti
művelődés című vitairatában a falu társadalmát
a hagyományok tekintetében zártnak látta, mi
több a néphagyományt a parasztságra nézve a
közösségi lét fundamentumának tekintette. A kép
tehát statikus, évszázadok óta változatlan alapo-
kon nyugvó kultúráról beszél a 20. század har-
madik évtizedének végén a magyar nép tudósa!

Hermann Bausinger éppen ezt a szemlélet-
módot veti a néprajztudomány szemére 1961-
ben íródott, igencsak terjedelmes vitairata 1995-
ös előszavában:

„A technika és egyáltalán a társadalom mo-
dern kifejezésformái az akkori néprajzban gya-
korlatilag nem fordultak elő. Ezek per definitio-
nem nem léteztek, mivel a népi kultúrát egy tech-
nika előtti, preindusztriális, premodern formának

* Elhangzott Topolyán, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság tagjainak a magyar kultúra napja alkalmából megtartott ünnepi műsorán
2018. január 19-én.

tekintették, amelyről feltételezték, hogy – jóllehet csak szívós maradványokban és védett szigetekben, de – mindmáig fennmaradt.” (Bausinger 1995: 8.)

Voltaképpen – noha klasszikus értelemben parasztságról már nem is beszélhetünk, még itt, a Délvidéken sem, legfeljebb utóparaszti hagyományokról; érdekes módon a 20. század folyamán a különböző társadalmi berendezkedésű államokban, a tradicionálistól mindinkább távolodó fejlődésen ment keresztül Kelet- és Nyugat-Európának ez a lakossági rétege, melynek tömegei feloldódtak a technikai civilizációban – a változásokat figyelmen kívül hagyva tudományunk paraszti kultúrafelfogása állandósulni látszott.

Nota bene: azért csak változóban van a korábbi szemléletmód, mert az újonnan alakuló tartalomhoz új jelzőt társítottak a szakma művelői, és mostanság már populáris kultúráról is szokás beszélni néprajzos berkekben:

„...populáris kultúra alatt azt a rész-kultúrát értem, amelyet nem lehet konkrét társadalmi osztályokhoz, rétegekhez kötni. Voltaképpen hordozója tehát az egész adott populáció, társadalmi hovatartozástól függetlenül; jelen vizsgálódásom objektuma a szlovákiai magyarok. Ennek a népszerű kultúrának alapvető jellemzője a szóbeliség, vagy az ezzel rokon kifejezési formák (újabb példákul az internet, sms), illetve a jelenségeknek ezekből is fakadó változatossága, variabilitása.” (Liszka 2010: 11.)

Liszka József okfejtése szerint a populáris, tehát népi (populus = nép) kultúrát egy adott népesség – a példánál maradva, a szlovákiai magyarok – egységes kultúrájának lehet tekinteni, ami esetünkben a délvidéki, szerbiai magyarság kultúráját jelentheti! A populáris, vagyis népi jelzővel az a gondom, hogy túlságosan emlékeztet a népszerűre, közkezdeltre, ami azért nem ugyanaz. Ha elfogadjuk, hogy az oktatás és a média hatására egyre inkább elmosódik a társadalomban élők között az egyénileg birtokolt műveltséganyag közti különbség, akkor sokkalta szerencsésebb közösségi kultúráról beszélni, melybe beleérthetünk mindenféle kulturális ismeretanyagot, így a néphagyomány megmaradt vagy éppen visszatanult elemeit is.

A fentiek alapján tehát lassanként elfeledhetjük a (népi) kultúra táji-történeti tagolódását? Napjaink társadalmi mozgásai ebbe az irányba hatnak, elég, ha a globalizáció folyamatos előretörésére gondolunk, és most nem elsősorban a fogyasztói társadalmi modell mind nagyobb térhódítása a fő szempont, hanem a táguló világ, amelyet a média közvetít térségünk lakójának.

Az újabb ismeretekkel újabb szokások is meghonosodnak. Évek óta figyelem a Magyarkanisza populáris, azaz közösségi kultúrájában tapasztalható változásokat: vannak újratanult régi hagyományok, ilyen a betlehemezés (a Tisza Néptáncgyesület tagjai elevenítették fel a szokást, és elsősorban a felnövekvő újabb táncos generációk ápolják), vannak elpusztíthatatlannak tűnő hagyományok, mint amilyen a húsvéti locsolkodás, karácsonyfa-állítás; és vannak újak, az adventi koszorú, a karácsonyi-újévi temetői ikebánák, vagy a halloween, tölklámpásokkal a házaknál és jelmezben vonuló fiatalokkal az utcákon.

A fogalmi felvetések után arról is szót kellene ejtenünk, hogy az előzőekben tárgyalt népi/populáris/közösségi kultúrának hol a helye a társadalom, vagyis a teljes népesség kultúrájában. Mennyire szerves része még a tradicionális ismeretanyag a populáris/közösségi kultúrának?

Idő szűkében csak címszavakban:

Survival jelenség: hogyan válik lehetségessé a továbbélés a kulturális közeg nagymérvű változása folytán? Talán a mostani 60-70 évesek még egy viszonylag hagyományosnak mondható, népi kultúrát őrző közegben nőttek fel. A nagymérvű társadalmi változások az 1960-as évektől indultak, illetve gyorsultak fel. A kérdés az, hogy mit őriztek meg és mit adtak át?!

Revival jelenség: az újjáéledés kapcsán a kérdés az, hogy a felélesztett szokás mennyire épül be a közösségi kultúrába, kik azok a hagyományhordozók, akik a visszatanítást felvállalják. Ők maguk milyen hagyományra építik a tevékenységüket?

Egyesületek és egyének szerepe: az átörökítők, hagyományt teremtők képesek-e a közösség kultúrájába visszailleszteni az újratereztett, egykor megvolt hagyományokat, vagy szubkultúrák jönnek létre?

A folyamatot hogyan befolyásolja a kultúrpolitika, nemzetpolitika: a pénz, fegyver, paripa kérdése. Mire jut támogatás, és mire nem?

Mindennek sarkalatos pontja a hagyományos társadalmi háló szétesése: az apáról fiúra, anyáról leányra elvének és gyakorlatának megszűnése.

A végére hagytam a tudományos eredmények újrahasznosításának problémáját és benne a tudós kutatók magatartását. Nem árulok el nagy titkot, hogy igen régen két táborra szakadt ez a közösség. Az egyik tábor a kutatás és feldolgo-

zás mellett aktívan részt vállal a hagyományok felélesztésében, az újonnan begyűrűzők ellen állást foglalva, ezzel szemben a másik tábor megelégszik a feltárással, feldolgozással és közreadással. Tulajdonképpen mindkét magatartás befolyásolja, gyarapítja a közkultúrát, és ez így van rendjén. Nem érdemes pálcát törni egyik felett sem.

Irodalom

Györffy István

1939: Néphagyomány és nemzeti művelődés. Magyar Táj és Népismeret Könyvtára, Budapest

Hermann Bausinger

1995: Népi kultúra a technika korszakában. Osiris–Századvég, Budapest

Liszka József

2010: Populáris kultúra. Magyarok Szlovákiában IV. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Radnai István

Egyidejűségek

egy júniusi napon a kutyám elveszett
rádió vagy népszabadság röhej
egy nép tetszhalála ájulása
egy júniusi napon a kutyám elveszett

izgatott és szomorú suttogások
a kerítés felett mennyi kerítés
mennyi izgatott ember
egy júniusi napon a kutyám elveszett

mint akinek fejére zsákot húztak
mint akinek torzulását eltakarták
talán a júniusi nap is izgatott volt
a kerítés felett mennyi kerítés

amit nem hittél volna megesett a lehetetlen
fellelték a háromszázegy parcellában
egy júniusi napon szögesdrót rozsdája mögött
mint akinek fejére zsákot húztak

egy júniusi napon a kutyám elveszett
nem is lett meg többé népszabadság
nem lett meg többé hosszú volt ájulása
s végül nép sem maradt csak maradékai

Huszonegy óra öt perc

Aknay Tibornak

rongyos zakó nagyon kicsire szabták
hiányzik a pelerin dunán tisztán
bokáig sem ér s nadrág
nem kéreget őrzi kardját

mint kivénhedt katona
csak áll európavég-állomás peronján
a mézesvonalak madzagként
milliókat húznak-vonnak

ez itt a végállomás mondom
csak hallgat hígeurópa
hangosabb fele zajong
keresi nemét

kivénhedt katona fegyverben áll
az utolsó nemesi felkelés küzd

lusta duhaj sokszínű sok-karú napóleonnal
az utolsó emberi-nem jelenségben

Az élet értelmének keresése

Azt tapasztalni, hogy a mai embernek nem a számos nehézség okozza a legtöbb gondot, nem is a sokféle kisebb-nagyobb probléma nyomasztja, nem csupán a betegség, a szenvedés és a fájdalmas veszteségek miatt esik kétségbe, hanem azért keríti hatalmába a félelem és a kétségbeejtő szorongás, mert elhalványult vagy elvesztett életének értelme. Bármilyen célirányosnak és sikeresnek tűnik is az élet, elviselhetetlen, ha az ember nem látja értelmét, hát még ha teljesen értelmetlennek tartja. Az ember képtelen élni, ha az életének nincs értelme.

Mindezek arra is utalnak, hogy az élet értelme és az élet célja nem ugyanaz, bár legtöbbször ugyanabban az értelemben használjuk ezeket a fogalmakat. Célon értjük az embernek azon elgondolásait, amelyeknek megvalósításáért adott helyen és időben, meghatározott élethelyzetben saját egyéni tervei és indítékai alapján fáradozik. A célszerű gondolkodás, tervezés és cselekvés tehát térben és időben közeli, a világban lévő értékek alkotására irányul.

Az életértelem ennél többet jelent. Mélyebb jelentése már abból is kiderül, hogy az értelmet „éreznek” tartjuk: értelmén értjük, hogy egy adott helyzetben föl tudjuk ismerni, mi a helyes, és mit kell tennünk. A dolog mélyére nézve azonban életértelem azokat a célokat, feladatokat, szándékokat értjük, amelyek szorosan hozzátartoznak a világhoz.

Szervezetünk felfogórendszere olyan, hogy a beérkező véletlenszerű ingereket azonnal mintába foglalja. Ha ezek az ingerek nem rendeződnek egy számunkra ismerős mintába, akkor feszültnek, bosszúsoknak, elégedetlennek érezzük magunkat. Ez a rossz érzésünk addig tart, amíg egy teljesebb megértés lehetővé nem teszi, hogy a helyzetet valamilyen tágabb, felismerhetőbb mintába foglaljuk.

Ha nem találunk összerendezett mintázatot, nem csupán dühöt és elégedetlenséget élünk át, de tehetetlenséget is. Az a hit, hogy valaminek megfejtettük az értelmét, mindig az uralás érzését adja. Még ha a felfedezett értelemséma arra is döbrent rá bennünket, hogy gyengék, kiszolgáltatottak vagyunk, az is megnyugtatóbb, mint a tudatlanság.

Nyilvánvaló tehát, hogy sóvárgunk az élet értelmének megtalálására, és hiánya esetén kényelmetlenül érezzük magunkat. Az ember talál egy célt, és foggal-körömmel ragaszkodik hozzá. Az élet értelmének értelme az, hogy enyhíti a szorongást: azt a szorongást, amelyet a világ és a mindennapi élet megnyugtató struktúrájának hiánya kelt. De van egy másik nagyon fontos ok is, amiért szükségünk van rá. Az értelem érzésének kifejlődése ugyanis lehetőséget ad az értékek megjelenésére – amelyek visszahatva erősítik az élet értelmességének érzését. Ami érték, annak értelme van. Azt vállaljuk fel életünk értelmének, ami számunkra érték.

Az értelem szempontjai döntő fontosságúak. Mindenekelőtt arról van szó, hogy az ember célirányos, konkrét cselekvése feleljen meg élete értelmének. Ugyanis minden embernek szüksége van arra, hogy megtapasztalja a dolgok értelmét és értékét, mert csak így tud helytállni mind önmaga, mind pedig embertársai előtt. Az értelem hiánya – amely egyúttal az érettség hiánya is – közvetve kérdést és fölszólítást rejt magában: ilyenkor az ember emberi találkozásokban és kapcsolatokban akarja megtalálni élete értelmét.

Az életértelem hiányának jelzései

Az élet értelmének kérdése ma azért olyan fontos, mert nem kevés ember élete van veszélyben azért, mert nem látja vagy elveszítette életé-

nek értelmét. Vannak olyanok, akik nem találják elég értelmesnek az életüket, és küzdenek az értelem elvesztésének fenyegető veszélye ellen. Másokban már teljesen tudatosodott, hogy valami lényeges dolog hiányzik belőlük, és az állandó tevékenységben keresik azt, amit még nem találtak meg. Végül azonban be kell látniuk, hogy a folytonos cselekvés nem adja meg az élet értelmét.

Az is lehetséges, hogy az ember reményvesztett lesz, mert nem találta meg élete értelmét. Nem ritkán ezzel függ össze az a törekvés, hogy igyekszik magát elszigetelni. Ez pedig teljesen megakadályozhatja a másokkal való egészséges találkozását és kapcsolatát. Ma nagyon gyakran megfigyelhető, hogy nem látjuk vagy elvesztettük életünk valódi értelmét, de ez nem tudatosodik bennünk. Nyugtalanítást, elégedetlenséget, örömtelenséget tapasztalunk, arra azonban nem kapunk választ, hogy mitől szenvedünk. Ilyenkor mindennapi életünket általában aggodalmak és félelmek nyugtalanítják.

Az értelem hiányának és elvesztésének megjelenési formái fajtájuk és mértékük szerint annyiféleképp, ahány ember ezt megtapasztalja. A gyakori megnyilvánulási formák közé tartoznak a ma fenyegető mértékű szenvedélyek. Ezzel kapcsolatban hasznos megjegyezni, hogy a tüneti kezelés nagyon is nem személyre szabott és hatástalan, nem is beszélve a költséges üresjáratról, amely az ilyenfajta gyógyítási tevékenység folyamán előfordul. Ma a korábbinál határozottabban keresik a megjelenési formák mélyebb okát, hogy tartós segítséget nyújthassanak. A tüneteket jelzésnek kell tekinteni. Azt mutatják, hogy a szóban forgó személy – a legtöbb esetben nem tudatosan – közölni szeretne valamit másokkal, és közlése közvetve erős igényt tartalmaz.

Minden segítő törekvésnek az első feladata, hogy a megjelenési formában rejlő kérdést és igényt felismerje. Ha ezt a feladatot a jövőben komolyan fogják venni, akkor az eddiginél jobban sikerül majd válaszolni azokra a mélyen lappangó kérdésekre, amelyeket a tünetek elfednek. A szenvedélyes vágyak, valamint az élet értelmének elvesztésére utaló más tünetek középpontjában végső soron az a tudat alatti várokozás és kívánság van, hogy az élet értelmének hiánya megszűnjék.

A szenvedélyt és a szenvedélytől való veszélyeztetettséget nem lehet – látókörünk beszűkítésével – csupán a kábítószerekre és a pszichéható gyógyszerekre korlátozni. A szenvedélyes vágy tárgya lehet minden, ami valamiképpen szolgálja az emberré levés és érés folyamatát: birtoklás és szerzés, érvényesülés és hatalom, élvezet és boldogság. Az egyes részszempontok abszolutizálása azonban az ember létének beszűkülését és szabadságának elvesztését okozza, ugyanígy az is, ha valaminek a megszállottja lesz.

Az élet értelmének hiányára és az értelem erőteljes keresésére mutató jelek közé tartozik még az egyoldalú fogyasztói irányultság, amelynek számos mai ember életében alibi szerepe van. Ha az élet értelme adta perspektíva elvész, akkor a gondolat, az akarat és az érzélem erői, de az érzékelés és az ösztönök is a birtoklási vágy szolgálatába állnak, és az anyagi célszerűség lesz úrrá.

Az értelmetlen birtoklási vágy azonban akadályt jelent, ugyanis a személyiség emocionális és intellektuális erői egyoldalúan vannak lekötve, arra használják őket, hogy csupán anyagi dolgokkal foglalkozzanak. Ilyenkor az értelmes életvezetés nagyon könnyen elsatnyul. Ez a világos oka annak, hogy a fogyasztói társadalom bőségi társadalommá fejlődik.

Az értelemnélküliség következményei

Az ember az értelmes életmód elmaradása következtében létrejött légtüres teret általában megpróbálja betölteni, például a munka, az érvényesülés, a teljesítmény, a fogyasztás megszállottjává válik. Ugyanakkor beszűkülés, gátlásosság, szorongás is kialakulhat. Mihelyt azonban érdeklődni kezd az élet célja iránt, már készen áll arra, hogy a maga készítette ketrecet elhagyja. Az értelem keresése keltette aggodalmak elviselhetőbbé válnak, és az értelem megtalálása úrrá lesz rajtuk. A munka, az érvényesülés, a teljesítmény és az élvezet megszállottjának sok az aggodalma, ez zavarja a másokkal való találkozását és kapcsolatát, az aggodalmat okozó üresség pedig újra és újra felszínre tör.

Ezt az ürességet csak az élet értelmének keresése töltheti be. Az értelem ugyanis alapvető

eleme a teremtett világnak. Az értelem keresése az emberi léthez tartozik. Ez a folyamat nem korlátozódik csak bizonyos élethelyzetekre, hanem a születéstől az életünk végéig tart. Az értelem keresésének egész életen át tartó folyamata szempontjából döntő az értelem közvetítése életünk korai szakaszában. Hangsúlyozni kell, hogy a közvetítés nem csak intellektuális tevékenység, mert a gyermek – különösen életének kezdetén – még nem tudja fölfogni a kimondott szavak értelmét, a szavak jelentése nem tartalmaz számára értelmet és értéket.

Az ember mégis már nagyon korán tudat alatt befogadja mindazt, ami az életet a családban értelemmel tölti meg, vagy értelmetlenné teszi. Ha a család életében hiányzik vagy elvész az élet értelme, akkor ez a gyermek felnőttkorában menekül saját magától, menekül a másik embertől. Ezzel kapcsolatos a dolgok józan megfontolásától és a belső összeszedettségtől való menekülése is a kísérő jelenségekkel és tünetekkel együtt: szórakozottság, figyelmetlenség, szenzációéhség, a szórakozás habzsolása. Nem marad el a birtoklás, az érvényesülés, a hatalom és az élvezet hajszolása sem. Más szóval ez azt jelenti, hogy az ember a birtoklás, az érvényesülés, a hatalom és az élvezet infantilis kívánásának uralma alatt áll, ez pedig akadályozza abban, hogy megértse és helyeselje az értékeket, illetve az értelmi összefüggéseket. Az élet értelmét nem ismerő ember mindig menekül. Ebben a felfogásban a neurotikus jelenségek összes megjelenési formájában a létértelem hiánya mutatkozik meg.

Az önmagán túlmutató életértelem

Az emberi létnek önmagán túlmutató feltétlen értelme van. Cselekedeteink által ténylegesen állást foglalunk az élet értelmes volta mellett. Tevékenység, döntés, tervezés teljesen lehetetlen lenne, ha nem látnánk valamiféle értelmét. Minden, amit teszünk vagy elkerülünk, csak azért történik, mert számunkra értelme van: kielégíti testi vagy szellemi szükségleteinket. Ez nem azt jelenti, hogy mindig számot tudnánk adni arról, mit miért teszünk.

Tetteink motívumai sokszor magunk számára sem tudatosak, mégis ahhoz, hogy cselekedni tudjunk, a cselekvés pillanatában látnunk kell az

értelmét. Ha még pontosabban elemezzük, hogy mi az, ami cselekedeteinket mozgatja, akkor előtérbe kerül, hogy értelmét tulajdonképpen csak annak látjuk, ami túlmutat önmagán. Nyilvánvaló, hogy vannak események, állapotok, melyeket önmagukban kielégítőnek, értékesnek, boldogítóknak él meg az ember. A szerelmi egyesülés extázisa, egy vidám közösségi együttlét vagy például egy megrázó hangverseny és más hasonló élmények tartoznak ide. De az önmagukban kielégítő voltuk mellett túl is mutatnak önmagukon, amennyiben ezeket az általában túl rövidnek megélt pillanatokot meg szeretnénk örökíteni, ki szeretnénk terjeszteni egész életünkre. Hozzájön ehhez – és ez nagyon fontos –, hogy az ilyen esetek azért töltenek el örömmel bennünket, mert kiemelnek a bezártságunkból.

Egy mélyen megélt szerelem vagy barátság, egy nagy művészi élmény kiszabadítja az embert szűk világából, és nagyobb perspektívákat nyit meg előtte. Azt szokták mondani, hogy az ember célja, hogy kibontakoztassa, megvalósítsa önmagát. Ez igaz, ha helyesen értelmezzük. Mert a helyes önmegvalósítás mindenképpen túlmutat önmagunkon. Az emberi élet értelme nem merülhet ki abban, hogy csak a magunk boldogságát keressük. Azok szoktak leginkább arra panaszkodni, hogy az életük értelmetlen, akik csak magukkal törődnek.

Mivel igazán csak annak van értelme számunkra, ami túlmutat önmagán, ezért végeredményben csak annak van értelme, ami egész életünknek meg tudja adni az értelmét. Ahol pedig felmerül az élet egészének értelme, ott valószínűleg olyasmiről van szó, ami nem szorul további megalapozásra, ami tehát valamiképpen feltétlen.

Minden ember ténylegesen feltétlen valóságként kezel valamit az életében, akkor is, ha ezt nem fogalmazza meg így. A vallásos ember számára ez a valóság a kifejezetten elismert Isten. De akinek az életében nem játszik szerepet a vallás, az sem lehet meg valamilyen feltétlen valóság nélkül. Ebben az esetben ugyanis valamilyen, a valóságos világon belül fellelhető értéket abszolutizál, ezt teszi meg élete középpontjának. Ez lehet a tudományos kutatás, harc az igazságtalanság ellen, egy eszme szolgálata, az egyéni érvényesülés, hatalom, gazdagság vagy

egyszerűen az élvezet. Vagyis az ember valamit életében feltétlenül mérvadónak tart, ennek rendel alá mindent. Ha pedig nem rendelkezik ilyen számára feltétlenül mérvadó értékkel, vagy ha a körülmények megfosztották ettől, akkor életét céltalannak, üresnek éli meg, és ezért csalódott, elkeseredett lesz, emberileg összetörik, neurotikussá válik.

Hogy az emberek életükben mindig is számolnak valamilyen feltétlen értékkel, az paradox módon éppen azokban a tapasztalatokban mutatkozik meg, melyekből látszólag az élet értelmének a tagadása következik. Ártatlanok szenvedése, jó szándékú törekvések csődje, szembeszökő igazságtalanságok felvetik a kérdést, hogy vajon nem csupán illúzió, ha értelmesnek tartjuk azt az életet, melyben az ilyesmi napról napra előfordul. Főképpen azonban a mulandóság ténye – illetve az, hogy mind a rossz, mind a jó látszólag minden megkülönböztetés nélkül egyformán eltűnik egyszer – veti fel a kérdést, nem abszurd dolog-e az emberi lét. És mégis, pont az ilyen tapasztalatokban mutatkozik meg, hogy alapjában véve tudjuk, milyennek kellene lennie az emberi létnek.

Életünk alapvetően tehát nem kérdőjelezhető meg, és ezért elismerjük feltétlen értelmét. Elsősorban persze nem csak akkor, ha elkötelezzük magunkat, ha szeretünk valakit, ha megtapasztaljuk, hogy szeretnek bennünket, ha megkülönböztetjük a jót és a rosszat mint egymást feltétlenül kizáró ellentéteket.

Mind a pozitív, mind a negatív élmények magukban foglalnak egy utalást arra, aminek feltétlen értelme van, és ami ezért minden emberi törekvés célja. A boldogságot nyújtó pillanatok rövidege ellenére bennünk él a tudat, hogy nem hiábavaló minden. Ez a meggyőződés természetesen túlmutat az emberi élet korlátain. Olyasmire utal, ami örök, ami el nem múló. Ez olyasvalami, ami nem utal másra, mint ami végső és feltétlen alapja lehet mindennek, ami csak van. Vagyis az ember életének végeredményben

csak valamilyen el nem múló és valamiképpen személyes jellegű valóság adhat értelmet.

Létezik tehát az életnek egyetemes, azaz mindenkire vonatkozó értelme. Emellett persze életünk egyéni célját nekünk kell felismernünk, és ez minden egyes ember esetében más lehet. De ha létezik az életnek természet adta, egyetemes értelme, akkor ez alapot adhat egyéni életutunk megválasztásához is! Az élet egyetemes, természet adta értelme a fizikai, a biológiai és a pszichológiai síkon található meg. Az élet értelme a testi, érzelmi és értelmi kiteljesedés. Életünk egyetemes értelme összeköt bennünket minden emberrel, hiszen az élet egyetemes értelme minden emberre vonatkozik.

Az ember sajátága a létértelem, az előrelátó, körültekintő gondolkodás, a tudás elsajátítása, a kultúra legmagasabb, legnagyobb mértékű kifejlődése. Amíg az egyes ember a többi nélkül nem lenne képes megtanulni beszélni, együttműködve másokkal a lehető legcsodálatosabb kultúrát és társadalmat képes megteremteni. Életünk közösségi távlatai képesek meghatározni életünk értelmét. Közösségi távlataink az emberiség közösségén túl minden földi élet természet adta együttműködésének kibontakoztatására sarkallnak bennünket.

Nem kevés azoknak a bizonyítékoknak a száma, amelyek azt támasztják alá, hogy azoknál, akik érzik, hogy értelmes életet élnek, az egészségi állapot mintegy tízszer, a munkaképesség nyolcszor jobb, a depresszió valószínűsége hétszer alacsonyabb. Életünk egészsége, minősége számára az ember és a világ közötti összhang, jó kapcsolat élménye az alapvető. Ez az, ami folyamatosan biztosítja a kisebb-nagyobb kihívások között is az eredményességet, a megfelelő célok kitűzésének és céljaink valóra váltásának képességét. Egységes és értelmes életet élünk, ha érezzük és átéljük, hogy megtaláltuk a helyünket a világban és a társadalomban, ha átéljük, hogy a velünk történő események értelemteliek, és képesek vagyunk a kihívások megoldására.

Holdkérelő

Sápadt tűzzel
Ködburkolta
Holdtestvérem
Mentsd meg szegény
Szertehúzó
Magyar népem

Vezess minket
Csaba herceg
Csillagútján
Vágtasson
Az éterpályán
Hadak Ura
Nagy Keve
És fehér lován
Napkirály
És Jégkirálylány,
Álmos vezér
Jobbján-balján
Kacagányos
Hunor Magyar
Nimród vezér
Két hős fia
Követi a vezéreket
Kusid, Botond
Attila és Árpád hada

Úzzük el a bitorlókat
Győzhetünk, ha mint hajdanán
Magyar, székely, úz, hun, kabar
Végre újra egyet akar

Sápadt tűzzel
Ködbeburkolt
Holdtestvérem
Ébreszd föl már
Szertehúzó
Magyar népem

Csodaszarvas

Óh Szent Csodaszarvas
Szittyák őskirálya
Szentháromság titka
Világnak virága

Téged üzve leltek
Kies őshazára
Bérces Grúziára
Hős vezéri lelkek

Szent Turul nyomában
Vissza vezérelted
Még ősbibb honunkba
Csodák pusztájába
Dús Pannóniába
Árpád ősapánkat

Várták ott Attila
Istenünk ostora
Szittyá maradvái
Hun székelymagyarok
Avar Csörsz árvái

Megvédtük magunkat
Aljas hódítóktól
Mégis fogyatkozunk
Hitvány kufároktól

Mert nincs veszélyesebb
Mint a belső ellen
A nyelvünkön szóló
Gyilkos ártó szellem

A pénzért mindenre
Kapható áruló
Akinek a haza
Rögönként eladó

Vegye vissza tőle
Bizalmát a magyar
Megteheti most
Ha végre egyet akar

Legyen újra példánk
Őseink jelleme
Nemere, Attila
Csörsz, Árpád szelleme

Hadak Ura segíts
Jöjj Arany Atyácska
Legyen újra hazám
Mária országa
Szent Háromság szíve
Világnak virága

Segíts Csodaszarvas
Szittyák Őskirálya

Ne merd bántani a magyart

Tőle tudta meg a világ
életmentők bölcsességét
az égiek igazságát
ős-források tiszteletét
Krisztus földi küldetését
a föltámadás csodáját
örök életünknek titkát
ne próbálja hát a magyart
Európa kioktatni
legfőbb titkoknak tudóját
a bűnös és barbár Nyugat
igére és hitre fogni

Magyar vitézség a keresztény Európáért a nándorfehérvári (1456) és az otrantói (1481) diadal fényében

Kiemelkedő jelentőségű a XV. századi keresztény Európát megvédő magyar vitézség, különösen a nándorfehérvári (1456) és az otrantói (1481) magyar diadal fényében. A Hunyadiak hosszú évtizedeken át küzdöttek rendíthetetlen elszántsággal és hadászati tudással a haza és Európa védelmében. Nándorfehérvár hősei nemcsak a hazát, hanem egész Európát védték! Nándorfehérvár magyar hőseinek, Hunyadi Jánosnak és vitéz seregének dicsőséges győzelmét egész Magyarország és a korabeli Európa ünnepelte! Erre emlékeztet napjainkban is mindenkit a keresztény világban a déli harangszó! Nándorfehérvár (1456) és Otranto (1481) csatáiban a magyar katonák csodálatos győzelmeket arattak: a kereszténység megvédése érdekében folytatott küzdelmeink, egyetemes értékeket felmutató XV. századi győzelmek világa örök értékeket mutatnak föl napjaink nemzedékei számára is.

I. Nándorfehérvár hőse, Hunyadi János – „országolsz Istennel s diadalmaskodol az angyalokkal”

A „legboldogabb ember” volt Hunyadi János „korunk összes halandói között”, mert „a Teremtő őt is megáldotta gyermekekkel, akik felől a legjobb reménységgel lehetett”. „Egész életében hír és dicsőség vette körül. [...] Legyőzte és megszalasztotta a nagy császárt. Hatalmas diadalt aratott, amire mindig úgy vágyakozott, és övéinek dicsérete és diadalkiáltásai között jó névvel végezte életét.”

„Üdv, mennyei ragyogás,
Ország koronája, lehulltál.
Földnek fényessége, kihunytál.
Hej, széttört a tükör, melybe tekinteni reméltünk.
Most, ellenséget legyőzve, országolsz Istennel
S diadalmaskodol az angyalokkal,
Ó, derék János!”

„Kapisztránói János fráter” Hunyadi Jánost a végóráján „Istennek ajánlotta”, és a fentebb közölt „sirató verset mondotta”. (1) Hunyadi János szent életűként tisztelt volta kitűnik a következő magyar imából is! Csete István (1648–1718) jezsuita szerzetes a *Magyarok könyörgése* címet viselő, a nándorfehérvári hősökre való emlékező imájában (a többi között) a következőket rögzítette: „Istennek nagyobb dicsőségére, hazának megmaradására”, a „kereszténység böcsületire a két diadalmas Jánosok ezen a napon”, azaz július 22-én, „boldog emlékezetű gubernátor Hunyadi János, a magyarsággal barát Kapistranus Szent János a keresztes hadakkal Nándorfehérvár alatt” oly diadalt aratott, mely „victoria híre e napot inneplő tisztelettel szenteli az ország”. „Ezek nem keresték, ami övék, hanem ami a közönséges jót, Isten és kereszténység dicsőségét, hazának megmaradását, békességét nézte; amellet ezek kardot kötöttek, táborba, mezőbe kiszállottak, sok próbákat tettek, véreket ontoták; azok vigyázása őrizte a keresztény országok nyugodalmát; azok vére, sok ezereknek életit oltalmazta; azok vitézsége, sok szegénységnek vagyonát, édes álmát, falatját bátorságba tartotta. Ők hullottak, mi épültünk; az ő orcájokon

szakadott le a veríték, a miénken a könnyek örömkébe folytak le; ők éheztek, mi itthon kedvünkre voltunk. Ország gyertyái voltak ők, magoknak fogtak, nekünk égtek, nekünk világoskodtak, kebelünkbe dicsőséget, kincseket hajtottak. Az ilyen nagy gondviselő uraknál nem regnált akkor a ludak törvénye: ki-ki magának; az égen nem nap az, aki nem világoskodik; a földön nem úr az, aki mások hasznára nem születik. Nem hallatott akkor az a privatum, ki az ország torkát metszi ma: ha két-három familia magasztaltatik, és a többi pad alá; ezek tollasodnak, ezeken mezítelen maradnak; háromnak öröm, országnak siralom. Krisztus nem volna Krisztus, ha mindnyájunkhoz nem volna gazdag a kegyelemben, bővelkedő a szeretetben, hatalmas a váltságban; nem kedvezett egy nemzetnek, kirekesztvén más ország népit.” (2) Indokolt utalnom arra is, hogy a „boldog emlékű nagyságos és tekintetes Hunyadi János” nevét is rögzíti az a jegyzőkönyv, amelyet Kapisztrán János szentté avatása érdekében vettek fel, és amelyben a ferences szerzetes Újlakon lévő sírjánál szegedi polgárokat érintő csodákat jegyeztek fel. (3) „Kapisztránói János fráter haláláról” Thuróczi János a *Magyar krónika* című művében ekként emlékezett meg: „Akik Krisztus iránt való szeretetben társultak életükben, nem szakadtak el egymástól a kegyetlen halálban sem. Ugyanis Kapisztránói János fráter, ez a férfiú, aki méltó, hogy a szentek sorába iktattassék – őszinte szeretettel ragaszkodott a besztercei gróf úrhoz. S e gróf úr halála után nem sok napot töltött még a nap alatt; lelke földi hajlékok helyett inkább a Mennybe kívánczolt, fel is szállt oda, elválva testét, melyet a földön hagyott, amelyből vétetett.” (4) Déli harangszó hirdeti 1456 óta a magyar vitézség örök értékét a keresztény világ számára. Itt az idő, hogy hivatalosan is a szentek sorába iktassák dicsőséges és boldog emlékeztető magyar hősünket, Hunyadi Jánost, aki Európa kapujánál, Nándorfehérvárnál a legnagyobb diadalt aratta az egyetemes kereszténység védelmében! Hunyadi János (a kezdetektől fogva) szent életű személyiség volt a magyar történelmi hagyományban: ennek jegyében indokolt lenne végre minden olyan egyházi lépést megtenni, melynek nyomán a mai értelemben véve kanonizált szentjévé válik az egyetemes kereszténység örök értékvilágának.

II. Itália megmentői: Magyar Balázs és magyar vitézei

1456-ban Nándorfehérvárnál Hunyadi János hős magyar vitézei, 1481-ben Otrantónál pedig fiának, Mátyás királynak a katonái arattak világra szóló diadalt a török hódítókkal szemben! Otranto 800 vértanújának és Itália megmentőinek, Magyar Balázs huszárjainak és gyalogságának emlékére e kiemelkedő jelentőségű keresztény győzelem után a pápa emlékérmét készíttetett!

Az 500. évforduló alkalmából, 1980-ban II. János Pál pápa Otrantóban ünnepi beszédében megemlékezett a vértanúkról. Jó érzés arra emlékeznünk, hogy a világraszóló 1456. évi nándorfehérvári győzelmünk után 25 esztendővel, 1481-ben a keresztény Európa megvédése terén ismét kiemelkedő jelentőségű magyar győzelem született, erre azonban már Itáliában került sor! Juba Ferenc írt arról, hogy ezen esztendő tavaszán Mátyás király elküldte harcedzett hadvezéré, Magyar Balázst „Otrantóba 600 huszárjával” a törökök Itáliából való kiszorítása céljából. (1) E magyar haderő abban a rendkívüli időszakban állt helyt és aratott dicsőséges győzelmet, amikor a Dél-Itáliában 1480-ban partra szálló török sereg egy egész esztendőn át igazi rémképként létezett az ottani keresztény lakosok életében: ezt igazolja a következő, XXI. századi híradás is. 2007. július 6-án Vatikánvárosban a következő, a XV. századi magyar–itáliai kapcsolatok körében is kimagasló értéket jelentő eseményre került sor: „Túljutott egy döntő lépésen a szentté avatás útján 800 keresztény, akiket az oszmánok mészároltak le 1480-ban Otrantóban (a mai Olaszországban), miután a Vatikán tegnap elismerte vértanúságukat. A XV. századi keresztényeket már boldoggá avatták, ez az első lépcső a szentté avatás felé. Otranto 1480. augusztus 11-én került török kézre. Gedik Ahmed pasa minden 15 évesnél idősebb férfinek felkínálta: vagy áttér az iszlámra vagy fejük vétetik. Mindannyian megtagadták, hogy elhagyják keresztény hitüket.” (2) Itália a török hódítástól való megszabadulást Hunyadi Mátyás királytól és kiváló hadvezérének, Magyar Balázsnak a seregétől remélte! Magyar hadtörténelmi értéktárunk egyik rendkívül jelentős csatateri győzelmére került sor Otrantóban: a fenti 800 keresztény ember vértanúsá-

gát követően ugyanis Hunyadi Mátyás egy igazi elitalakulatot, magyar lovas íjászokat és gyalogosokat is küldött Magyar Balázs vezérletével a Vatikán és a keresztény Európa védelmére. De ennek hadtörténeti és emberi jelentősége okán nézzük az előzményeket. „Otranto mellett a török expedíciós erők Gedik Ahmed pasa vezetésével július 28-án szállnak partra. Az időpontot egykorú követi jelentések egybehangzóan igazolják. A törökök létszámadatait egy 1481-82 fordulóján keletkezett nápolyi jelentés őrizte meg: 100-nál is több gálya és vitorlás, 16 ezer gyalogos, 400 lovas, 9 nagy kaliberű ágyú és 400 egyéb tűzfegyver. 14 napi ágyútűz után, augusztus 11-én hatoltak be a városba és foglalták el azt.” (3) Ezt követően került sor a 800 keresztény vértanú sorsának beteljesedésére. De nézzük az ehhez vezető előzményeket, különösen Itália helyzete tekintetében! Galla Ferenc a következőket rögzítette Velence kapcsán: a török haderő „kihazsnálva az olasz államok közt fennálló egyenetlenkedéseket, egészen az Isonzóig nyomult”. „A velencei Szent Márk templom harangtornyáról szemlélni lehetett a vad pusztítások nyomán felrőg füstfellegeket.” (4)

Dr. Sulyok Hedvig arról írt, hogy Velence „viszszavonta csapatainak jelentős részét az Adria keleti partjairól és sugalmazására a török Gedik Ahmed pasa vezérletével 1480 augusztusában expedíciós sereget dobott át Itáliába, amely elfoglalta Mátyás apósának területén Otranto városát és vidékét”. „A szemforgató diplomáciára mi sem jellemzőbb, mint hogy a Velence ígéréseiben bízó török parancsnokok azzal bíztatták harcosaikat: hamarosan Rómában a Teveréből itathatják lovaikat, ugyanakkor a Rómába vezető utat erős velencei egységek állták el.” (5) A törökök fenti katonai törekvései jegyében fontos utalnom arra, hogy ezek a célkitűzések egy több évtizeden át tartó folyamatból eredtek: érdemes ezeket az alábbi összefüggések tükrében áttekinteni. „Amikor a tizennyolc éves Mátyás a magyar trónt elfoglalta, a török elleni hadjáratok lelkes megszélyesítője, a törhetetlen akarátú aggastyán pápa, III. Kallixtus ült Szent Péter székeiben. A spanyol származású pápa hazája történetéből és személyes tapasztalatból egyaránt közről ismerte a mohamedán világ vallási és politikai hódító törekvéseit, ezért rövid, de rend-

kívül tevékeny pápasága alatt azon dolgozott, hogy a kelet felől közeledő veszedelmet elhárítsa Európától. Ekkor már elesett Konstantinápoly és romjai alá temette az ezeréves kelet-római császárságot. Közvetlen veszélybe kerültek a balkáni államok és a nyugatiak kezén levő szigetek a Földközi-tenger keleti részein. Itália nyitva állott a betörések előtt. Megbénult a tengeri kereskedelem. A török feltartóztathatatlanul közeledett a magyar határhoz, hogy bevegye a Nyugat előretolt bástyáját és barbársággal öntse el a Duna-Tisza közét. A pápa fegyverbe szólította egész Európát. Elődje, IV. Jenő példájára rendkívüli anyagi áldozatokra is vállalkozott. A hadjárat előkészítésére teljesen kiürítette a pápai kincstárt, pénzzé tette a pápaság ékszereit és egyházi múkincseit. Megelégedett egy vászonpüspöksüveggel. Az európai hatalmak részvétlensége, egyes fejedelmek haszonlesése miatt csak részben valósíthatta meg nagyszabású tervét.” (6)

Megítélésem szerint Velence diplomáciai szinten azzal tudta megvédeni önmagát, hogy Dél-Itália felé fordította a törökök figyelmét: a partra szállás nem is maradt el! Egy török hajóhad „1480. augusztus 11-én Otranto városát elfoglalta”. „Csakhamar a fontos kikötőt, Brindisit is fenyegette.” (7) A török támadás közvetlen végveszéllyel fenyegette Itáliát! „II. Mohamed a János lovagoktól elragadta” a „velenceiek több gyarmatát és a nápolyi királytól Otranto városát”, ahol ezt követően az „érseket és a várkapitányt elevenen kettéfűrészelték, 12.000 keresztényt pedig lemészároltak”. „A vérfürdő híre óriási riadalmat keltett a félszigeten. A pápa már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Avignonba költözik. Mindenekfelett azonban a nápolyi királyság került súlyos veszélybe.” (8) Ez volt Mátyás király apósának országa! Antonio Bonfini a következő részleteket rögzítette Otranto törökök általi elfoglalása kapcsán: „Válogatott katonasággal megrakott török hajóhad indult ki ugyanis Valonából – mely a régi korban hadikikötő volt –, átkelt Otrantóba, partra tett húszezer embert, kik rajtaütöttek a vigyázatlan városon, mely a hosszú nyugalom következtében fegyvertelen volt. Tizenhetednapra erővel elfoglalják, s lakóit egytől egyig megölik. Nemnek, kornak nem irgalmaztak. A templomokban az oltár előtt ölték le a papokat, a püspököt megnyúzták. Nincs az a

szörnyű és borzalmas embertelenség, amivel ne kegyetlenkedtek volna. Majd tűzzel-vassal pusztították a szomszédos szántóföldeket és városokat, rabságba hurcolták, akit csak tudtak. [...] Vestit, ezt a Gargano hegy lábánál levő igen régi várost is lerombolták, s ötv ezer lépésnyire mindent felprédáltak.” (9) A fenti megállapítások kapcsán kiemelendő, hogy az itáliaiak katonai ereje nem volt képes megvédeni a félszigetet: jól érzékeltetik ezt az alábbi adalékok. „Mátyás apósa, Ferdinánd nápolyi király legidősebb fiát, Alfonz herceget küldte a török ellen, de az ifjú nápolyi trónörökös eredménytelenül jött vissza Otranto alól. A török továbbra is Itáliában maradt! A félszigetet rettegés kerítette hatalmába, a pápa már menekülni készült Rómából.” (10) „A pápa azon fáradozott, hogy az összes európai államokat bevonja a hadjáratba. 1481 Fekete vasárnapján általános fegyverkezést hirdetett, három évre fegyverszünetet rendelt el a fejedelmek között és megengedte, hogy az egyházi javadalmakat a keresztes hadjárat céljaira megadóztassák.” (11) A törökök itáliai jelenléte miatt „Alfonz, Calabria hercege föl hagyott a toszkán háborúval, visszahívta csapatait Apuliába, s egész Itáliából segélyhadakat gyűjtött”. „Szárzaföldön és tengeren Otrantó visszavételére indult.” (12) A törökök dél-itáliai katonai jelenlétével a térség egész keresztény világa végveszélyben volt! Magyarország, a „kereszténység védőpajzsa” az egyetlen valódi diplomáciai és katonai erőt jelentette a nemzetközi szinten a török hódítás ellenében! A törökök megállítása céljából Mátyás király apósa, „Ferdinánd már 1481 tavaszától próbálkozott a tárgyalásos megoldással, márciusban még az is felmerült, hogy Mátyás által a törökkel kötendő békébe foglalja be Otranto ügyét”. (13)

De mit is ér a diplomácia valódi erő nélkül? A választ az alábbi adalékban lehet megtalálni. „Ferdinánd király segítségért vejehez fordult”, és Mátyás magyar király Itáliába „erős lovasságot küldött, élén Magyar Balázssal és Nagy Jánossal”. (14) E magyar haderő az alábbi adalék tekintetében is kiemelendő értéket képviselt! A pápa azt emelte ki Mátyás királyhoz írott „1465. július 19-én keltezett levelében”, hogy „az egész kereszténység őt tekinti a hit bajnokának, biztos menedékének és védőbástyájának”. (15) Magyar királyunk kapcsán a fenti minősítések valós ala-

pokon nyugodtak: jól jelzik ezt az alábbi, Bonfini által rögzített megállapítások! Bonfini (a többi között) ezt örökítette meg Mátyás király hadvezéri minőségéről: „Csatában kemény harcos, győzelemben könnyen megkérelhető hadvezér. Az érdemeseket megjutalmazta. A haditudományban nagyon jártas volt. Nemcsak előre kitűzött időben, de még menetelés közben s a legrútabb viharban is gyakran csatát kezdett, amikor az ellenség teljes biztonságban érezte magát. A hadászatban addig ismeretlen eszközöket talált fel.” (16) A fentebb említett, Mátyás királynak küldött, 1465-ben kelt pápai levél jelentősége kapcsán indokolt hivatkoznom az itáliai görög Besszarion és az utolsó Palaiologosz családtagok korabeli szerepére, akik a keresztény egység jegyében kapcsolatban álltak magyar királyunkkal is, hiszen a közös diplomáciai és hadászati cél a török hódítás elleni fellépés volt! „Bessarion németországi tárgyalásai nem hozták meg a várt sikert, ellenben Carvajal Magyarországon elérte azt, hogy Mátyás a következő év elején felajánlotta előnyös török fegyverszünet megkötését megtagadta. A császár és Mátyás közt éveken át húzódozó ellentét csak 1463 októberében simult el, amikor a pápai követek és Vitéz János közreműködésével megkötött egyezséget II. Pius bullában megerősítette. A pápa, amint a két uralkodó között fennálló ellenségeskedést sikerült kiküszöbölnie, teljes erővel hozzáfogott a Mantovában hozott határozatok megvalósításához. Lelki benyomások is mélyen hatottak a pápára. Az utolsó Paleologok, akik Konstantinápoly elestét túléltek, Moreából magukkal hozták Rómába Szent András apostol fejereklyéjét, amelyet a pápa a Szent Péter templom pápai oltárán helyezett el ünnepélyes köztiszteltetle. A hívek óriási tömegei zárandokoltak az ereklyéhez, mintha csak jubileumi szentév lett volna. A vallásosság nagyarányú megnyilatkozásának hatása alatt a pápa fogadalmat tett, hogy minden erejét a kereszténység felszabadítására fordítja.” (17) De térjünk vissza Mátyás királyunk Itáliába küldött magyar seregének kimagasló hadtörténelmi és művelődéstörténelmi jelentőségére! Giovanni Michele Marziano A török sereg sikerei Otrantóban az 1480. évben című krónikájában „Mátyás mint derék istenhívó” jelenik meg, aki „mindenekelőtt a törökök nagy ellensége”, és ekként „egy igen vitéz csapatot állított fel

és küldött Magyar Balázs (Biaggio Mangaro) parancsnoksága alatt Otranto irányába”. (18) Mátyás király „hétszáz főből álló csapatot indított útnak a nápolyi király megsegítésére”. (19) Michele Laggetto Az 1480-as otrantói háború története címet viselő krónikájában „a derék Mátyás király” által az itáliai csatátra küldött magyar seregről azt rögzítette, hogy „vitéz és igen kiváló csapat” volt: a magyar katonák „amint megérkeztek, letáboroztak egy Minerva nevű helyen, 200 lépésnyire a várostól, ahol egy szép forrás volt és van is a mai napig”, és e „naptól kezdve a törökök nem tudták használni ezt a már fentebb megnevezett részt, olyannyira, hogy emiatt a forrás hosszú időn át viselte a »Magyarok forrása« nevet”. (20) Amit Mátyás király „apósa és sógora nem tudtak elérni, azt elérte ő, az odaküldött Magyar Balázs kapitány vezetésével küzdő” magyar sereggel. (21) A magyar haderő itáliai megjelenése igazi mentsvár volt 1481-ben, az egész európai kereszténység számára egyetemes értéket jelentett ez a magyar segítség, hiszen Itália egésze volt végveszélyben! „Itáliát akkor nagy rémület fogta el; sokan elhatározták, hogy kivándorolnak. Sőt az itáliai viszályok miatt kétségbeesett pápa is arról gondolkozott, hogy elhagyja Rómát; azzal fenyegetőzött, hogy Gallia Narbonensisbe távozik. A hadakozásnak ez az új módja annyira megrémítette az itáliai katonákat, hogy nem mertek megütközni; érezték, hogy őket a barbárok játszva verik le.” (22)

A magyar haderőnek már a megjelenése is reményt adott Itáliának! A „400 gyalogos, 300 lovas” létszámot kitevő magyar haderő dél-itáliai megérkezésekor Giovanni Albino Lucano 1481. június 19-ei levelében a következőket rögzítette: a „magyarok megérkeztek már a hadszíntérre, úgy tűnik ezer éve vannak úton”. „Nagy reményem van természetes vadságukban és a törökökkel szerzett tapasztalatukban.” (23) Mátyás király magyar vitézei „a szárazföld és tenger felől megszállt Otrantóba érkeztek, hogy megmutassák az itáliaiaknak, milyen a pannóniai erő, már az itáliai táborba érkezésük órájában meg akarták támadni a törököt”. „Megvívtak egy tornyot, melyet a törökök a kapu elé, a forrás közelébe állítottak, s hatalmas őrséggel és sánccal erősítették meg. Mindkét oldalról sokan elestek. Végül is a magyarok elfoglalták a tornyot, s ezzel az

ellenség vakmerőségét annyira megtörték, hogy ezentúl nem mertek kijönni.” (24) Óriási különbséget fedezhetünk fel a törökök megítélésében. Egyrészt van a Bonfini említette „játszva verik le” itáliai katonai érzület, másrészt a törökök a magyar vitézekkel szemben viszont „nem mertek kijönni” Otrantóból. Jól látták ezt a hadászati minőségkülönbséget a korabeli Itáliában, és krónikáirók ezt rögzítették is! Az „otrantói krónikarészlet jó része a magyarokkal foglalkozik”: „rögtön, amint a magyarok Otrantó alá érkeztek, a törököktől megszerezték a forrást”. „Először a törökök nem jöttek rá, hogy azok a magyarok. Néhány török eltávozott, hogy megszerezzék a forrást, s az összes Otrantót elhagyó törököt megölték. És amint felismerték, hogy a magyarok jöttek, nem mertek többé Otrantón kívülre menni és elveszítették vitézségüket. Napról napra közelebb kerültek a falakhoz, végül 15 nap elteltével sáncaikkal a falakig értek. Nagy gyilkolást vittek végbe a magyarok a törökkel szemben Otrantóban.” Az Otranto visszaszerzése című, egy névtelen itáliai szerző által írott krónika azt rögzítette, hogy a „magyarok sok csetepatéba bocsátkoztak a törökökkel”, és a „magyarok mindig győzelmet arattak”. Giovanni Albino Lucano Az otrantói háború címet viselő krónikájában megállapította a „Mátyás, Pannónia hadra termelt királya által küldött” magyar haderőről, hogy e magyar vitézek „kemény harcban edződtek”, és az ostromkor „ostromfedelelet készítették, a fegyvertáncokhoz pajzsukat ütögették, a fegyverzajban ősi szokás szerint dalokat énekeltek, az ütközetbe hadijelvényeket vittek magukkal”, majd „ki-ki közülük is a városba való bejutásért vetelkedve azon igyekezett, hogy a dicső virtus emlékéért hagyja hátra az utódoknak, hogy ne válják semmivé a testtel együtt a név is”. (25) Hunyadi Mátyásnak mintaképpül szolgáltak az édesapja, Hunyadi János emberi, uralkodói és katonai érényei. Ez mutatkozik meg a pápának írott egyik levelében: „Mély gyökerekkel ágyazódott keblünkbe Atyánk érénye, amit soha semmiféle erő nem képes kitépni onnan; mindama gondot, fáradtságot, érélyt és bölcsességet, amit fel tudunk mutatni, azt mindenek fölött a keresztény hit üdvösségének fogjuk szentelni.” (26) A török császár, Mohamed 1481. május elején elhunyt, majd ezt követően „tárgyalás útján adták fel a várat a

törökök 1481. szeptember 10-én”. Az ehhez vezető „tárgyalásokra Vallonában került sor”, ahol „az egyezés megkötésénél is segédkezett egy magyar, akinek tapasztalatait hasznosíthatták”. (27) Az itáliai magyar haderő parancsnoka, Magyar Balázs kapcsán fontos utalnom a következő adaléokra. „Magyar Balázs volt az egyik leghíresebb katonabáró.” (28) A középkori magyar bárói cím a zászlósúri minőséget jelentette: ez a magyar határvédelemben a hadvezéri minőség legmagasabb kifejezése volt a Hunyadiak korában! Giovanni Michele Marziano *A török sereg sikerei Otrantóban az 1480. évben* című krónikája 42. fejezetében arról írt, hogy a magyarok seregének az érkezésekor „a mieink az öröm számos jelét mutatták ki, de leginkább Alfonz, aki megölelve Magyar Balázst, köszönetet mondott neki, hogy ilyen alkalmas időben jöttek megsegítésére”. „A magyar vezér kérte tőle, biztosítson alkalmat nekik, hogy katonái megmutathassák vitézségüket, ha már ennyi veszélyen keresztül, ily hosszú utat tettek meg a keresztények megsegítésére. Alfonz arra buzdította őket, hogy először frissítsék fel magukat és ezután bízott az őrizetükre egy keleti irányban fekvő helyet. Letáboroztak ezen a helyen, ahol remek forrás volt az élvezetükre, a mai Minerva, amely egy dombocska lábánál fakadt, s fent volt a híres Diana templom. De az őket megtisztelni kívánó Fortuna két napra rá szép alkalmat kínált nekik. Minthogy a városból közel kétszáz török vonult ki és azon az úton haladtak, amely a mieink előtt rejtve maradt, mivel egy, a magyarok őrizetére bízott völgyben vezetett. Üldözni kezdték őket és egészen a város árkáig jutottak, mindezt akkora hévvel, hogy ha ezzel nem elégszenek meg és túljutnak az árkon, néhányukat megölték volna a törökök. Minden sérülés nélkül szerencsésen visszatértek a szállásukra [...] S attól kezdve, ha a törökök elakarták űzni (az árkokban dolgozó mieinket) odaszaladtak a magyarok, komoly verekedés kezdődött és vitézül küzdöttek. Hosszas vetélkedés után a törökök a magyarok vitézsége miatt szabadon hagyták a mieinknek az árkot. Miután a törököket visszaverték, nagy félelem szállta meg őket, nem mertek többé kimozdulni. Ekkor a magyarok kérték Alfonzot, engedje meg nekik, hogy végső erőfeszítéssel, a falakon levő résen át, behatolhassanak a városba.” (29) A „Magyar Ba-

lázs vezetésével az Otranto felmentéséért harcoló” sereg sikere után „Itália-szerte »Te deum«-mal ünnepelték meg” a győzelmet. (30) Mátyás király apósa, „Ferdinánd a győzelem után Ercole d’Estének” írott levelében ezt emelte ki a katonai győzelem legfőbb közvetlen eredményeként: „Felragyogott végül a nap, amelyre nemcsak mi és Itália, de az egész keresztény világ oly hön vágyott.” (31) Juba Ferenc a Lovasság és hajózás című írásában lejegyezte, hogy a magyar huszárok által Otrantónál elfoglalt forrás és az ostrommal kivívott végső győzelem „a pápa részére olyannyira fontosnak” minősült, hogy „ennek emlékére egy érmet veretett”: ez „ábrázolja őszentiségét (tiarával a fején) és a mai napig látható a vatikáni éremmúzeumban, de bizony azon Balázsék nem láthatók”. „Az otrantóiak pedig hátlából a Minerva-forrást »Fontana degli Ungheresi«-nek nevezik, a »Magyarok forrásának«. Az esemény végül is a világtörténelem olyan egyetlen története, amelyben egy huszáralakulat csupán »hajóegészségügyi« fogással legyőzött egy hajórajt.” (32) Igazi huszárcsíny volt ez a javából! Ezen lovasminőségünkről „Mátyás király egy 1481-ben kelt levelében” a következőket írja: a „könnyű lovasság, kiket huszároknak nevezünk”. E megállapítás kapcsán Kiss Vendel ezt emelte ki: „Ezzel a mondattal jelenik meg a huszárság a magyar hadtörténelemben. A könnyűfegyverzetű, portyázó harcmódot folytató lovas csapatnemet a török elleni küzdelem szükségletei hozták létre.” (33) A fentiek kapcsán azt fontos rögzítenem, hogy a huszár magyar szó; és ezen XV. századi haderőnembeli minőség az ősi magyar lovasíjász-hagyományokban gyökeredzett. A „XV. század második felére a huszárság már a központosított királyság haderejének szerves részévé válik”. Mátyás király az egyik, 1481-ben írott „levelében kifejti, hogy seregét három ordóra tagolja”. „Ezek közül első a páncélos lovasság, az utolsó a számszeríjas, puszkás gyalogság. Külön ordó a második, a huszárságé, amely nem kísérelője, kiegészítője, esetleg befejezője a páncélos lovagok harcának, hanem önálló fegyvernem. [...] A XV. századvégi törvények kitűnően illusztrálják a huszárság intézményének fokozatos kiszélesedését, így az 1492. évi 20. törvénycikk követeli, hogy a bandériumoknak csak a fele legyen páncélos, a másik fele huszá-

rokból kell, hogy álljon. Az 1498-as törvény ki mondja: »A bandériumok legyenek továbbra is páncélosak, viszont a déli megyék tisztán huszárokat állítsanak.« Délen tehát néhány magyar előkelőség csapatai már ekkor huszárokból kellett, hogy álljanak.” Zsuffa Sándor szerint „csakis a nemesi bandériumoknak húsz-húsz telek árnyában kiállított ízig-vérig magyar, ősi magyar fegyverrel, az ősi magyar hadtudomány szabályai szerint és mindig teljesen könnyűfelszereléssel harcoló tagjait kell az európai huszárság őskének tekinteni”. (34) Itt fontos arra utalnom, hogy a huszárminőség minden ízében az évezredek átívelő ősi magyar lovasíjász-hagyomány értékvilágából eredt! Nagy Kálmán *A magyar könnyűlovas, a huszár jelentősége* című elemzésében a következőket rögzítette a Hunyadi Mátyás korabeli magyar huszárok által is képviselt örök értékekről: „Mátyás király a nagy hadseregszervező volt az, aki az ősi magyar könnyűlovas hadművészetet visszahelyezte régi jogaiba, fontos fegyvernemének használta bár, mint zágrábi leveléből ismeretes, még nehéz lovasai is voltak, ilyeneket is küldött apósa megsegítésére, Otrantó török támadóival szemben.”

E minőséget élhették át Dél-Itália keresztényei Magyar Balázs csapata győzelmekor! Mátyás királyunk kapcsán fontos, hogy a „külpolitikai műveleteinek hadserege ad súlyt és tekintélyt”: „az Anjou-kori hanyatló banderális katonai szervezet mellé a királyi állandó hadsereg lép, amelybe uradalmából könnyű magyar lovasságot szervez”. „Vértes lovassága, könnyű páncélú huszársága, kétféle gyalogsága, erős tüzérsége, nagy dunai flottája Európa legjobban szervezett hadseregei közé tartozott. Biztosítéka ez a közép-európai magyar nagyhatalomnak, és fényes bizonyítéka Mátyás katonai szervező képességeinek.” (35) Az itáliai magyar győzelem jegyében utalok arra, hogy Magyar Balázs és csapata a „kereszténység védőpajza” magyar eszmény alapján aratott sikert, és közben indokolt felhívni a figyelmet egy műremekre, Hunyadi Mátyás királyunk pajzsára is, amely a megítélésem szerint egy kis méretű huszárpajzs, azaz pavéze – a kifejezés valójában a görög pabezion/pavetzion szóból ered. A „pavézék kisebb, kézi változatait” a „XIV-XV. századi katonák, főleg a lovasok használták személyi védelemre”. E „pajzsok kö-

zepe gyakran bordaszerűen kiemelkedik, hogy a pajzstartó karnak jobb fogása legyen”. E „kisméretű pavézéknek sajnos nincs hazánkban fennmaradt példánya”. „Hunyadi Mátyás Párizsban őrzött” pajzsa „tartozik ebbe a típusba”. „Magyarországon a XV. század második felében már a gótikus tárcsáknak sajátos változata alakult ki egy akkor formálódó sajátos fegyvernemnek, a huszárságnak használatában.” (36)

A Hunyadiak hadvezéri minősége és eredetkutatása körében kimagasló értéket képvisel, hogy Mátyás király édesapja, Hunyadi János székely ispán is volt. Ennek okán fontos leszögezni a következőket! A „székely szó eredetileg minden régisége mellett sem nemzetet, hanem foglalkozást jelent”. A székely név „magyar, mert szék-elv, széken túli, szék megetti jelentése van”. Van olyan vélemény, hogy a székely megnevezés „a magyar szék-elvéből alakult határőr-ség (marchia) jelentéssel” bír. (37) Megítélésem szerint a székely megnevezés eredete a székelyek ősi szabadságjogainak világából ered: a „szék-elv”, azaz a székhely létében valójában a közösségre vonatkozó döntést jelentő népgyűlések megtartásának joga és kötelezettsége öltött testet. Megítélésem szerint a székely névben őrződött meg a jogállást kifejező „szék-elv” kifejezés, mely egyértelműen a saját szabadságjog alapján megtartott gyűlés ősi jogát jelenti. A székely szabadság ősi volta igazi magyar közjogi hungarikum! Mátyás király édesapja vitézi élete kapcsán kiemelendő, hogy Hunyadi János „Csáki György székely ispán familiárisa” volt 1426-ig. (38) Közismert az is, hogy Mátyás király édesapja, Hunyadi János utóbb maga is székely ispán lett, és e körben érdemes az alábbi megállapításra hivatkoznom! A Magyar Tudományos Akadémia elnöke, gróf Teleki József írt arról, hogy Aranka György (1737–1817) volt „a Hunyadi erdélyi magyar nemes származásának legtüzesebb védője”: az álláspontja szerint a „Hunyadi Székely nemzetség azon székelyektől veszi eredetét, kiket István király Arad vezérlése alatt Hunyad vármegyébe szállítottatott a határok őrzése végett”. (39) A Hunyadi család őseinek eredetkutatásában a legfontosabb adalék az, hogy székely világ létezett a Havasalföld – „Kis-Székelyföld” – térségében. Ennek történeti jelentősége abban van, hogy már a Szent István korában kialakuló

magyar–görög határsávnak, azaz a Délvidéken és Kárpátokon túli magyar gyepűtérségeknek a lovas íjász magyar pásztorvilága határvédelmi szerepet töltött be! Megítélésem szerint a magyar Hunyadi család XIV. századi ősei a fentebb említett „Kis-Székelyföld” nevet viselő térségben a határvédelmet ellátó és ekként nagy szabadságban élő magyar lovas íjász pásztorvilág lombszármaztatásába tartozó székely Örlóc nem Bod ágából származtak, méghozzá ezen ág katonai vezetői voltak a magyar gyepűvidék eme részén.

Zárógondolatként az otrantói magyar diadal fényében indokolt rögzítenem, hogy 1481-ben az egész európai kereszténység egyetemes értékét jelentette ez a magyar segítség, hiszen Itália egésze volt végveszélyben! Hunyadi Mátyás király kiváló hadvezérének, Magyar Balázsnak a serege Otrantót igen gyorsan visszafoglalta a török seregtől, és ekként megmentette Itáliát és Európát a hódítóktól! 1481-ben magyar vitézeink hősiességükben újra biztonságossá tették Dél-Itáliát, megvédték a korabeli keresztény Európa ottani határát.

Források: I. Nándorfehérvár hőse, Hunyadi János – „országolsz Istennel s diadalmaskodol az angyalokkal”. (1) Thuróczi János: Magyar krónika. Fordította Geréb László. A szöveget átnézte Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Magyar Helikon. Bp., 1957. 64–65. o.; (2) 1456. július 22.: A nándorfehérvári diadal. Csete István (1648–1718) jezsuita szerzetes: Magyarok könyörgése (A nándorfehérvári hősökre emlékezve). In: Esztergom és Vidéke. 2006. július 27. 6. o.; (3) Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv I. A honfoglalástól a polgári forradalom és a szabadságharc végéig. Szerkesztette Blazovich László. Szeged, 1985. 80. o.; (4) Thuróczi János: Magyar krónika. Fordította Geréb László. A szöveget átnézte Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Magyar Helikon. Bp., 1957. 65. o.; **II. Itália megmentői: Magyar Balázs magyar vitézeinek otrantói diadala 1481-ben.** (1) Juba Ferenc: Lovasság és hajózás. In: A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Heraldika Kiadó kiadványa. Zürich–Budapest, 2004. 37. o.; (2) XV. századi esemény. 800 mártír szentté avatása. In: Új Szó. 2007. július 7. 6. o. MTL.; (3) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 105–106. o.; (4) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 53. o.; (5) Dr. Sulyok Hedvig főiskolai adjunktus: Mátyás és Itália. In: Belvedere. Kiskönyvtár 1. Mátyás király emlékére halálának 500. évfordulóján.

Magyar katonáink egyetemes hadtörténelmi dicsőséget értek el: a korabeli itáliai krónikárok írásaikban rögzítették is ezen magyar haderő dicsőséges voltát, a küzdelemre az 1456. évi nándorfehérvári diadalunk után 25 esztendővel került sor.

A kereszténység egysége és a magyar–olasz barátság további erősítése céljából fontos lenne a „Magyarország a kereszténység védőpajza”-eszményörökségünk jegyében, hogy Hunyadi Mátyás királyunk Itáliát 1481-ben megmentő magyar seregének és hadvezérének, Magyar Balázsnak emlékére az idei **MÁTYÁS KIRÁLY-EM-LÉKÉV** során egy emléktábla kerüljön fölállításra a dél-itáliai Otranto városában! E győzelem 1481-ben Itália déli részén a magyar lovasíjász-huszárság dicsőségéről tanúskodott. E kiemelkedő jelentőségű magyar győzelem után a pápa azonnal emlékérmeket készíttetett az otrantói dicsőség örök emlékezetére! Rendkívüli jelentőséggel bír, hogy Mátyás király magyar serege Itáliát, és ezzel Rómát is megvédte a törököktől.

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Történettudományi Tanszék. Szeged, 1990. 17. o.; (6) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 39. o.; (7) Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Bp., 1985.; (8) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 53. o.; (9) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történelemből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 1241., 25. o.; (10) Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Bp., 1985.; (11) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 53. o.; (12) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történelemből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 125. o.; (13) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 106. o.; (14) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történelemből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 125. o.; (15) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 18. o.; (16) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történelemből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette. Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte

Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 168. o.; (17) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 44. o.; (18) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 111. o.; (19) Galla Ferenc: Mátyás király és a Szentszék. Különnyomat a Mátyás Emlékkönyv I. kötetéből. 54. o.; (20) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 111. o.; (21) Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Bp., 1985., (22) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történetből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 125. o.; (23) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 107. o.; (24) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történetből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 125. o.; (25) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 107., 110. o.; (26) Papp Sándor IV. évfolyamos magyar-történelem szakos tanárjelölt: In: Belvedere. Kiskönyvtár 1. Mátyás király emlékére halálának 500. évfordulóján. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Történettudományi Tanszék. Szeged, 1990. 21. o.; (27) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 106. o.; (28) Fenyvesi László: Katonahistóriák Mátyás király korából. Bp., 1990. 59. o.; (29) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források

Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 111. o.; (30) Dr. Sulyok Hedvig főiskolai adjunktus: Mátyás és Itália. In: Belvedere. Kiskönyvtár 1. Mátyás király emlékére halálának 500. évfordulóján. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. Történettudományi Tanszék. Szeged, 1990. 17. o.; (31) Veszprémy László: Magyar vonatkozású források Otranto ostromáról (1480–1481). In: Hadtörténelmi Közlemények. 103. évfolyam, 1. szám, 1990. március, 109. o.; (32) Juba Ferenc: Lovasság és hajózás. In: A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Heraldika Kiadó kiadványa. Zürich–Budapest, 2004. 38. o., (33) Kiss Vendel (Tatabányai Múzeum): Huszárok Komáromban. In: Komárom-Esztergom Megyei 24 óra. V. évfolyam, 116. szám, 1994. május 18. 4. o.; (34) V. Molnár László: Huszárok a Somogy megyei végvári harcokban a XVI. század második felében. In: Somogyi Múzeumok Közleményei. Kaposvár, 1982. 95–96. o.; (35) Dr. Balázs Olivér: Mathias rex. In: A Kőszegi Szent Benedek Rendi Kat. Ferenc József Gimnázium Évkönyve. Kőszeg, 1940. 7. o.; (36) Boldog Zoltán: XV–XVI. századi pajzsok a Déry-gyűjteményből. In: A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve. 2005. Debrecen, 2006. 246. o.; (37) Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. In: Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság értesítője. 8. évfolyam, Budapest, 1897. 34., 36., 44. o.; (38) Szabó Pál: 1440 – Nándorfehérvár első oszmán–török ostroma és előzményei. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola Medievalisztika Alprogram. Témavezetők: Prof. dr. Olajos Terézia és dr. Sebők Ferenc. Szeged, 2014. 246. o.; (39) Hunyadi János eredete. Olvasta az Académiában, május 24. 1851. G. Teleki József m. acad. elnök. Töredék a szerzőnek „Hunyadiak Magyarországon” című nagyobb munkájából. Pest, 1851. 30. o.

Torontál vármegye „első emberei” a dualizmus korában (1867–1918)

I. Történelmi előzmények

Mielőtt a dualizmus korszakának torontáli főispánjairól szólnánk, érdemes visszatekinteni a magyarság, így különösen a bánági – torontáli – magyarság számára jelentős nehézségeket hozó 1849 és 1867 közötti időszakra. Mint ismeretes, az 1848/1849. évi szabadságharc – orosz segítséggel történő – leverését követően sötét időszak következett a történelmi Magyarország életében. Az osztrákok – különösen az uralkodó által kezdetben támogatott báró Julius Jacob von Haynau (1786–1853) tábornok – megtorlásai nem ismertek határokat. A magyarokat támogató, illetve vele szimpatizáló tömegek sorsáról döntöttek, továbbá Magyarország, illetve annak részei jövőjét határozták meg.

A kivégzésekről, a börtönbüntetésekről (várfogságról), illetve a kényszermunkákról (pl. sáncmunka), valamint az emigráció tagjainak sorsáról, egyének drámai, illetve tragikus életéről „könyvtárnyi” irodalom áll rendelkezésünkre. A Kossuth Lajos által, 1849. május 7-én¹ Torontál vármegye kormánybiztosává kinevezett Hertelendy Miksa sorsa is drámaian alakult. Büntetése – a szabadságharc leverése után – nem maradt el. „*A pesti haditörvényszék 1851. október 6-án kétévi várfogságra és birtokainak konfiskálására (elkobzására) ítélte. Ebből a büntetésből (Kufsteinben vagy Olmützben) négy hónapot ki is töltött, azonban Ignác bátyjának felségfolyamodványai, és főleg só-*

gorának, báró Kibzeltern Vilmos altábornagynak közbenjárása folytán, nagy nehezen kiszabadult, birtokait pedig 1854-ben visszakapta.”²

Kevésbé ismert, hogy a történelmi Magyarország területileg is megsínylette az osztrák önkényuralmat. Az egykor Zala vármegyéhez tartozó – jobbára horvátok által lakott – Muraköz (Međimurje), azaz Csáktornya (Čakovec) és környéke – 1849 és 1861 között – közigazgatásilag Horvát-Szlavónországhoz került.³ Ugyanakkor Fiume (Rijeka) városát is elszakították Magyarországtól; a horvát haderő – „de facto” – már 1848. augusztus 31-én megszállta. Fiume a szabadságharc leverését követően, 1849. október 24-től egészen 1867. április 6-ig – „de jure” – Horvát-Szlavónország része maradt.⁴

A területi-közigazgatási változásoknak azonban korántsem volt vége. A forradalom és szabadságharc leverése után – 1849. november 18-án – I. Ferenc József magyar uralkodó (1848–1916) által kiadott pátens életre hívta az ún. „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság” névre hallgató közigazgatási egységet. Ez a lépés az uralkodóhoz hű maradt szerbségnek a szabadságharcban tanúsított „szolgálatát” volt hivatva ellentételezni. Ennek fényében Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyékben megszüntették a magyar vármegyei közigazgatást, ugyanakkor a Szerémség bizonyos területei – Ruma (Pyma/Ruma) és Újlok (Ilok) környéke – is az új „szerb” közigazgatási egység részei lettek.⁵ A szerbek azonban

¹ A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_Miksa_1792_-_1864 (Letöltés ideje: 2018. január 15.)

² A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_Miksa_1792_-_1864 (Letöltés ideje: 2018. január 15.)

³ „A horvát bán, Josip Jelacics hadjárata után, Horvátországhoz, illetve Varazsd megyéhez csatolják. A Bach abszolútizmus összeomlása után, 1861-ben, Muraköz ismét Zala megyéhez tartozik. Erős elnemzetietlenítési és magyarosítási eljárás ellenére ez az etnológiailag legtisztább horvát terület megtartotta, a horvát egyház segítségével, a nemzeti azonosságát.” KALSAN, VLADIMIR: Adalékok a Muraköz történetéhez. 316. p. In: RADICS KÁLMÁN (szerk.): *Vármegyék és szabad kerületek. I–II.* A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 27. szám, Debrecen, 2001, DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar).* Szent István Társulat, Budapest, 1997, 685. p.

⁴ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar).* Szent István Társulat, Budapest, 1997, 685. p.

⁵ *Köztes-Európa Térképgyűjtemény, Erdélyi Magyar Adatbank:* <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=57> (Letöltés ideje: 2017. január 20.)

nem lehettek maradéktalanul elégedettek, mivel a tényleges hatalmat nem ők, hanem a bécsi – osztrák – adminisztráció gyakorolta. A Szerb Vajdaságról és Temesi Bánságról a Magyar Katolikus Lexikon az alábbiakat közli: „A temes-krassói és a torontál-bácskai kerületből állott. A kapcsolódó határörvidék és a nagykikindai kerület területe 1850 szeptemberéig változatlan maradt. - 1850. IX-1853. VI. 8: a vármegyék megtartották nevüket, határaikat, de a szolgabírói járások helyébe kevesebb biztosi járást (Commissariats Bezirke) alakítottak ki. 1853. VI. 8-1860. X. 20: temesi, lugosi, becskerekai, újvidéki és zombori kerületekre osztották. A »szerb vajdaság« létesítése és elnevezése a magyarokat megalázta, a horvátokat elkéséřítette, mivel kevesebbet kaptak a szerbeknél. Az a szerbeknek is csalódást, törekvéseik és áldozataik kijátszását jelentette, hogy szerb vajda helyett a területet Temesvárt szervezett helytartóságról osztrák katonai helytartó igazgatta, német nyelvvvel és az osztrák jog szerint, mint az örökös tartományokban. A kb. 1 400 000, egymással is békétlen lakost (közte 241 000 magyart, 325 000 svábot és 395 000 oláhot) megalázni, s a névleges többségnek a 407 000 ott lakó görögkeleti szerbnek alárendelni az összbirodalmi szempontjából is hibás politika volt. A Bach-rendszer bukásával I. Ferenc József (ur. 1848-1916) megszüntette, 1860. XII. 27: a területet visszacsatolta Magyarországhoz, 1861. I: a vármegyéket 1848-as határaikkal visszaállították.”⁶ I. Ferenc József osztrák császár 1860. december 27-én kelt pátenzával megszüntette a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot, illetve területét besorolta a magyar polgári közigazgatás rendszerébe, újra életre hívva az egykori, történelmi vármegyéket. Ennek a lépésnek az volt az egyik különösen jelentős következménye, hogy a magyarországi szerbség már nem tekintette a császárt, illetve az osztrákokat a szövetségesének. Az egyre inkább megnyilvánuló szerb szeparatista törekvések hátterében – főképp 1878-tól kezdődően – már nem Bécs, hanem Belgrád állt.

Az uralkodó engedékenységeének oka a nemzetközi politikában keresendő. Az 1859. évi szárd–francia–osztrák háborúban Auszt-

ria katasztrofális vereségeket könyvelhetett el – egyebek mellett – Montebello (1859. május 20.), Magenta (1859. június 4.), továbbá Solferino (1859. június 24.) csatatarein, aminek következménye az lett, hogy nagyhatalmi tekintélye megingott, elvesztette Lombardiát, és a háborút számára kedvezőtlen békekötéssel zárta.⁷ Ezek az események elkerülhetetlenné tették, hogy Ausztia engedményeket tegyen a birodalmon belül; így a magyarságnak is. Az 1860. október 20-án kelt októberi diploma elrendelte a vármegyei önkormányzatok visszaállítását. Mivel a bánsági vármegyék a korábbiakban említett speciális, „szerb” közigazgatási egység részei voltak, ezért Torontálban – akárcsak Temesben és Krassóban – csak 1861-ben érvényesültek az októberi diploma hatásai.⁸

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszűnését követően I. Ferenc József beodrai Karátsanyi Lászlót (1806–1869) nevezte ki Torontál vármegye főispánjának. Karátsanyi immáron másodjára foglalhatta el a főispáni széket. Az 1848 és 1849 közötti időszak után, 1861-ben újból a vármegye élére került. Borovszky Samu „monográfiájában” a következőket olvashatjuk személyéről: „Nehéz időkben volt ő e megyének főispánja: 1848-ban, 1861-ben és 1867-ben. Higgadt, előrelátó, és megfontoló természetével igen sok jó szolgálatot tett a vármegyének. Lángoló hazaszeretete, alkotmányos érzülete, a vármegye tisztviselőire e nehéz időkben nagy hatással volt és példa gyanánt szolgált. A törvényesség útjáról nem tért le soha, elvei mellett pedig végig kitartott. Őt egy irányeszme vezérelte: »az 1848. törvényekben kijelölt ösvényeken haladni«. Midőn a hivatalos eskü letételére hívja fel őt a törvényhatósági bizottság, olyképen esküszik: »Én Karátsanyi László, Torontálmegye főispánja esküszöm, hogy szeretett hazám alkotmányához hűtlen soha, de soha sem leszek.« Mindent a mit tett, csak a haza boldogulásáért tette.”⁹

Karátsanyi azonban nem sokáig örülhetett hivatalának, ugyanis 1861. augusztus 22-én császári rendelettel feloszlatták az országgyűlést, majd kevéssel ezután megszüntették a törvényhatóságok frissen bevezetett magyar közigazga-

⁶ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet (Szentl–Titán)*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 419. p.

⁷ TARJÁN M. TAMÁS: *Kitör a szárd-francia-osztrák háború. 1859. április 28.* RubiconONLINE: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859_aprilis_28_kitor_a_szard_francia_osztrak_haboru/ (Letöltés ideje: 2018. január 20.)

⁸ BOGLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története. 1779–1867.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 469. p.

⁹ BOGLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története. 1779–1867.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 470. p.

tását is. Így Karátszonyi másodjára volt kénytelen távozni Torontál vármegye éléről. A vármegyei tisztviselők azonban még 1861. október 24-ig hivatalukban maradtak, nehogy a közigazgatás „megbénuljon”. 1861 és 1867 között ismét nehéz időszak köszöntött Magyarországra, illetve annak vármegyéire. Az uralkodó Torontál élére előbb forluki Pálik-Ucsevny Péter (1861–1864), majd Petrović István (1864–1865) kormánybiztosokat nevezte ki. A kormánybiztosok működését már új tisztviselői kar segítette. A Schmerling-féle provizórium – amely az 1861 és 1865 közötti időszakot jelölte – végül megbukott. Ausztria újra engedményekre kényszerült, melyet a külpolitikai események¹⁰ ismét nyomatékossabbá tettek. A poroszoktól elszenvedett königgrätz-i vereséget követően megindultak a tárgyalások az osztrákok és a magyarok között. Eredménye az 1867. évi „kiegyezés” lett. Ennek értelmében visszahelelyezték a törvényhatóságokat régi jogaikba. Így Torontál vármegye önkormányzatát is visszaállították, továbbá megkezdődhetett a közigazgatás „nemzeti szellemben” való kiépítése.

Jelen tanulmány, nyolc – a 19. század második felében, illetve a 20. század első két évtizedében (1867–1918) –, a történelmi Torontál vármegye élén főispáni hivatalt betöltő személy vázlatos életrajzát, illetve „működését”, valamint a korszak jelentősebb történéseit kívánja „dióhéjban” áttekinteni. A harmadik – egyben utolsó – korszak főispánjai között több „nagy” nevet is találunk, akik kiemelkedő személyiségükkel jelentős szerepet játszottak Torontál vármegye életében. Elég, ha például hertelendi és vindornyalaki Hertelendy József főispánra vagy a zombori Rónay család két tagjára, Rónay Móricra, de főképp Rónay Jenőre gondolunk.

II. 1. beodrai Karátszonyi László, Torontál vármegye főispánja (1867–1869)

Beodrai Karátszonyi László háromszor foglalta el Torontál vármegye „legmagasabb” hivatalát. A korábbi – az Aracs folyóirat hasábjain megjelent – tanulmányban röviden szóltunk az első, jelen tanulmány bevezetőjében pedig említést tettünk a második hivatalviseléséről. A harmadik időszak – 1867 és 1869 között – mindössze két évet ölelt fel. A sors iróniája, hogy a harmadik főispánságát nem

Beodrai Karátszonyi László főispán arcképe*

Forrás: HALMÁGYI PÁL: *Csanád és Torontál vármegye tisztségviselői. 1779–1944. A Makói Múzeum Füzetei 100.*, Makó, 2001, 15. p., *Nemzeti Portrétár*: http://npg.hu/index.php?option=com_jcollection&view=item&id=2959 (Letöltés ideje: 2018. január 17.)

* Az egykoron, Torontál vármegye székhelyén, a nagybecskereki vármegyehezán kiállított, Karátszonyi László főispánról – 1861-ben – Barabás Miklós által készített festményt az első világháború végén menekítették át Torontál vármegye megmaradt részére, Kiszomborra. Innen 1924-ben került Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye székhelyére, Makóra. A festményt jelenleg Makón őrzik.

a történelem, hanem az 1869. július 24-én bekövetkezett korai halála szabta szűkre. Karátszonyi László haláláról a Borovszky Samu szerkesztésében megjelent Torontál vármegye c. monográfia a következőket közölte: „Beodrai Karátszonyi László főispán 1869. július 24-én elhunyt és július 31-én Beodrán helyezték örök nyugalomra. A vármegye, mely a temetésen méltóképen képviseltette magát, augusztus 2-án tartott közgyűlésében az elhunyt érdemeit jegyzőkönyvbe iktatta és a gyászoló családnak részvétét fejezte ki. Egyben hat hónapi gyászidő tartását határozták el, mely idő-

¹⁰ Az 1866. évi porosz–osztrák háborúban – melyet a „német egység” megvalósításáért vívott egymással a két fél –, a csehországi Königgrätz (ma Hradec Králové) mellett vívott csatában 1866. július 3-án az osztrákok súlyos vereséget szenvedtek. Diós István – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–Lond)*. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 339. p.

re a vármegyeház ormára a gyászlobogót tűzik ki és az ügyiratoknál fekete pecsétet használnak, nemcsak a központban, hanem a járási és községi hivatalokban is. Szeptember 6-án Nagybecskerekken gyászmise tartandó, melyre a vármegye közönségét és a szomszédos törvényhatóságokat is meghívják. Karátsonyi után két évig nem volt Torontál vármegyének főispánja.¹¹ Karátsonyi jó hírnevét a „köztes időszakban” végzett tevékenységével is kivívta. Szervezőképességét a vízmentesítési munkákban hasznosította; 1858-tól haláláig elnöke volt a Felső-Torontáli Árvízmentesítő és Belvízszabályozó Társulatnak.¹²

II. 2. Zombori Rónay Móric, Torontál vármegye főispánja (1871–1873)

II. 2. 1. Két év főispán nélkül

A Rónay Móric főispánságát megelőző két évben – 1869 és 1871 között – nem volt főispánja a vármegyének. Ebben az időszakban azonban két jelentős esemény is történt. Egyfelől 1869. december 31. éjféli „eszmei időponttal”¹³ megtartották az első magyarországi magyar népszámlálást,¹⁴ ez a statisztikai adatgyűjtés az egész ország területére kiterjedt. Torontál vármegye ebben az időben még csak öt járásból, illetve ezek mindegyike három, tehát összesen 15 kerületből állt. „A népszámlálás eredménye a következő: Házak száma 54 884, [...] az összes népesség 350 801; ezek közül 174 591 férfi, 176 210 nő. Vallás szerint: római katolikus 210 711, görög katolikus 2 069, örmény katolikus 1, görögkeleti 124 768, örmény nem egyesült 23, ágostai hitval-

lású evangélikus 5 427, református 3 383, unitárius 16, nazarénus 62, izraelita 4 339, mohamedán 2. Férfiak családi állapota: nőtlen 98 047, nő 71 194, özvegy 4 914, elvált 436; nőknél: hajadon 92 477, férjes 71 184, özvegy 12 107, elvált 442. Honosság szerint: helybeli 336 067, más vármegyei 14 307, ausztriai 355, külföldi 72; ideiglenesen jelenlevő 1 959, huzamosan 348 842. Műveltségi állapot: olvasni tud 4 906 férfi, 11 272 nő; olvasni és írni tud 58 922 férfi, 37 290 nő; sem olvasni, sem írni nem tud 110 763 férfi, 127 648 nő.”¹⁵ Az 1869. évi magyar népszámlálás még nem közölt anyanyelvi adatokat.¹⁶

A másik jelentősebb esemény, amely 1871 elején meghatározta Torontál vármegye egyes településeinek életét, az árvíz. A hóolvadás következtében jelentősen megáradtak a bányási folyók, különösen a Béga, a Temes és a Berzava, melyek 18 település földjét öntötték el. Az árvíz a szomszédos Temes vármegyében is pusztított.¹⁷ Az árvízkárosultak megsegítésére nemcsak az érintett vármegyék, hanem az állam is segínyt nyújtott. Az 1871. év elején bekövetkezett árvíz – mivel a földeket nem lehetett megművelni – az év második felére éhínséget is előidézett, ami miatt az alispán a magyar kormányhoz fordult, hogy az a nyomor enyhítésére és vetőmagok beszerzésére segínyt, illetve kölcsönt folyósítson.¹⁸

II. 2. 2. Zombori Rónay Móric főispánsága (1871–1873)

Rónay Móric (1813–1890) főispánná történő kinevezése alkalmával egy újabb, jelentős torontáli família tagja került Torontál vármegye „leg-

¹¹ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 481. p.

¹² HALMÁGYI PÁL: *Csanád és Torontál vármegye tisztségviselői. 1779–1944*. A Makói Múzeum Füzetei 100., Makó, 2001, 20. p., FOGARASY ATTILA: *A Karátsonyi család története (2. rész)*. Erdélyi Örmény Gyökerek, Budapest, 18. évfolyam, 211. szám, 2014. szeptember, 18. p.

¹³ Eszmei időpont: „A népszámlálás egy meghatározott időpontra vonatkozó állapotfelvétel. A számlálást erre az időpontra, egyes kérdések esetében a vizsgált időszakot ehhez az időponthoz viszonyítva kell rögzíteni. Az eszmei időpontot Magyarországon a népszámlálás végrehajtását elrendelő jogszabály határozza meg.” *Népszámlálás, 2001, Központi Statisztikai Hivatal*: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/fogalmak/062.html> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

¹⁴ RÓZSA GÁBOR: *A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népesség-összeírások, 1870–2016 – I. rész (1870–1949)*. Statisztikai Szemle, 95. évfolyam. 11–12. szám, KSH, Budapest, 2017, 1165. p. *Ezer év törvényei*. Kiadja a Wolters Kluwer Kft. Elektronikus elérhetőség: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5383> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

¹⁵ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 481. p.

¹⁶ VARGA E. ÁRPÁD: *Erdélyi népszámlálás, 1850*. *Korunk*, 1997. november. Elektronikus elérhetőség: <http://korunk.org/?q=node/6183> (Letöltés időpontja: 2018. január 31.)

¹⁷ SZILY PONGRÁCZ: *A Temes és a Béga-völgy vízszabályozása és ármentesítése*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 153. p.

¹⁸ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 481. p.

magasabb” hivatalába. A zombori Rónay család – 1846 előtt Oexel – német elődökkel rendelkezett. A hagyomány szerint az egyik ősük kereszties lovagként a harmadik kereszties hadjáratban (1189–1192) is harcolt. A család korai elődeiről azonban csak a 13. századtól vannak biztos értesüléseink.¹⁹

A zombori Rónay család Magyarországon először Komárom vármegyében jelent meg. Az ott letelepedő Oexel János Jakab 1714. május 10-én III. Károly magyar királytól (1711–1740) kapott nemességet. A kezdetben sörfőzéssel és postamesterséggel foglalkozó család egyik tagja később Torontál vármegyébe, Nagyszentmiklóstra (Sânnicolau Mare) telepedett át. Oexel Mátyás József 1781-ben egy kincstári árverésen vásárolta meg a zombori – kiszombori – uradalmat. Erről a településről kapták nemesi előnevüket. A család későbbi tagjai jelentős hivatali pozíciókat töltöttek be nemcsak Torontálban, hanem a szomszédos Csanád, illetve Csongrád vármegyében is. Az 1846-ban Rónay névre magyarosított Oexel család fénykora az 1800-as évek első harmadától a történelmi Magyarország felbomlásáig tartott. Addig főispánokat, alispánokat, országgyűlési képviselőket, táblabírákat adott a família a „köz” szolgálatára.²⁰

I. Ferenc József magyar király 1871. május 5-én zombori Rónay Móricot nevezte ki Torontál vármegye főispánjának. Ezt aényt Hadzsits Lázár alispán jelentette be az 1871. május 16-án Nagybecskereken tartott megyegyűlésen. Torontál vármegye nemesi küldöttsége május 25-én kereste fel az új főispánt kiszombori birtokán, és kérte, hogy jelenjen meg a későbbi – 1871. június 15-én Nagybecskereken tartott – beiktatásán. A ceremónia a szokásos módon, ünnepélyes kere-

tek között ment végbe.²¹ Rónay Móric rövid ideig tartó főispánsága idején több jelentős esemény is történt a vármegye életében. 1871/1872-ben Torontál vármegye közigazgatását átszervezték. A vármegye területén 14 szolgabírói járást létesítettek, továbbá a törvénykezés tekintetében is jelentős előrelépések történtek. A törvényszékek székhelyéül két várost, Nagybecskereket (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikindát (Киќинда/Kikinda) jelölték ki, ugyanakkor Torontál vármegye községeit nyolc járásbírói alá osztották be. A továbbiakban, újabb – jelentős – közigazgatási változások érintették a vármegyét. Az uralkodó még 1871. június 8-án elrendelte a katonai határőrvidék „polgárosítását”, az új területi beosztást azonban csak az 1873. évi XXVII. törvénycikk²² állapította meg. A jogszabály 6. szakasza a következőket mondta ki: „A volt szerb-bánsági ezred többi részei, úgy a volt német-bánsági ezred első tíz százada, vagyis a mostani pancsovai, ujfalvi, alibunári, antalfalvi és perlaszi szolgabírói járasok, Torontál vármegyébe bekebelezetnek.” Ehhez kapcsolódott még a 8. szakasz, amely szerint „Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városok²³ mindegyike önálló törvényhatósági joggal ruháztatik fel.” A jogszabály „fényében” a – Pancsova központú (Панчево/Pančevo) – német-bánsági határőrezred területét, illetve a szerb-bánsági határőrezred egy részét Torontál vármegyéhez csatolták. Ekkor lett Alibunár (Алибунар/Alibunar), Antalfalva (Ковачица/Kovačica) és Pancsova, valamint környékük Torontál vármegye része. Amellett, hogy új járasokat kellett felállítani, Pancsova városa törvényhatósági jogot is nyert, ezáltal – közigazgatásilag – Torontál vármegye „legjelentősebb városa” lett.²⁴

¹⁹ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 13. p.

²⁰ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 7. p.

²¹ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 482. p.

²² 1873. évi XXVII. törvénycikk, a bánsági határőrvidék és a titeli zászlóalj polgárosításának törvénybe iktatásáról és a polgárosítás folytán szükségessé vált más intézkedésekről. *Ezer év törvényei.* Kiadja a Wolters Kluwer Kft. Elektronikus elérhetőség: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5599> (Letöltés ideje: 2018. január 22.)

²³ Erdemes megjegyezni, hogy a Krassó vármegyei Karánsebes (Caransebeș), illetve a Temes vármegyei Fehértemplom (Бела Црква/Bela Crkva) mindössze 1873 és 1876 között rendelkezett törvényhatósági joggal, 1876-ban – az 1876. évi XX. tc. által – mindkét várost „lefokozták” ún. „rendezett tanácsú várossá”. *Ezer év törvényei.* Kiadja a Wolters Kluwer Kft. Elektronikus elérhetőség: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5733> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

²⁴ Fontos hangsúlyoznunk, hogy Torontál vármegye, illetve Pancsova városa is törvényhatósági joggal rendelkezett. A törvényhatósági jogú városokat nem sorolták be a vármegyék alá, önálló, a vármegyéktől eltérő közigazgatással, illetve jogállással rendelkeztek. (Az ún. „rendezett tanácsú városok”, például Nagybecskerek, illetve Nagyikinda Torontál vármegye részei voltak.) Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal is külön közölte a törvényhatóságok statisztikai adatait. A történelmi Magyarország törvényhatósági jogú városai azonban egy-egy vármegyéhez kapcsolódtak. Így Pancsova városa Torontál vármegyéhez. Pancsova törvényhatósági jogú város élén szintén főispán állt.

Az örömteli események mellett jelentős csapások is érték a vármegyét. 1872 elején újabb jelentős árvizek pusztítottak a vármegyében. Torontál keleti – ma Romániához tartozó – részén, számos településen jelentős árvíz volt, amiért a vármegye vezetőinek újfent a magyar kormányhoz kellett anyagi segítségért fordulniuk. Az árvízhelyzet, illetve a belvízrendezés végett a vármegye kormánybiztost is kért, illetve kapott. A természeti csapás azonban olyan súlyosnak bizonyult, hogy maga I. Ferenc József magyar uralkodó személyesen szemlélte meg a pusztításokat. A vármegye díszmagyarba öltözött küldöttsége 1872. május 6-án, Törökbecsénél fogadta az uralkodót és kíséretét.²⁵

A második jelentős csapás az 1873-as esztendő nyarán érte Torontált. Ekkor súlyos kolerajárvány robbant ki a vármegye területén, amely először – 1873. június 10-én – Újszegeden, Szőregen és Újszentivánon jelent meg. Innen terjedt tovább Torontál vármegye más területeire. Torontál északi részén krízishelyzet alakult ki, mivel Szeged törvényhatósági jogú város kórházai – férőhely híján – már nem tudtak több beteget fogadni Torontálból. Ugyanakkor a vármegye területén az összes fellelhető orvos a járvány megfékezésén dolgozott, akárcsak a vármegyei adminisztráció, amely minden vásárt, búcsút, egyéb „sokadalmat” betiltott. Ennek ellenére a járványt nem sikerült megfékezni. „A kolera, mely több ezer áldozatot követelt, még szeptemberben is dühöngött, noha ekkor már érkeznek egyes járásokból a jelentések, hogy a járvány szűnőfélben van. Azonban ekkor meg az elhaltak özvegyeinek és árváinak fölsegítése okozott nagy gondot a vármegyének. Októberben már vészmentes volt Torontál területe.”²⁶ Torontál mellett a szomszédos Bács-Bodrog, Csanád és Temes vármegyékben is tombolt a ragály. Mindezeket az eseményeket követően zombori Rónay Móric már nem sokáig

maradt a főispáni székében. Ennek – valószínűleg – elsődleges oka, hogy nem költözött a vármegye székhelyére, Nagybecskerekre, hanem csak a vármegyei közgyűlések alkalmával utazott oda. Egyébként kiszombori birtokán élt, illetve gazdálkodott. Ennek az lett a következménye, hogy főispáni hivatalát nem tudta maradéktalanul ellátni. Egyre több olyan feladat megoldását várták tőle, amelyben nem volt tájékozott. A helyzetet súlyosbította, hogy volt időszak, amikor az alispán, de még a vármegyei főjegyző sem tartózkodott Nagybecskereken. Ennek jelentős következményei lettek, előbb a vármegye közéletében, utóbb pedig vezetőinek hivatalviselésében. Rónay Móricot a belügyminiszter levélben szólította fel a főispáni hivatalról való lemondásra. Annak ellenére, hogy egy másik, ugyanakkor kézbesített levélben köszönetét fejezte ki a főispánnak az egykori katonai határőrvidék bizonyos területei Torontálhoz való csatolásának tárgyában. Rónay mélyen lesújtva beadta lemondását, I. Ferenc József magyar király elfogadta azt, és – buzgó szolgálatai elismerése mellett – 1873. október 24-től állásából felmentette. Rónay Móric az 1873. október 31-én kelt búcsúiratában köszönt el Torontál vármegye „közönségétől”.²⁷

Zombori Rónay Móric hátralévő életét családjával részben Pesten, illetve – tavasztól őszig – Kiszomborban töltötte. A középmagas, köpcös, körszakállas, jovialis úr egyedüli szenvedélye a csibukozás²⁸ volt. Ezt leszámítva mértékletes életet élt. Feltehetően ennek köszönhetette, hogy családjában az egyik legmagasabb életkort megélt családtag volt. Végül 1890. március 18-án Pesten – készülődve kiszombori birtokára – az ebéd utáni, a karosszékében történő csibukozás közben agyvérzést kapott. Másnap, 1890. március 19-én, 77. életévében elhunyt. Földi maradványait 1890. március 23-án temették el a családi sírboltban, Kiszomboron.²⁹

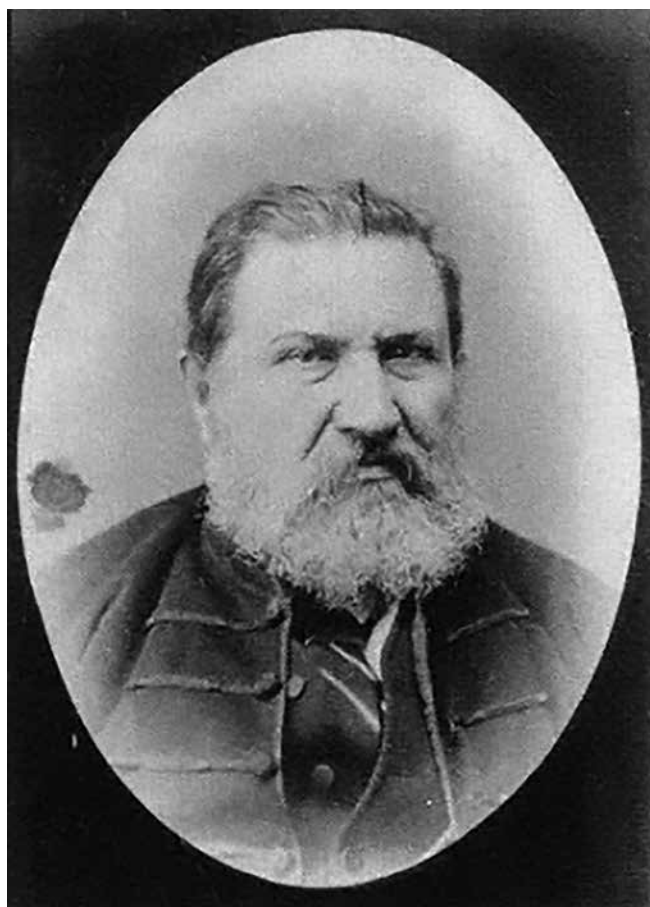
²⁵ A Törökbecsére utazó vármegyei küldöttséget Beodra környékén baleset is érte. A főispán hintaja – amelyben Prick alispán is utazott – a lovak megbokrosodása miatt legurult a töltésről. A fő- és az alispán is megsérült, utóbbi olyan súlyosan, hogy 1872. május 10-én, négy napos szenvedést követően Beodrán elhalálozott. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 483. p.

²⁶ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 484. p.

²⁷ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 235, 238–239. pp.

²⁸ „Csibuk: a magyar nyelvbe valószínűleg a törökökből került, ahol nem a pipát jelenti, hanem a pipaszárat, még pedig a hosszú és borostyánkővel ékesített jázmin- vagy rózsafából készült szárat. Csibukcsi az a szolga, aki urának elkészíti, vagyis meg-tömi és meggyújtja a pipáját és arra ügyel, hogy a Csibuk-készülékek rendben legyenek.” GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. IV. kötet (Burgos–Damjanich)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893, 700. p.

²⁹ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 242. p.

Zombori Rónay Móric főispán arcképe

Forrás: *Old Zrenjanin/Stari Zrenjanin/Nagybecskerek régen* – honlap: <http://old-zrenjanin.blogspot.hu/search/label/Zombori%20R%C3%B3nay%20M%C3%B3ric> (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

II. 3. Hertelendi és vindornyalaki Hertelendy József, Torontál vármegye főispánja (1874–1891)

Hertelendy József egykori helyettes torontáli főispánnak (1807–1809) – écskai Lázár Katalintól – hat gyermeke (Károly, Ignác, Miksa, Antónia, Jozefa és Petronella) született. Közülük ketten is betöltötték Torontál vármegye főispáni, illetve kormánybiztosi tisztségét. Előbbit – 1835 és 1845 között – Hertelendy Ignác, utóbbi tisztséget – 1849-ben – Hertelendy Miksa látta el.

Hertelendy József első gyermekének, Károlynak a fia szintén Hertelendy József névre hallgatott,³⁰ akinek személyében a történelmi Torontál vármegye (talán) legjelentősebb főispánját tisztelhetjük. Személye, illetve hivatali működése külön tanulmányt is megérdemelne, mivel az egykori Torontál vármegye gazdasági fejlődésének megindulása a hosszúra sikeredett – 1874 és 1891 között betöltött – főispánsága alatt ment végbe.

Hertelendy József 1833. május 23-án született Torontál vármegye területén, Bocsáron (Бочар/Bočar). „A jogot Budapesten elvégezvén, a magyar-óvári, majd hohenheimi gazdasági akadémiát látogatta, 1861. Nagy-Kikinda szolgabírójává választották, de nem akarván provizórium alatt szolgálni, ugyanazon év novemberében az egész tiszttikkal együtt leköszönt.”³¹ Közvetlenül főispáni kinevezése előtt a nagykikindai törvényszék elnöke volt. I. Ferenc József 1874. január 19-én nevezte ki Torontál vármegye élére. Főispáni méltóságba történő beiktatása 1874. február 23-án – ünnepélyes keretek között – a rendkívüli megyegyűlésen történt. Az egyik leghosszabb ideig tartó főispáni hivatalviselés fűződik a nevéhez; közel 18 évig volt a vármegye első embere. Torontál vármegye egyértelműen sokat nyert főispánságával, mivel a törvényhatóság minden területén – mind átvitt, mind konkrét értelemben – igyekezett annak boldogulását elősegíteni.

Hivatali működésének első lépése a helyzetfelmérés volt. Még 1874-ben egy terjedelmes jelentést készített a magyar kormány számára, amelyben Torontál vármegye kimerítő jellemzését adta. Egyrészt közölte a történelmi vármegye területi, másrészt anyanyelvi, felekezeti sajátosságait. Kitért továbbá a kulturális viszonyokra is. Itt érdemes megjegyezni, hogy a vármegyében volt „280 iskola, melyek közül 118 községi és 162 felekezeti; tanítási nyelv szerint: magyar 50, német 92, szerb 71, román 42, bolgár 7, horvát 8, tót 7, zsidó 3. A 6-12 éves tankötelesek száma - a Határőrvidék nélkül - 51.596 s ezek közül csak 34.724 látogatja az iskolát. Azonban az iskolák még így is túlszűfoltak, mert a tantermek száma 358, vagyis majdnem 100 gyermek jut egy tanteremre. A tanítók műveltségi foka, különösen a szerb és román iskolákban, sok kívánni valót hagy hátra.”³² Foglalkozott még a közbiztonsággal, va-

³⁰ NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. V. kötet. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1859, 105–106. pp.

³¹ *A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja*: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_J%C3%B3zsef_1833_-_1891 (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

³² HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 487. p.

lamint a térség közegészségügyi viszonyaival is. Nem került el a figyelmét a közlekedésügy sem. Ekkor, 1874-ben mindössze a Szeged–Temesvár (Timișoara) vasútvonal haladt keresztül a vármegye területén Nagyikinda és Zombolya (Jimbolia) érintésével, továbbá a Béga-csatorna volt hajózható, valamint a Szeged–Temesvár-útvonal volt a vármegye legjelentősebb közútja. A többi út – mivel a vármegye kőben jelentős hiányt szenvedett – meglehetősen rossz minőségű földút volt. A főispán intézkedett a más vármegyék területéről történő kő, illetve kavics behozataláról. Megfelelő infrastruktúra nélkül ugyanis az ipar és a kereskedelem sem tudott volna fejlődni. Jelentésében vizsgálta a vármegyei postaügy helyzetét is.

Hertelendy főispán nevéhez fűződik az ún. Nagyikindai kiváltságos kerület területének – 1876-ban történt – beolvasztása Torontál vármegye „testébe”. Az inkorporálás jelentősebb súrlódások nélkül ment végbe. Ebben nagy szerepe volt a főispán körültekintő – szerbek iránti – „diplomáciai érzékének” is. A közigazgatási változás révén Torontál vármegye területe megnövekedett, tíz települést³³ „nyert”. Így három újabb járást állítottak fel. Ez azonban nem volt hosszú életű változtatás, mivel a vármegye közigazgatását már 1877-ben, illetve 1878-ban is megváltoztatták. Előbb 12, majd 1878-tól 14 járás alá sorolták be a vármegye helységeit.³⁴

Nem kerülheti el figyelmünket a bukovinai székelyek betelepítése sem. Őket napjainkban al-dunai székelyeknek hívjuk. Betelepítésük 1883-ban indult Hertelendy József főispán hatás közreműködésével. A bukovinai székelyek 1883 előtt jobbára öt faluban – Andrásfalván (Măneuți), Józseffalván (Vornicenii Mici), továbbá Fogadjisten (Iacobești), Istensegíts (Țibeni) és Hadikfalva (Dornești) településen – éltek, kitéve a helyi románság asszimilációjának. Ezért – ezt megelőzendő – az uralkodó is támogatta

a Délvidékre irányuló betelepítésüket. 1883 előtt a legdélebbi magyar pontok Torontálban Torontálvásárhely (Дебелѡача/Debeljača), illetve Ürményháza (Јерменовци/Jermenovci,) voltak. A térségben a szerbség dominált, jelentős német lakosság és kisebb-nagyobb szlovák, illetve román nyelvszigetek mellett. Ezért Torontál vármegye magyar vezetőségének eltökélt szándéka volt a „nemzetiségi (anyanyelvi) viszonyok” – magyar szempontból – kedvezőbb megváltoztatása. Ezért három székely települést alapítottak, ebből kettő – Hertelendyfalva (Војловица/Vojlovica) és Sándoregyháza (Иваново/Ivanovo) – Torontálban létesült. A harmadik – Székelykeve (Скореновац/Skorenovac) – a szomszédos Temes vármegye része lett.³⁵ Hertelendyfalva névadója – a telepítés előmozdításában „oroszlánrészt” vállaló – Hertelendy József főispán volt.³⁶

Hertelendy kiállt Torontál vármegye egységéért is. Az 1879. évi nagy árvíz elmosta Szegedet, ezáltal közel 60 ezer ember lett földönfutóvá. Eközben Torontál vármegye „közönsége” a vármegye 100 éves fennállásának ünnepségét egyfelől elhalasztotta, másfelől szolid ünnepségről rendelkezett. Mindezt azért, hogy anyagilag támogathassák Szeged város újjáépítését. 1883-ban azonban olyan közigazgatási törekvések jelentek meg, hogy Szeged gyorsabb fejlődése érdekében egy külön „Szeged vármegyét” alakítsanak ki. Ennek részei lettek volna Szeged városa, valamint a Bács-Bodroghoz tartozó Martonos (Мартонош/Martonoš) és Magyararkanizsa (Кањижа/Kanjiža) települések, továbbá Torontál vármegye északi részének községei. Torontál vármegyében, főképp az érintett településeken nagy tiltakozás vette kezdetét, ezért a kérdést levették a „napirendről”. Végül pedig elmaradt „Szeged vármegye” felállítása.³⁷ „Az 1879. évi nagyárvíz Szegeden közvetlenül egyetlen területi eredménnyel járt: a törvényhozás rendelkezése alapján (1880:16. tc.) a város végre magához

³³ A korábban jelentős kiváltságokkal rendelkező, szerb önkormányzatú ún. Nagyikindai kiváltságos kerület tíz települése a következő: Aracs (Vrányova), Basahíd, Jozefova, Karlova, Keresztúr (Ó-, illetve másképp Szerbkeresztúr), Kumán, Melence, Mokrin és Tarras (Tiszatarros). A térség központja Nagyikinda városa volt. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. 73. p. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica, Acta Universitatis Szegediensis*. 4. évfolyam, 1. szám, Szeged, 2014

³⁴ A tizenkét járás a következő volt: Antalfalvai, Csenei, Módosi, Nagybecskereki, Nagyikindai, Nagyszentmiklósi, Pancsovai, Perjámosi, Törökbecsei, Törökkanizsai, Zombolyai és Zichyfalvi járás. Ez utóbbi idővel felvette a Bánlaki járás elnevezést. Az 1878. évi közigazgatási változtatások értelmében felállították az Alibunári és a Párdányi járásokat is.

³⁵ GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac). A falu története*. LO Press, Kovin (Kevevára), 2001, 41–47. pp.

³⁶ *Műemlékem.hu – honlap*: <http://www.muemlekem.hu/hatareset?id=2932> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

³⁷ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 491. p., RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged megyétől Nagy-Szegedig*. In: LENGYEL ANDRÁS (szerk.): *Szeged művelődéstörténetéből*. 4. szám. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1987, 27–28. pp.

csatolhatta Újszeged mezővárost, amelyet évtizedek óta hiába igényelt; Torontál vármegye ellenállása miatt addig húzódott. Egyébként a törvényhatósági pótdó megemelésétől tartó, különben szegedi származású lakosság körében sem volt népszerű a bekebelezés gondolata; még a képviselő-testület sem pártolta.³⁸

Hertelendy főispánsága alatt is többször sújtotta árvíz, illetve belvíz, valamint ennek következményeként éhínség a vármegye területét, illetve népét. Előbb 1881-ben, majd 1882-ben állt elő olyan kritikus állapot, hogy a vármegye vezetőinek ismét a központi kormányzattól kellett segílyt kérniük az éhínség enyhítésére. Az inség majd minden járást érintett, de a legsúlyosabb helyzet a Bánlaki járásban mutatkozott.

Az 1888-as esztendőben jelentős közigazgatási tevékenység zajlott a történelmi Magyarország számos vármegyéjének területén. Így Torontál vármegyében is végbement a törvényhatóság helységneveinek magyarosítása. Erre a célra egy hivatalos bizottságot állítottak fel, amelynek az volt a feladata, hogy az egyes települések neveit – főképp történelmi alapon – megvizsgálja, illetve a helységek vezetői véleményének meghallgatása után döntést hozzon az új névre vonatkozóan. Végül a belügyminiszter változtatásával és engedélyével Torontál vármegye közgyűlése elfogadta a törvényhatóság helységeinek magyarosított, „egyértelműsített” neveit.³⁹

Hertelendy főispán hivatali munkáját hosszasan lehetne még sorolni. Jelen esetben, terjedelmi okokból, csak a legfontosabbak kerültek – „vázlatosan” – említésre. Hertelendy foglalkozott még az ún. „überlandföldek” kérdéskörével is. Torontál vármegye alapításához kötődő „centenárium” ünnepség megszervezése, valamint a magyar nemzeti eszme terjesztése, illetve térhódítása is a nevéhez kapcsolódik. Továbbá az ő hivatali ideje alatt nyerte el végleges formáját Torontál vármegye székháza Nagybecskereken. A vármegye

gazdasági élete is beindult, melyet a közlekedés elősegítésével (pl. „vasútügy”) is próbált előmozdítani.⁴⁰ Ekkor létesítették a Nagyikinda és Nagybecskerek közötti – ma is használt – vasútvonalat.

Érdemes legalább említést tenni a nemzetiségi (anyanyelvi), illetve felekezeti viszonyok alakulásáról, továbbá a vármegye népességszámának változásáról is, mivel 1874 és 1891 között két magyar népszámlálást is tartottak hazánkban. Előbb 1880-ban, utóbb 1890-ben. A vallási adatok mellett mindkét népszámlálás már anyanyelvi adatokat is közölt. Egy „beszédes” adatot, a magyarság számát és arányát kiemelve a következőket lehet elmondani: magyar szempontból a kedvező eredmény az volt, hogy 1880-hoz képest 1890-re emelkedett a magyarság száma. Előbbi népszámláláskor – Pancsova törvényhatósági jogú város adataival együtt – 78 278 főt, utóbbikor pedig 98 129 főt regisztráltak, aki magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Kedvezőtlen volt viszont, hogy az előbbi népszámláláskor mindössze 14,7%-ot, az utóbbi során pedig 16,7%-ot tett ki a magyarság a népességen belül. A szerb, valamint a német anyanyelvűek toronymagasan „vezettek”, jelentősen leszakadva követte őket a magyarság és a románság.⁴¹

Az alapvetően az uralkodóhoz hű, hosszú időn át kormánypárti Torontál vármegye számos alkalommal – személyesen Hertelendy vezetésével – fejezte ki hódolatát az uralkodóház, illetve I. Ferenc József személye iránt. Hertelendy a főrendi ház örökös tagja, továbbá a Szent István-rend kiskeresztjének tulajdonosa, valamint arany-sarkantyús vitéz is volt. Hertelendy József torontáli főispán hosszas betegség után, 1891. augusztus 31-én halt meg Marillafüdüdön (Marila), a történelmi Krassó-Szörény vármegye területén. Torontál vármegye saját halottjának tekintette, a gyászban a vármegye határain túl is többen osztoztak. Földi maradványait a családi sírboltban, Bocsáron temették el.⁴²

³⁸ RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged megyétől Nagy-Szegedig*. In: LENGYEL ANDRÁS (szerk.): *Szeged művelődéstörténetéből*. 4. szám. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1987, 24. p.

³⁹ Erre főleg a postaügy, illetve a közlekedés miatt volt szükség. Mivel addig Magyarországon számos, azonos nevű település – pl.: Szentmiklós, Szentjános, Szentmárton stb. – feküdt, egymástól jelentős távolságra. A megkülönböztetés végett sok település nevében feltüntették a vármegye, illetve valamilyen más megkülönböztető nevet is. Továbbá több település neve a nemzetiségekre utalt, ebben a kérdésben is a magyarosításra törekedtek. Így lett például Torontál vármegye Bánlaki járásában Szókából (Soca) Karátszonyiliget vagy a Pancsovai járásban Franzfeldből (Качарево/Kaçarevo) Ferenchalom.

⁴⁰ Hertelendy József és az őt követő zombori Rónay Jenő főispánsága alatt egyre több vasútvonal szelte át a vármegye területét. Tragikus, hogy ezek a vasútvonalak Trianon után nemhogy fejlődtek volna a délszláv, illetve a román főhatalom alatt, hanem az országhatárok meghúzása miatt hagyták őket tönkremenni.

⁴¹ *A Magyar Korona országainak 1880. évi népszámlálása*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880, 309. p. *A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890, 614–615. pp.

⁴² *A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja*: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_%C3%B3zsef_1833_-_1891 (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

Hertelendi és vindornyalaki
Hertelendy József főispán arcképe

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

II. 4. Zombori Rónay Jenő, Torontál vármegye főispánja (1891–1902)

Hertelendy főispán halálát követően zombori Rónay Jenő (1854–1921) személyében ismét egy tevékeny személyiség került Torontál vármegye főispáni székébe. Rónay neve nem volt ismeretlen a vármegye „közönsége” előtt, hiszen rokona, zombori Rónay Móric 1871 és 1873 között már betöltötte a főispáni hivatalt. Továbbá Rónay Jenő is végigjárta a hivatali ranglétrát, mielőtt Torontál vármegye főispánja lett. Az uralkodó 1891. október 8-án nevezte ki főispánnak, hivatalos beiktatására 1891. november 28-án Nagybecskereken került sor.⁴³ A beiktatási ceremónia valószínűleg igen jelentős esemény lehetett, mivel azon nemcsak Torontál vármegye „közönsége” vett részt, hanem a szomszédos Csanád és Temes vármegyék, valamint Pancsova, Szeged, Temesvár és Versec törvényhatósági jogú városok is képviseltek magukat küldöttségeik révén.⁴⁴

⁴³ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 398. p.

⁴⁴ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 498. p.

⁴⁵ FÓNAGY ZOLTÁN: *A budai vár története 1686 után. A Budapesti Történeti Múzeum honlapja*: <http://budavar.btk.mta.hu/hu/helytortenet/a-budai-var-tortenete-1686-utan.html?showall=&start=8> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

Torontál vármegye „rég”i” székháza
(1820) Nagybecskereken

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 30.)

Torontál vármegye „új” székháza
(1888) Nagybecskereken

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 30.)

Rónay főispánsága is bővelkedett kiemelkedő eseményekben. Mindjárt 1892-ben a koronázási jubileum tartotta lázban az ország lakosságát. Ebben az évben, június 8-án⁴⁵ volt 25 éve annak,

hogy I. Ferenc Józsefet magyar királlyá koronázták. Torontál vármegye az ünnepségek mellett hódoló küldöttséget is menesztett az uralkodó elé Budára, és ott hódoló föliratot adtak át a deputáció képviselői. A küldöttség vezetője maga a főispán, zombori Rónay Jenő volt.⁴⁶ Szintén 1892-ben emlékezett meg Torontál vármegye az 1848. március 15-én történt eseményekről. Habár ez volt az első hivatalos ünneplés, az 1893. évi nagyobb jelentőségű megemlékezésre sikeredett. Ekkor a soknemzetiségű Nagybecskerek városának középületeit magyar nemzeti színekbe öltöztették.⁴⁷ Jelentős eseményekben később sem volt hiány, hiszen Magyarország 1896-ban ünnepelte fennállásának millenniumát. Az országos események mellett Torontál vármegye is igyekezett méltó módon megemlékezni a ritka eseményről. Általában templomszenteléseket, középületek létesítését, kórházak megnyitását, illetve emlékfák ültetését kapcsolták a rendezvénysorozathoz.⁴⁸

Sajnos a gyászos megemlékezések sem maradtak el. Előbb Kossuth Lajos halálhíre rázta meg az országot, illetve a vármegye lakosságát. A „turini remete” 1894. március 20-án halt meg.⁴⁹ Halálhírét már másnap a Torontál folyóirat különkiadása közölte. Kossuth tiszteletére Torontálban rendkívüli megyegyűlés volt, valamint az elrendelt nyolcnapos, országos gyász idején semmiféle mulatságot sem tartottak. A vármegye „közönsége” részvétét fejezte ki a gyászoló család felé. A jeles történelmi személyiség temetésén Torontál vármegye küldöttsége is képviseltette magát.⁵⁰ Négy év múlva, 1898. szeptember 10-én Genfben egy olasz anarchista megölte az uralkodó feleségét, Erzsébet királynét. Torontál vármegye – akárcsak az egész ország – ismét gyászba borult. A részvétfelirat megküldésén kívül (különösen a temetés napján, 1898. szeptember 17-én) megyeszerte gyászmiséket, to-

vábbá – a főispán megható beszéde mellett – számos megemlékezést tartottak. A népszerű királyné tiszteletére Torontálban is emlékfákat, illetve köztéri szobrokat, valamint emlékműveket létesítettek. Zombolyán például a kórház nevéadója Erzsébet királyné lett.⁵¹

Rónay főispánsága sem volt mentes az árvizek, illetve a belvizek pusztításaitól. Előbb 1895-ben, utóbb 1897-ben volt súlyos a helyzet. A kettő közül az 1895. évi volt a jelentősebb. Főképp a tavaszi esőzések miatt emelkedett meg előbb a Moravicza-csatorna vízszintje. A gát átszakítása után elmosta Nagymargittát (Маргита/Margita). Majd a Béga és az Óbéga fenyegette a vármegye településeit. Idővel Bókát (Бока/Boka) is elöntötte a víz, majd Tamáslaka (Томашевац/Tomaševac) lakóit is menekíteni kellett. A vármegye nyugati határán a Tisza folyó és a Duna folyam is fenyegette a torontáli településeket. Felső- és Alsóaradit (Арадац/Aradac), valamint Szerb- és Németelemért (Елемир/Elemir), illetve a nagybecskereki határt is elérte a víz. Délen először Borcsa (Борча/Borča), utána Bárányos (Овча/Ovča) lakosait is Zimonyba (Земун/Zemun) kellett költöztetni. Mindeközben Rezsőháza (Книћанин/Knićanin) is víz alá került, majd Nagybecskerek egyes utcáiban is megjelent az víz. Az 1897-es esztendő tavaszán, illetve nyarán főképp az Alibunári és Bánlakai járások településeit öntötte el az ár- és belvíz. Mindkét természeti csapás idején a vármegyei hatóságok erőn felül dolgoztak a mentés elősegítésén, ennek ellenére jelentős károk keletkeztek.⁵²

Rónay főispán 1902 elején mondott le hivataláról. Az uralkodó 1902. február 16-án mentette fel az állásából. Az évtizedes hivatalviselés végén a főispán belefáradt a politikai támadásokba. 1899-ben egy fővárosi napilap folytatott lejárató hadjáratot ellene. Ekkor Torontál vármegye ne-

⁴⁶ RÓNAV ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 402. p.

⁴⁷ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 499. p.

⁴⁸ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 501–502. pp.

⁴⁹ IFJ. REISZIG EDE: *Bars vármegye története.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1903, 495. p.

⁵⁰ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 499–500. pp.

⁵¹ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 503. p.

⁵² HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 500, 502. pp.

messége és a hivatalnokréteg kiállt a népszerű főispán mellett.⁵³ Később, 1901/1902-ben egy országos méretű botrányra terebélyesedett esemény vezetett a főispán lemondásához. Az árkodi (Јарковац/Jarkovac) takarékpénztár „bedőlésével” az ott elhelyezett 32 ezer korona közpénz „elveszett”. A belügyminiszter rendeletére a Kaffka László miniszteri tanácsos vezetésével vizsgálódó bizottság a központban nem, de több járásban is mulasztásokat fedezett fel. Habár a főispán személyét az ügy közvetlenül nem érintette, de a hivatalnokok (pl. szolgabírák) ellen elrendelt fegyelmi vizsgálatok és az országossá duzzadt botrány „elkedvtelenítették”, ezért lemondott hivataláról.⁵⁴ Feltehetően ezt akarta elérni a vizsgálat. Rónay főispán vesztét tevékeny élete okozta, mellyel mindenáron Hertelendy főispán munkáját akarta folytatni. Már fiatal kora óta csak Torontál vármegye előmozdításáért küzdött. Élete – Hertelendy József főispán életrajzának és munkásságnak ismertetése mellett – külön tanulmányt érdemelne. Jelen esetben álljon itt csak annyi, hogy a Torontált átszelő vasútvonalak jó részét Rónay hivatali ideje alatt építették ki. Így főispánságának időszakához kapcsolódik a Nagybescskereket Pancsovával (Панчево/Pančevo) összekötő – jelenleg is működő – vasútvonal, továbbá a Szeged – Karlova (Ново Милошево/Novo Miloševo), a Temesvár (Тимишоара) – Módos (Јаша Томић/Jaša Tomić), a Valkány (Valcani) – Varjas (Varias), a Torontálszécsány (Сечањ/Sečanj) – Alibunár (Алибунар/Alibunar), a Zombolya (Jimbolia) – Nagybescskerek (Зрењанин/Zrenjanin), a Torontálszécsány – Nagymargita (Маргита/Margita), a Nagymargita (Маргита/Margita) – Versec (Вршац/Vršac), a Párdány (Међа/Međa) – Zombolya (Jimbolia), valamint a Számos (Самош/Samoš) – Antalfalva (Ковачица/Kovačica) közötti vasútvonalak létesítése. Emellett a híres torontáli szőnyeg készítését és kereskedelmét is elősegítette. Pártolta továbbá a kulturális életet is, így főképp a színjátszás előmozdítására tett jelentős lépéseket. Sajnos ez utóbbi törekvése a szűkös anyagiak miatt nem tudott teljes egészében megvalósulni. Sokat tett a

lóverseny, illetve az evezés kapcsán a sportért is. Torontál vármegyében a vöröskeresztegyletek is neki köszönhetik megmaradásukat. A vármegyét érintő különféle csapások (árvizek, éhínség, tűzvész, stb.) következményeinek elhárításért hatalmas erővel küzdött. Érdemeit hosszasan lehetne sorolni.⁵⁵ Nem csoda, hogy voltak, akiknek a főispán sikerei „szúrták a szemét”.

Rónay a magánéletben sem volt sokkal szerencsésebb. Még fiatal korában, amikor úszni tanult, a Maros folyóból kellett kimenteni, ez az élmény élete végéig elkísérte. Bár az evezés szerelmese volt, később csakis egy parafából készült övvel volt hajlandó vízre szállni. Szintén gyermekkorában egy vadászaton vett részt, ahol rokona, a nála valamivel idősebb, látássérült Rónay Dezső sörétes puskával meglőtte. Bal kezét és bal arcát találták el az apró sörétek; az orvos a bal füléből és kezéből néhány sörétet nem tudott kiszedni, így azok egész életében benne maradtak.⁵⁶ Az igazi tragédiák viszont idősebb korában érték. Legfiatalabb fia, a bécsi Theresianumban tanuló Miklós mindössze 12 évesen, 1912. november 15-én „kiváncsiságtól hajtva” öngyilkos lett, felakasztotta magát. Állítólag egy könyvet olvasott, melyben az akasztásos halálról esett szó, és ennek borzongató „élményéről” kívánt meggyőződni. Egy iskolatársa próbálta lebeszélni, de nem sikerült eltántorítani. A fiatal Miklós zsebkendőjével egy ruhafogasra kötötte fel magát. Másik fia, Rónay Dénes az első világháborúban katonaként orosz fogságba került, és egy szibériai fogolytáborba hurcolták, ahonnan – állítólag – megszökött, viszont ezt követően semmit sem tudtak róla. Feltehetően megölték. A szülők hiába kutattak fiuk után, nem sikerült semmit sem kideríteniük a fiatalember eltűnéséről. Rónay Jenő utolsó éveiben – az időközben szerb megszállás alá került – Kiszomborban élt. Az 1921-es esztendő elején betegeskedni kezdett, de a szerb megszállás miatt még a szomszédos Makóról sem lehetett orvost hívni. A szerbektől kellett kérelmezni, hogy elhagyhassa Kiszombort, és Szegedre vihessék a közben súlyosan legyengült beteget. Hosszú ideig várakoztatták, mire megérkezett az engedély. Családja Szegedre vitte, így

⁵³ Rónay Elemér visszaemlékezéséből vannak információink a kényes ügyről, de nem dönthető el pontosan, hogy ki állt a lejárás mögött. Többen Dániel László alispánra gyanakodtak. RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 415–419. pp.

⁵⁴ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 504–507. pp.

⁵⁵ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 403–404, 424–425, 426. pp.

⁵⁶ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 383. p.

az ottani kórházban halálozott el belső vérzés következtében. Földi maradványait 1921. május 1-jén szállították haza, Kiszomborra, majd május 4-én a helyi temetőben található – ma is álló – Rónay-mauzóleumban helyezték örök nyugalomra.⁵⁷ Így végezte egy igaz ember, aki mindenkor szűkebb pátriájáért élt és dolgozott.

Zombori Rónay Jenő főispán arcképe

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

A kiszombori Rónay-kastély napjainkban (2017)

Forrás: saját fénykép

I. 5. Bethleni gróf Bethlen Miklós, Torontál vármegye főispánja (1902)

Rónay Jenő főispán távozásával új főispán került Torontál vármegye élére, bethleni gróf Bethlen Miklós (1860–1904) személyében. Bethlen Miklós édesapja, gróf Bethlen József 1854-ben vette feleségül Leiningen-Westerburg Károly (1819–1849) tábornok, aradi vértanú özvegyét, Sissányi Erzsébetet. Ezáltal Torontál vármegyében, Törökbecsén (Нови Бечеј/Novi Bečej) lett birtokos. Bethlen József 1867 és 1872 között Torontál vármegye alispánja volt, elszegényedése miatt azonban lemondott alispáni hivataláról. Feleségétől négy gyermekük született, közöttünk bethleni gróf Bethlen Miklós.⁵⁸

Bethlen előbb – 1895-ben – törökbecsei főszolgabíró lett, majd 1897. április 29-én vármegyei főjegyzővé léptették elő. Ezt az állást sem sokáig tölthette be, mivel I. Ferenc József már 1898. november 6-án az erdélyi Hunyad vármegye főispánjává nevezte ki.⁵⁹

Bethlen Miklós mindössze 1902-ig lehetett Hunyad vármegye főispánja, mivel I. Ferenc József 1902. április 6-án Torontál vármegye főispánjává nevezte ki. Erről a tényről már 1902. április 8-án értesítették a vármegye „közönségét”. Bethleni gróf Bethlen Miklós beiktatásáról a Borovszky Samu-féle Magyarország vármegyei és városai című kötet sorozat Torontál vármegye című monográfiája a következőket közölte: „Az új főispánt, június 5-én, Tallián Emil törökkanizsai főszolgabíró fogadta Szegeden s innen kezdve valóságos diadalmenet volt az útja Nagybecskerekig, hol a pályaudvaron a polgármester üdvözölte. A székház kapujában a központi főszolgabíró, a díszteremben pedig, a tisztikar élén, az alispán fogadta üdvözlő beszéddel. Másnap, június 6-án, volt az ünnepi beiktatás, a melyen a főispán az esküt letette, mely után Vinczehidy Ernő dr. főjegyző, intézett hozzá nagyhatású beszédet. A közgyűlés után a hatóságok és egyesületek küldöttségét fogadta, melyet díszlakoma követett.”⁶⁰ Bethlen főispánsága idején egy drámai esemény történt. Torontál vármegye díszes székházá-

⁵⁷ RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok* 30. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012, 479, 483–484, 502–514. pp.

⁵⁸ LUKINICH IMRE: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Athenaeum Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1927, 512–513. pp.

⁵⁹ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 501, 502, 504. pp.

⁶⁰ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 507. p.

nak tetőszerkezete, illetve homlokzata – 1902. július 3-án egy tűzvész következtében – porig égett, a vármegyeház tornya beomlott, a díszterem mennyezete két helyen is beszakadt. A helyi, valamint az Écskáról (Ечка/Ечка) és Melencéről (Меленци/Melenci) érkező tűzoltók a szeles idő miatt alig tudták a tüzet megfékezni. Többen megsérültek, az anyagi kár jelentős volt. A vármegyeház felújításáig a nagybecskereki városházán ülésezett a megyei közgyűlés.

Bethlen Miklós az egyik legrövidebb ideig hivatalban lévő torontáli főispán volt, mivel egyre súlyosbodó betegsége miatt, egészségügyi állapotára tekintettel az uralkodó még 1902. november 27-én felmentette állásából. Ezt követően Bethlen Miklós visszavonult. Mindössze 44 évesen, 1904. december 14-én halálozott el Budapesten.⁶¹

II. 6. Dellimanics Lajos, Torontál vármegye főispánja (1902–1906, 1910–1917)

A Dellimanics család címeres nemesi levelét 1747. július 24-én nyerte el Mária Terézia magyar királynőtől. A nemesi levél kihirdetése 1747. december 12-én történt a család korábbi lakóhelyén, a történelmi Verőce vármegyében.⁶² A Dellimanicsok 1801-ben költöztek át Torontál vármegye területére. Ennek oka az volt, hogy a zágrábi püspök, Verhovácz Miksa a billédi uradalmat nyerte el kárptólul a katonai határőrvidék számára lefoglalt horvátországi birtokaiért. A püspök a billédi uradalomhoz tartozó Kécsa (Kőcse) települést haszonélvezeti jogával – más famíliák mellett – a Dellimanics családnak adta. A család akkori feje, Dellimanics György 1820. augusztus 1-jén hirdette ki nemességét Torontál vármegyében, Verőce vármegye bizonyítványa alapján.⁶³ A Dellimanics család egyik leghíresebb tagja dr. Dellimanics Lajos (1861–1922), aki 1890 és 1895 között a Csenei járás főszolgabírája volt, majd 1895 és 1902 között Torontál vármegye alispáni, végül 1902 és 1906, valamint 1910

és 1917 között Torontál vármegye főispáni hivatalát töltötte be.⁶⁴ Birtokai Kőcsén (Checea) feküdtek.

Dellimanics Lajos első főispánsága 1902. november 27-én indult, amikor I. Ferenc József a súlyos betegséggel küzdő bethleni gróf Bethlen Miklóst felmentette főispáni hivatalából. Az új főispán beiktatására 1902. december 29-én került sor Nagybecskerekén.

Első főispánságát az obstrukció kérdésköre hatotta át. Magyarországon az 1900-as évek elejének politikai életét a kormánypárt és az ellenzék közötti, egyre válságosabbá vált szembenállás határozta meg. Az ellenzék az obstrukció eszközével élt, vagyis a magyar parlament döntési folyamatát jogszerű, de nagyon hosszú ideig tartó ún. „áltevékenységgel” hátráltatta. Ennek feloldására – gróf Tisza Istvánnal az élen – megkezdődött a küzdelem az obstrukció visszaszorítására, amelyet az ellenzék erélyes felháborodása követett. A kormánypárt és az ellenzék közötti vita a vármegyék szintjére is eljutott. Torontál vármegyében kezdetben a kormánypárt dominált, idővel azonban az ellenzék is megerősödött. Ennek folyamánként Dellimanics Lajos lemondásra kényszerült hivataláról. Leköszönése után az ellenzéki oldal embere, az alkotmánypárti kislapási Botka Béla került a főispáni székbe. Országos szinten szintén a korábbi ellenzék került hatalomra. Bukásuk után tért vissza Dellimanics Lajos másodszor a vármegye élére. Az I. Ferenc József által kinevezett Dellimanicsot 1910. március 7-én iktatták be hivatalába. Második hivatali működése már az első világháború időszakába hajlott. Ebben a ciklusában – 1910-ben – tartották az utolsó magyar népszámlálást, amely az egész történelmi Magyarország területére kiterjedt. Ekkor 210 önálló települése, továbbá két rendezett és egy törvényhatósági jogú városa volt a vármegyének. Torontál vármegye népessége (Pancsova adataival együtt) 615 151 főt számlált, ebből 199 750 fő (32,5%) volt szerb, 165 779 fő (26,9%) német, 128 405 fő (20,9%) magyar, 86 937 fő (14,1%) román és 34 280 fő (5,6%) egyéb anyanyelvű személy.⁶⁵

⁶¹ LUKINICH IMRE: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Athenaeum Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1927, 513. p.

⁶² KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok. III. kötet (Caballini–Ezbar)*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1912, 278. p.

⁶³ REISZIG EDE: *Torontál vármegye nemes családai*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 539. p.

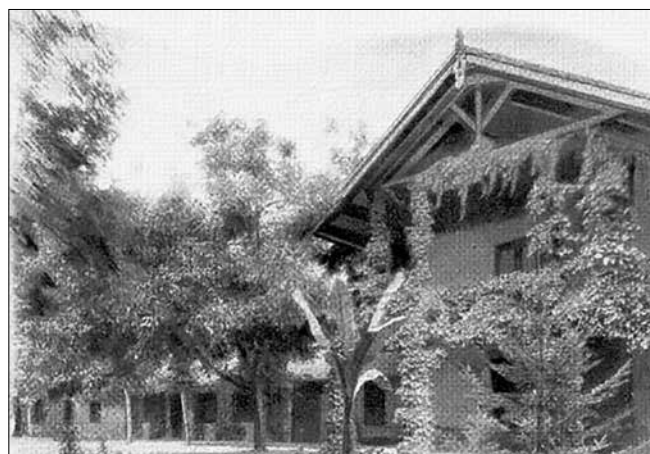
⁶⁴ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 507. p.

⁶⁵ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912, 372–373. pp.

Dellimanics Lajos főispán fényképe

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

Dellimanics Lajos úrilaka Kurjácska-pusztán

Forrás: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchenyi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. január 27.)

II. 7. Steuer György, Torontál vármegye főispánja (1917–1918)

Steuer György személye kissé „kilóg” a torontáli főispánok 1867 és 1918 közötti, „harmadik korszakának” sorából. Nem tartozott az előkelő torontáli nemesi családok tagjai közé, még csak Torontál vármegye szülöttje sem volt. Ezek a tények meghatározták „kérészeletű” hivatalviselését is.⁶⁶

Steuer György 1875. augusztus 14-én született a történelmi Bács-Bodrog vármegye területén, Palona (Плавна/Plavna) nagyközségben. Édesapja német („sváb”), édesanyja magyar származású volt. Habár ún. „vegyes házasságban” született, mégis a történelmi Magyarország elkötelezett híve volt, aki tudta, hogy a nemzetiségek közötti igazságtalanságok sosem orvosolhatók további túlkapásokkal. Ez a hozzáállása, továbbá „szociális érzékenysége” is kiemelte a torontáli főispánok sorából. Habár jómódú, középirtokos családból származott, sosem felejtett el a szegényebb néprétegek érdekében eljárni.⁶⁷

Középiskoláit – a történelmi Bács-Bodrog vármegye székhelyén – Zomborban (Зомбор/Sombor), valamint – a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozó – Kalocsán végezte. Egyetemi – jogi – tanulmányait a fővárosban, Budapesten folytatta. Családi kapcsolatai nem voltak, ezért csak saját szorgalmára és munkájára támaszkodhatott. Pályáját 1900-ban minisztériumi fogalmazóként kezdte, majd egyre magasabbra emelkedett a hivatali ranglétrán. Idővel, 1907-től a Délvidéki Gazdasági Egyesület elnöke lett. Hivatali működésének csúcspontja volt, mikor az Esterházy-kormány megbízásából 1917-ben Torontál vármegye főispánjának nevezték ki. „Pacifista” politikája miatt azonban gyorsan leváltották, ezért nem tudott hivatalviselésében maradandót hátrahagyni. Nem segítette munkáját az sem, hogy Torontál vármegye fő- és középnemessége „dacosan” elfordult tőle, mivel nem közülük származó személyt jelöltek a vármegye élére. Ezzel szemben a nemzetiségek, főképp származása révén a németek (svábok) között népszerű volt.⁶⁸ Steuer munkásságának, illetve jelentőségének megítélése jórészt független a Torontál vármegyei szerepvállalásától. Bár államtitkári pozíciót is betöltött, de mégis mint az agrárpolitika teore-

⁶⁶ SZ. SZIGETHY MIKLÓS: *Steuer György*. Politikai Szemle, 3. évfolyam, Szeged, 1944, 40. p.

⁶⁷ KALAPIS ZOLTÁN: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. III. kötet (P–Zs)*. Forum Könyvkiadó, 2003, 143. p.

⁶⁸ SZ. SZIGETHY MIKLÓS: *Steuer György*. Politikai Szemle, 3. évfolyam, Szeged, 1944, 40. p.

tikusa, agrár-szociálpolitikai szakíró, illetve a Magyar Munkás folyóirat szerkesztője „futott be”. Kiállt a szegény sorsú paraszti réteg, különösen a kubikosok mellett. Megdöbbenéssel tapasztalta, hogy Magyarországon az agrárpolitika meglehetősen „antiszociális”, vagyis a gazdagokat még gazdagabbá tette, a szegények viszont továbbra is nincstelenek maradtak. Steuer György volt az egyik, aki a két világháború között, illetve a második világháború elején felhívta a figyelmet mind a jugoszláv, mind a magyar túlkapásokra. Az előbbi esetében a „dobrovoljác” falvak létesítésének hibás gondolata, az utóbbi esetében ezen helységek lakosainak kitelepítése kapcsán figyelmeztetett: a magyar és szerb nemzetiségek közötti sérelmeket nem lehet további sérelmekkel orvosolni. A második világháború vége (1944), illetve az azt követő időszak (1945–1948) ezt bebizonyította. Ekkor már Steuer György nem élt; 1943. január 11-én, 68 éves korában szülőfalujában – az akkor ismét Magyarországhoz tartozó –, Palonán elhalálozott.

II. 8. Kislapási Botka Béla, Torontál vármegye főispánja (1906–1910, 1918)

Botka Béla (1861–1923)⁶⁹ két alkalommal (1906–1910, illetve 1918) töltötte be Torontál vármegye főispáni hivatalát, továbbá őt tekinthetjük Torontál vármegye utolsó magyar főispánjának is.

A Botka nemesi család középkori eredetű, a Felvidékről, Nyitra vármegyéből származik. Az 1754 és 1774 között végbement nemesi összeírásokban kislapási (Malý Lapáš) birtokosokként vannak feltüntetve. Ebben az időszakban a család már a „kislapási” előnevet használta. A familia tagjai a későbbiekben – a 18. század második felében, illetve a 19. század elején – más vármegyék, így Csongrád, Bács-Bodrog, valamint Torontál vármegyék területén is letelepedtek.⁷⁰ A család egyik leghíresebb tagja, kislapási Botka Béla Torontál vármegye főispánja volt.

Botka kezdetben Torontál vármegye Bánlaki járásában a fősolgabírói tisztséget töltötte be, ezt a hivatalt először 1889-től, majd pedig 1895-

től látta el. Torontál vármegye közgyűlése 1899. május 15-én vármegyei főjegyzővé választotta meg. Ezt követően, 1901-től Torontál vármegye országgyűlési képviselője lett. Dellimanics Lajos torontáli főispán lemondását követően I. Ferenc József 1906-ban nevezte ki először Torontál vármegye főispánjává. A beiktatási ceremóniát 1906. június 16-án tartották Nagybecskerekén. A küldöttségek tisztelgése után díszlakomát rendeztek az új főispán tiszteletére.

Első főispánsága idején több érdekes, illetve drámai esemény is történt Torontál vármegye területén. Először II. Rákóczi Ferenc, a „nagyaságos fejedelem” hamvainak hazahozatala hozta lázba a vármegyét. *„Rákóczi hamvainak hazahozatalakor, [1906.] október 27-én az egész vármegye, a törvényhatósági határozat értelmében lobogó-díszben úszott, zúgtak mindenfelé a harangok és az iskolákban ünnepségeket tartottak. A törvényhatósági bizottság ünnepe Nagykikindán volt, hol a városháza nagytermében este 7 órakor díszgyűlést tartottak. [...] Innen a vármegye és a város vezetői és a közönség hosszú menetben, zeneszó mellett indult ki a vasúti állomásra. A vonat, melyet az ország határán Botka Béla fő- és Jankó Ágoston alispán együtt fogadott az ország küldöttségével, Torontálban először Zsombolyán állott meg és öt percznyi időzés után, mely alatt a koporsót beszentelték és megkoszorúzták, fél 10 órakor érkezett Nagykikindára. Itt újra beszentelték a hamvakat s a vármegye koszorúját a főjegyző, Nagykikindáét Bogdán Zsivkó dr. polgármester tette le. Torontál a budapesti és kassai temetési ünnepségeken is képviseltette magát.”*⁷¹

A következő esztendőben, 1907 májusában jelentős árvíz pusztított Rezsőházán (Книћанин/Kničanin), továbbá Borcsa (Борча/Borča) és Bárányos (Овча/Ovča) nagyközségek területén is, mindenhol jelentős károkat okozva.

Az árvíznél is jelentősebb esemény kezdődött 1903-tól. Az egész ország területét sújtó kivándorlási hullám, amelynek keretében tömegek vándoroltak az Egyesült Államok területére a jobb megélhetés, illetve a vagyonszerzés végett. Erről Borovszky Samu monográfiája a következőket jegyezte le: *„A nagyobb mérvű kivándorlás 1903-ban kezdődött s ez évben – az alispánnak*

⁶⁹ A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapja: <https://opac-nevter.pim.hu/search/-/search/clearform> (Letöltés ideje: 2018. január 31.)

⁷⁰ REISZIG EDE: *Torontál vármegye nemes családjai*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 537. p.

⁷¹ HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 511. p.

1908. évi összeállítás szerint – kiadtak 192 útlevelet 262 személyre. 1904-ben augusztus 1-ig 900 személy kapott útlevelet. Ekkor lépett életbe a kivándorlási törvény, mely a kivándorlást tetemesen előmozdította s innen kezdve az év végéig 5087 személy váltott útlevelet. 1905-ben 9934, 1906-ban 14.606 és 1907-ben 25.079 személy vándorolt ki. Ekkor a kivándorlási kedv megint csappant. Ezzel szemben a visszavándorlás 1905-ben 632, 1906-ban 1070 és 1907-ben 2403. A kivándorlásnak – melynek hatása főként a gazd. munkáviszonyokon érzik – nem annyira a szegénység, mint inkább a pénzszerzési vágy s nem a legszegényebbek, hanem a műveltebb németek kezdték meg. A magyar ritkábban tér vissza, de a német és a szerb igen, mihelyt pénzt gyűjtött.”⁷²

Kislapási Botka Béla első főispánja 1910. február 8-án fejeződött be, amikor I. Ferenc József magyar uralkodó állásából felmentette. Helyébe ismét Dellimanics Lajos lépett. A leköszönő Botkától 1910. február 14-én búcsúzott el Torontál vármegye tisztikara.

Kislapási Botka Béla, Torontál vármegye főispánja 1910 körül

Forrás: *Old Zrenjanin/Stari Zrenjanin/Nagybecskerek régen* – honlap: <http://old-zrenjanin.blogspot.hu/2011/11/botka-bela-ca1910.html> (Letöltés ideje: 2018. január 24.)

⁷² HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 511–512. pp.

⁷³ MÁK FERENC: *Magyarok a Vajdaságban. 1918–1945. Kronológia*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013, 14., 19. pp.

⁷⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XXIV. kötet*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942. Elektronikus elérhetőség (Arcanum Adatbázis Kft., 2001): http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2410.jpg (Letöltés ideje: 2018. január 24.)

Botka Béla második főispánja roppant rövidre sikeredett. A leköszönő Steuer György helyére érkezett 1918 második felében, és 1918. november 3-án már lemondott tisztségéről. A lemondásával egy időben megválasztott Magyar Nemzeti Tanács mindössze 1918. november 25-26-ig maradt a helyén. Feloszlását követően a városi vezetőséget is elbocsátották Nagybecskereken. Ezekben a napokban hatalmas fejetlenség uralkodott Torontálban, így Nagybecskereken is. Volt, ahol még a magyar közigazgatás működött, de egyre több helyen a szerbek vették át az irányítást. Végül, 1918. december 4-én a délszlávok Torontál vármegye főispánjának a Melencén (Меленци/Melenci) született Slavko Županskít (1880–1959) nevezték ki.⁷³ Mindeközben a délszlávok fegyveresen is nyomatékot adtak akarataiknak, garázdálkodásaiknak pedig messze híre ment. A délszláv Duna hadosztály alakulatai 1918. november 10-én elfoglalták Pancsovát, majd november 13-án Torontál vármegye székhelyét, Nagybecskereket, végül, november 20-án, Zombolya elfoglalása után továbbnyomultak a Maros folyó vonaláig.⁷⁴ Torontál vármegye ettől kezdve gyakorlatilag elveszett Magyarország számára.

Botka Béla egykori kastélya Ólécen, napjainkban (2016)

Forrás: saját fénykép

Torontál vármegye utolsó magyar főispánjának, Botka Bélának későbbi sorsa szinte kísértetiesen egybecseng a történelmi Magyarország,

így Torontál vármegye bukásával. Igazi „dzsentri” vég az övé. Botka Béla Ólécen (Стари Лец/Stari Lec) volt birtokos. A falu határában 1904-ben építtette neogótikus, téglalap alaprajzú kastélyát, melyet gyönyörű park vett körül. „A helyi hagyomány szerint az egykori földbirtokos, Botka Béla az I. világháború után birtokának tőle el nem tulajdonított részét kártyán elveszítette, így ez a nagybecskereki bank kezelése alá került. Amikor

felesége, Emma megtudta, hogy vagyonukat elveszítették, a kastély bástyájáról a mélybe vetette magát. Az épületet a banktól Franz Mein vette meg leánya számára, aki Milan Kapetanovhoz ment hozzá. Ettől kezdve Kapetanovónak nevezték a kastélyt. [...] A helyiek szerint egyedül Botka Emma tér vissza fehér galamb alakjában minden év augusztus 2-án éjjel.”⁷⁵

⁷⁵ FOLBERTH PÉTER – GÁSPÁR KATALIN: *Vajdaság 100 csodája – Rejtőzködő értékek nyomában*. Totem Plusz Kiadó, Budapest, 2006, 67. p., PODHORÁNYI ZSOLT: *Mesélő délvidéki kastélyok*. Szobek Bt., Budapest, 2011, 224–225. pp.

III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A Magyar Korona országainak 1880. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880

A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890

A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912

BOGLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története. 1779–1867*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar)*. Szent István Társulat, Budapest, 1997

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–Lond)*. Szent István Társulat, Budapest, 2002

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XIII. kötet (Szentl–Titán)*. Szent István Társulat, Budapest, 2008

FOGARASY ATTILA: *A Karátsonyi család története, 2. rész, Erdélyi Örmény Gyökerek*, Budapest, 18. évfolyam, 211. szám, 2014. szeptember

FOLBERTH PÉTER – GÁSPÁR KATALIN: *Vajdaság 100 csodája – Rejtőzködő értékek nyomában*. Totem Plusz Kiadó, Budapest, 2006

GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac). A falu története*. LO Press, Kovin (Kevevára), 2001

GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. IV. kötet (Burgos–Damjanich)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica, Acta Universitatis Szegediensis. 4. évfolyam, 1. szám*, Szeged, 2014

HALMÁGYI PÁL: *Csanád és Torontál vármegye tisztviselői. 1779–1944. A Makói Múzeum Füzetei 100.*, Makó, 2001

HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től a mai napig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

KALAPIS ZOLTÁN: *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. III. kötet (P–Zs)*. Forum Könyvkiadó, 2003

KALSAN, VLADIMIR: *Adalékok a Muraköz történetéhez*. In: RADICS KÁLMÁN (szerk.): *Vármegyéik és szabad kerületek I–II*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 27. szám, Debrecen, 2001

KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok. III. kötet (Caballini–Ezbar)*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1912

LUKINICH IMRE: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Athenaeum Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1927

MÁK FERENC: *Magyarok a Vajdaságban. 1918–1945. Kronológia*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013

NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1859

PODHORÁNYI ZSOLT: *Mesélő délvidéki kastélyok*. Szobek Bt., Budapest, 2011

IFJ. REISZIG EDE: *Bars vármegye története*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1903

REISZIG EDE: *Torontál vármegye nemes családai*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

RÓNAY ELEMÉR – GILICZE JÁNOS – MAROSVÁRY ATTILA: *A zombori Rónay család története. Dél-alföldi Évszázadok 30*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2012

RÓZSA GÁBOR: *A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népesség-összeírások, 1870–2016 – I. rész (1870–1949)*. Statisztikai Szemle, 95. évfolyam, 11–12. szám, KSH, Budapest, 2017

RUSZOLY JÓZSEF: *Szeged megyétől Nagy-Szegedig*. In: LENGYEL ANDRÁS (szerk.): *Szeged művelődéstörténetéből. 4. szám*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1987

SZ. SZIGETHY MIKLÓS: *Steuer György*. Politikai Szemle, 3. évfolyam, Szeged, 1944

III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Hertelendy család, a Hertelendyek információs honlapja: http://hertelendy.pw/content/index.php/Hertelendy_Miksa_1792_-_1864

BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. XXIV. kötet.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942. Elektronikus elérhetőség (Arcanum Adatbázis Kft., 2001):

http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_2410.jpg

BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár, elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html>

Ezer év törvényei. Kiadja a Wolters Kluwer Kft. Elektronikus elérhetőség:

<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5599>

FÓNAGY ZOLTÁN: *A budai vár története 1686 után.* A Budapesti Történeti Múzeum honlapja:

<http://budavar.btk.mta.hu/hu/helytortenet/a-budai-var-tortenete-1686-utan.html?showall=&start=8>

Köztes-Európa Térképgyűjtemény, Erdélyi Magyar Adatbank:

<http://terkepek.adatbank.transindex.ro/belso.php?nev=57>

Műemlékem.hu – honlap:

<http://www.muemlekem.hu/hatareset?id=2932>

Népszámlálás, 2001, Központi Statisztikai Hivatal: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/fogalmak/062.html>

Old Zrenjanin/Stari Zrenjanin/Nagybecskerek régen – honlap:

<http://old-zrenjanin.blogspot.hu/search/label/Zombori%20R%C3%B3nay%20M%C3%B3ric>

A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapja:

<https://opac-nevter.pim.hu/search/-/search/clearform>

TARJÁN M. TAMÁS: *Kitör a szárd-francia-osztrák háború. 1859. április 28.* RubiconONLINE:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859_aprilis_28_kitor_a_szard-francia-osztrak_haboru/

VARGA E. ÁRPÁD: *Erdélyi népszámlálás, 1850. Korunk*, 1997. november. Elektronikus elérhetőség:

<http://korunk.org/?q=node/6183>

Pintér Judit*

Habent sua fata... manifesta

„Tengerbe dobott palack”

Hetven évvel ezelőtt, nemcsak a Roberto Rossellini egyik remekművének címében szereplő Németország, hanem Magyarország és egész Európa 0. évében, 1945-ben, a rettenetes múlt végőrái és egy jobb jövő remélt kezdete közötti különleges, átmeneti időszakban született egy könyv, a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében*. A 33 éves Szóts István írta, s a benne főlvázolt filmrendszer sarokpontjai még a vizuális kultúra – és a filmművészet – sajátosságainak és szerepének gyökeres megváltozása után is érvényesek. Érdeemes tehát arra, hogy születésnapját faksimile kiadásával ünnepeljük meg!

A könyvekhez hasonlóan a *Röpirat*nak is megvan a maga sorsa. Alig jött világra, az történt vele, amitől szerzője a mű megírásakor tartott: „tengerbe dobott palack” lett, ám nem süllyedt el örökre. Sodródásának, felszínre bukkanásainak mégoly vázlatos nyomon követése egyben a magyar filmművészet utolsó hét évtizedének történetéről is fontos adalékokkal szolgál.

Szóts István harmincéves volt, amikor 1942-ben Velencében berobbant a világ filmes köztudatába *Ember a havason* című, a korabeli gyártási és esztétikai sémákat egyaránt semmibe vevő filmjével. Jóformán csak Balázs Béla németül olvasott filmesztétikai könyveiből inspirációt és erőt merítve, néhány hasonlóan gondolkodó fiatal társa támogatásával, kompromisszumra képtelen, rendíthetetlen idealizmusának köszönhetően, még az Olaszországban egy egész csapat bábáskodásával és nálunk elképzelhetetlen intézményi háttérrel születőben lévő neorealizmus előtt megvalósította a filmművészetről vallott elképzeléseit. Az olaszok joggal tekintették Szótsöt a neorealizmus egyik előfutárának. Ko-

produkciónak ajánlatokat is kapott tőlük, a háború – majd a magyarországi kommunista diktatúra – azonban nemcsak Szóts, hanem a magyar és olasz neorealizmus párhuzamos kiteljesedését is megakadályozta. Miközben az irányzat olasz képviselői, Roberto Rossellini, Vittorio De Sica és Luchino Visconti műveikkel meghódították a világot, Szóts második – egyben utolsó – játékfilmjét évtizedekig még a magyar nézők sem láthatták.

Szóts István 1942-ben

*A Magyar Művészeti Akadémia 2015-ben megjelentette a *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című, 1945-ben napvilágot látott Szóts István-kötet hasonmás kiadását. A kötetben megjelent Pintér Judit kísérfőtanulmánya, amelynek részletével emlékezünk a húsz éve elhunyt filmrendezőre.

Hasonlóan rendíthetetlen idealistaként írta meg Magyarországon s talán nemzetközi viszonylatban is elsőként a filmgyártás és a teljes filmkultúra megteremtésének programját, ám a *Röpirat* reformterveinek maradéktalan valóra váltására nemcsak a háborút követő újrakezdés időszakában, hanem azóta is, nemcsak a diktatórikus, hanem a demokratikus rendszerekben is ritkán volt lehetőség. A filmnek ugyanis – természetéből fakadóan, hogy tudniillik az egyik legköltségesebb művészet és tömegszórakoztató ipar egyidejűleg – hol a piac, hol a politika (sokszor egyszerre mindkettő) elvárásainak kell megfelelnie, ami mindig az alkotói szabadság több-kevesebb korlátozásával jár. Szóts gyönyörű utópiájában részben talán éppen tökéletes megvalósulatlansága (és megvalósíthatatlansága) miatt vannak máig időszerű elemek, s ezért fedezik föl újra meg újra a *Röpirat* palackba zárt üzenetét.

Életrajzi feljegyzéseiben Szóts István így emlékezett vissza a magyar filmművészet megújításáról szőtt álmai meghiúsítására.

A nyilas-terror és az ostrom idején íródott ez a könyvecske, szirénazugás és aknarobbanás között. A filmművészet, a magyar filmművészet ügyében, hogy felejtjük múltját és hibáit, de a romépítés nehéz pillanataiban ne engedjük elsikadni jövőjét. Talán arra volt jó ez a nagy pusztítás, hogy mindent előről kezdhessünk. Hogy ne legyünk folytatás. Sem a szenvedés, sem a szakmában eltöltött évek száma, de még a helytelenül felfogott szociális érv se számíton. Pár száz szakember érdeke nem lehet előbbre való a gondjaikra bízott nézők millióinál. Reméltük, hogy elmarad a filmművészet mellől a kalmárok lármás serege, parvenü pénzesek sablonjai és receptjei. Konjunktúrák letarolt pusztá földjéről új emberek, hívők, fiatalok, idealisták induljanak feléje! Nem baj, ha először kevesen vannak. Gépünk is kevés van, pénzünk is kevés, de egy jó film sokkal többet ér évi negyven rosszról!

Az idő – bármily furcsán hangzik – most érik a film eljövendő művészei számára. Jöjjenek mielőbb, és mentől többen. Segítsük őket, egyen-gessük útjukat...

Chaplin szavait választottam a *Röpirat* mottójának:

„...Most, amikor az egész világon százezrek és milliók a legrettenetesebb kétségekkel küzdenek, a filmnek – mint a legegyetemesebb hatású művészetnek – bele kell szólnia ebbe a küzdelembe, és irányt kell mutatnia az embereknek. Bátorítani, vigasztalni kell őket, hogy nem hiába való a küzdelmük, nem fölösleges a szenvedésük, nem üres erőfeszítés, amit tesznek, hanem érdemes élni.”

A világnak szüksége volt a bátorításra, mert a háború romba dőlt, kiégett földjén elvadult emberi indulatok szabadultak fel. Bosszú, gyűlölet, sok vér és kegyetlenség. 1945. január-február hideg napjaiban a háború keresztülgázolt Pesten és Budán, de helyébe nem a béke jött el. Nem ezt a békét várták és remélték évek óta az emberek milliói! Nem a megbocsátás, nem a kézfogás, nem a szeretet korszaka volt ez a kor.

Szabadságot hirdetett, de zsarnokságra készült.

Osztályharc, éberség, gyűlölködő jelszavak hangoztatása mellett nemcsak a föld lett azé, aki megműveli, hanem az üresen maradt sváb házak, pasaréti villák és elhagyott, gazdátlan javak új honfoglalásának kora is volt ez.

Az országutakon hontalanok százezrei bolyongtak, akiket elűztek szülőföldjükről. A csehek a Kis-Alföld magyarjait, a magyarok a svábokat vagonírozták be, a Bácskába visszatérő szerb partizánok az ottrekedt csángókon álltak kegyetlen bosszút, román vasgárdisták bárdal és fejcsével fejeztek le székely parasztokat.

Amikor a *Röpirat* kéziratával 45. február 10-én Szegedre utaztam, hogy még elérjem Szent-Györgyi Albertet, aki államelnök-jelöltként akkor készült Moszkvába repülni, az Oktogon tér két lámpavasán keretlegények teteme függött. Bakancsukat már lelopták róluk, harisnyás lábuk a hóba ért.

Budán még szóltak az ágyúk, kattogtak a repülő géppuskái.

Pest utcáin még temetetlenül heverték a holtak.

A New York kávéház kapuboltozata alatt – amelynek óvóhelyén átvészelttem az ostromot – sorban egymás mellett hét férfi holtteste feküdt.

Az Almássy téren temettük el őket, a fagyott földbe csákánnyal is alig lehetett egy kis gödröt ásni. Koporsót nem tudtunk szerezni, helyette

és szemfedőnek az egyik filmkölcsönző iroda plakáttekerceit hoztuk el. Amikor kibontottuk és rájuk tekintettünk, döbbenet olvastuk a vadnyugati cowboy-film plakátjainak feliratait: „A bűn árnyékában... A bűn árnyékában... A bűn árnyékában...”

Az élet sokszor produkált giccses és morbid helyzeteket.

Ilyen körülmények között tervezni, írni, a magyar film reneszánszáról álmodni valóban csak egy alvajárónak vagy egy rögeszme megszállottjának juthatott eszébe.

Ez a válságos időben elhangzott segélykérő írás, ez a lázas, hevenyészett, sürgető könyvecské az egész magyar filmgyártás reformtervét foglalta össze – a Filmakadémiától a cenzúráig, a moziktól és a filmkölcsönzéstől a közönség ízlésének neveléséig, a filmklubok, iskolai oktatás, gyártás, állami szubvenció, szerzői jog stb., stb. minden kérdését –, a filmszakma egészének vízióját adta.

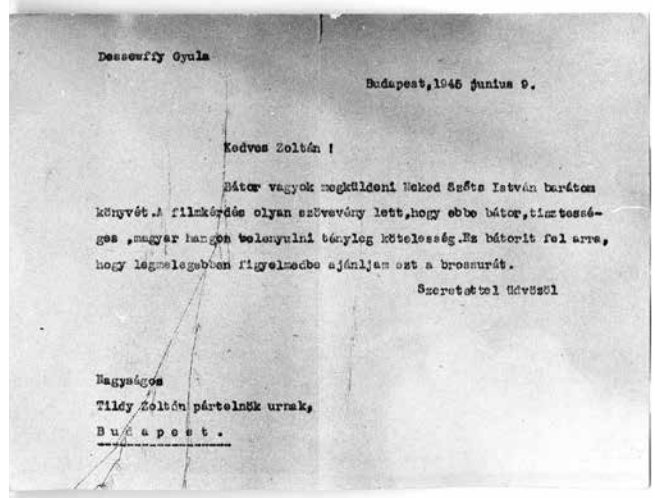
Meg voltam győződve arról, hogy egy demokratikus alapokra épülő, új Magyarország jövőjében bizakodó, jó szándékú mérnökök, orvosok, agronómusok stb. – akik az újjáépítésben teljes energiájukkal és tudásukkal részt kívánnak venni – hasonló terveket, beadványokat készítettek akkor. Saját munkaterületük reformterveit.

Ennek a megcsonkított szegény országnak elvették a sóját, aranyát, vasát és ezüstjét. Csak pallérozott, kiművelt emberfői adhattak reményt a megmaradásra, újjászületésre. És milyen tékozlóan bántunk velük... Származás, párttagság szemszögéből bíralták és ítélték meg őket. Jelentősen növelve ezáltal az ország háborús veszteségeit.

Már áprilisban kikerült a nyomdából a könyv. Saját költségemre, csupán 1500 példányban adtam ki. Ebből körülbelül háromszázat eljuttattam a politikai és szellemi élet akkori vezetőihez.

Abban bíztam, hogy legalább elolvassák, megbeszélik, megvitatják velem. S talán még abban is, hogy tervezetemnek legalább egyes, régen esedékes részeit késedelem nélkül meg is valószínűsítik, és ebbe a munkába engem, a tervek készítőjét is bevonnak.

A szakma vezetőinek legnagyobb része fanyalognak fogadta Röpiratomat. Nekik régi pozíci-

Dessewffy Gyula, a Független Kisgazdapárt intézőbizottsága tagjának ajánlólevele Tildy Zoltán pártelnöknek

ók visszavétele és biztosítása volt akkor legfőbb céljuk. Nem volt érdekük a filmgyártás addigi módszereinek megváltoztatása, sem a magyar filmművészet újjászületése, sem a fiatalok beengedése a szakma védett és általuk birtokolt vadászterületére. S az még külön olajat öntött a tüzre, hogy ezek a nehezen cáfolható reformgondolatok épp tőlem indultak ki, akit ők akkor hamis vádak alapján ki akartak szorítani a pályáról. Konkurencia, irigység, féltékenység húzódott meg a rágalmak mögött. Egyre jobban húzták, halasztották az igazolásomat és ezzel párhuzamosan – Nyíró németbarát múltja miatt – az Emberek a havason-t erőnek erejével fasiszta filmmé akarták nyilvánítani, ami a film teljes megsemmisítését vonta volna maga után! Mindezek tisztázása rengeteg utánjárást kívánt, minden energiámat lekötötte, és megbénította tevékenységemet a Röpirat ügyében.

Semmiféle személyes kapcsolatot nem tudtam találni azokhoz, akik hivatottak voltak dönteni az ügyben.

Mivel mindenáron a bevett szabályoktól és dogmáktól eltérőt akartam csinálni, az „őrségváltásos” filmgyártáshoz hasonlóan az új korszaknak sem lettem a kedvenc alakja.

A szakma hivatali íróasztalai mögött ülők az elnémitás legcélravezetőbb módját alkalmazták a Röpirat reformtervei ellen. Egyszerűen nem vettek tudomást róla. Elhallgatták. Szakmai lapok egyetlen sorban sem említették, még egy nyilvános vitát sem rendeztek róla.

A könyv megmaradt pár száz példányát egy antikvárium kilószámra felvásárolta. Ezekből később néhány könyvritkaságként került forgalomba, amikor aktualitását már nagyrészt elvesztette.

Hosszú ideig elhúzódott az igazoltatásom. Védő és hamis tanúk felvonultatása. Újságcikkek és nyilatkozataim minden sorát nagyító alatt vizsgálták.

De ahol nincs, ott ne keress!

Jó féléves késés után mégis kénytelenek voltak igazolni.

A béke termékeny, alkotó légköre, felívelő művészi tervek helyett, rágalmak és hazugságok ellen kellett védekezni. Kezdeti lendületem megtört, indulásomat lefékezték, startomat visszavették. Megakadályozták a Művészeti Tanácsba való beválasztásomat.

Közben a szakma figyelme is másfelé terelődött. A zsákmányra koncentrált. A négy koalíciós párt egymás között felosztotta a jól jövedelmező moziparkot. Lefoglalta a fasiszta – vagy annak bélyegzett – vállalatok vagyonát, külföldi filmjeiket, s a konkurenciát jelenthető őrsváltásos idők magyar filmjei közül igyekezett mentől többet betiltani. A fel nem használt és külföldről csak értékes valutával vásárolható nyersanyagokat elkobozták, és a megújuló magyar filmgyártás céljaira tartalékolták. Sajnos ezekből a nagy fogadkozásokból alig született új magyar film.

Csempészutakon Romániába került az értékes negatív és pozitív anyag legnagyobb része, és onnan gálickő alakjában jött vissza a magyar szőlősgazdák nagy örömére. Gálic-korszaknak hívtam a magyar filmnek ezt a hősi korszakát...

Közben harsogtak a nagyhangú ígéretetek, zengett a dicséret a születendő új mesterművekről és ledorongoló, egyre durvább kritikákkal illették az elmúlt korszak termékeit. „Kiirtjuk a régi szellemet a Hunniából!” – fogadkoztak az új honfoglalók, és lázasan keresték a kiirtandókat.

A bábák kórusban jajgattak, de az újszülött csak nem akart megszületni.

Az a pár film, amit nagy nehezen tető alá hoztak – mint például a lányából mindenáron filmisztárt kreálni akaró temesvári harisnyagyáros produkciója, akárcsak a félbehagyott XVII. René vagy a Tanítónő bizony gyengécskék voltak. Még az annyit ócsárolt előző korszak filmjeinek nivóját sem érték el.

Az igazoló eljárások módszereit már a politikai pártok is megsokallták. Darvas József a parasztpárt lapjának vezércikkében élesen támadta és „helycsináló bizottságok”-nak nevezte őket, akik – hamis vádak és hamis tanúk segítségével – próbáltak jól jövedelmező állásokat, pozíciókat megszerezni haverjaik és rokonságuk számára.

Miután a pozíciókért való marakodáson és az osztozkodáson kívül álltam, és nem sok reményét láttam annak, hogy a közeljövőben magyar filmet készíthessek, leutaztam Erdélybe Édesanyámhoz. Már régebben készülődtem erre az útra, de az igazolásom, az Emberek a havason körüli hadakozás és a Röpirattal kapcsolatos teendők mindig megakadályozták ezt. Édesanyámat a háború kitörése óta nem láttam, és rossz hírek érkeztek felőle. Kisajátították házáat, kertjét és kis birtokát azzal a hamis váddal, hogy én a német csapatok oldalán harcoltam végig a második világháborút. Ezt a vádat könnyen tisztáztam, mert az Emberek a havason rendezése óta – művészi munkásságomra való tekintettel – fel voltam mentve a katonai szolgálat alól.

Anyám ügyét sikerült kedvező módon elrendezni. Visszakapta földjét, a házat és a gyümölcsös kertet. Mindebben nagy segítségemre volt Gróza Péter román miniszterelnök. Ő is Hunyad megyei volt, és még a régi időkből ismerte családomat. Szülőfalumtól tíz kilométerre, Bácsiban született, ott volt görögkeleti pápa az édesapja.

Bukarestben legtöbbször kora reggel, a tenispályán találkoztam vele. Beszélgetéseink alkalmával szinte kérkedett a szászvárosi Kuún Kollégiumban és a magyar egyetemeken szerzett magyar műveltségével. Mondataiba sűrűn szőtt Madách- és Arany-idézeteket.

Én akkor őszintén reménykedtem az ő megbékélést hirdető politikája megvalósulásában, bíztam Erdély aranyhíd-szerepében, és éppen ezért ezt az erdélyi utazást már eleve összekötöttem korábbi román–magyar koprodukciós terveimmel [...]

Sajnos ezek a megvalósíthatónak tűnő tervek csak tervek maradtak, és régi vágyam, hogy szülőföldemen, Erdélyben készíthessek újra filmet és hosszabb időt tölthessek régi szülőházamban, szertefoszlott, mert hivatalos román részről minden magyar kezdeményezést bizalmatlanul fogadtak, és a tervek realizálódása nem

a legfelsőbb fórumokon dőlt el, hanem az alsóbb hivatalok íróasztalainál: „Amíg az ima Istenhez ér, útközben megeszik a szentek...” – tartja egy román közmondás, és ez az én esetemben is érvényes volt. Mindig attól féltek, hogy valami burkolt irredentizmus búvik meg minden magyar kezdeményezés mögött [...]

Visszautaztam Pestre.

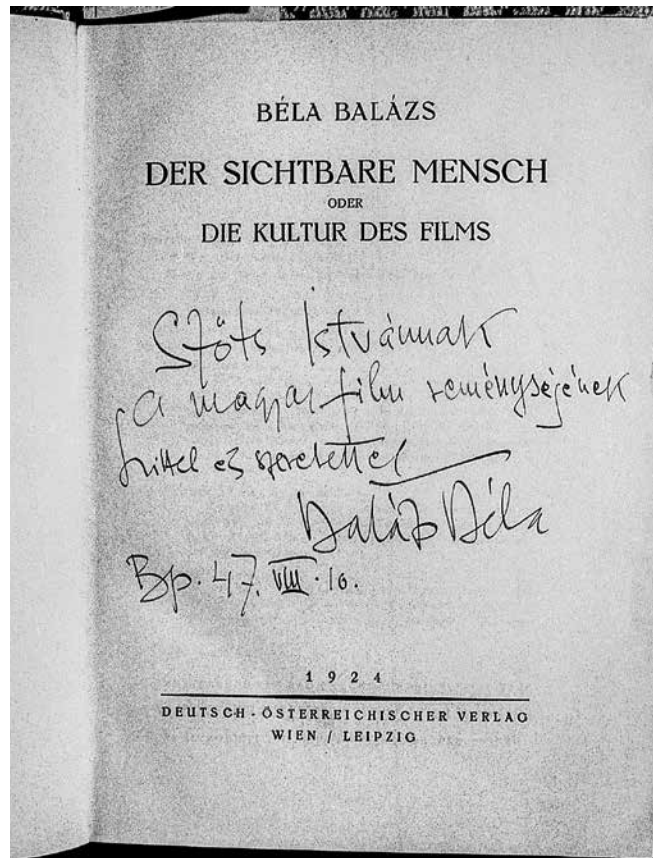
A magyar filmgyártás körül semmi sem változott. Tovább folytak a vádaskodások, felelősségre vonások, igazolások [...]

Közben azért lassan a Röpirat néhány terve is beérett. Felvázolták a Filmakadémia megvalósítását, átszervezték a cenzúrát és megteremtették az állami támogatás anyagi feltételeit (Filmalap, Filmbank). Távollétemben, nélkülem mások profitáltak terveimből. Kezdeményezésem mégsem volt egészen hiábavaló...

*

Vajon csodálkozhatunk-e azon, hogy a Nyíróművek alapján készült, Mussolini Itáliájában díjazott, ezért „fasiszta filmként” majdnem megsemmisített *Emberek a havason* szakmai klikkeken és pártokon kívül álló alkotóját és a *Röpirat* bármiféle politikai vagy esztétikai kompromisszumot elutasító szerzőjét a lehető legtávolabb akarták tartani az egészen más célokat követő magyar filmszakma újjászervezésétől, ha a moszkvai emigrációból visszatért, megkérdőjelezhetetlen párhúságú, nemzetközi híró és tekintélyű Balázs Bélával ugyanezt tették? Szöts hiába bízott abban, hogy ő végre „méltó képviselője és motorja lesz a magyar filmművészet ügyének”, mert mint Madách – Rákosi által többször betiltott – *Tragédiájából* is tudjuk: „ki egy fejjel nagyobb, mint polgártársi, azt nem tűrhetik”. Bizonyára ezért sem foglalkozott a szakma a *Röpirattal*, ezért sem Balázs Béla lett a Színház- és Filmakadémia vezetője, ahogy hiába tett javaslatot már 1948-ban a – *Röpiratban* is sürgetett – nemzeti filmarchívum megalapítására, a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum csak 1959-től kezdett el működni.

Balázs és Szöts heves politikai vitáik ellenére kölcsönösen nagyra becsülték egymást. Az íróteoretikus a „magyar film reménységének, hittel

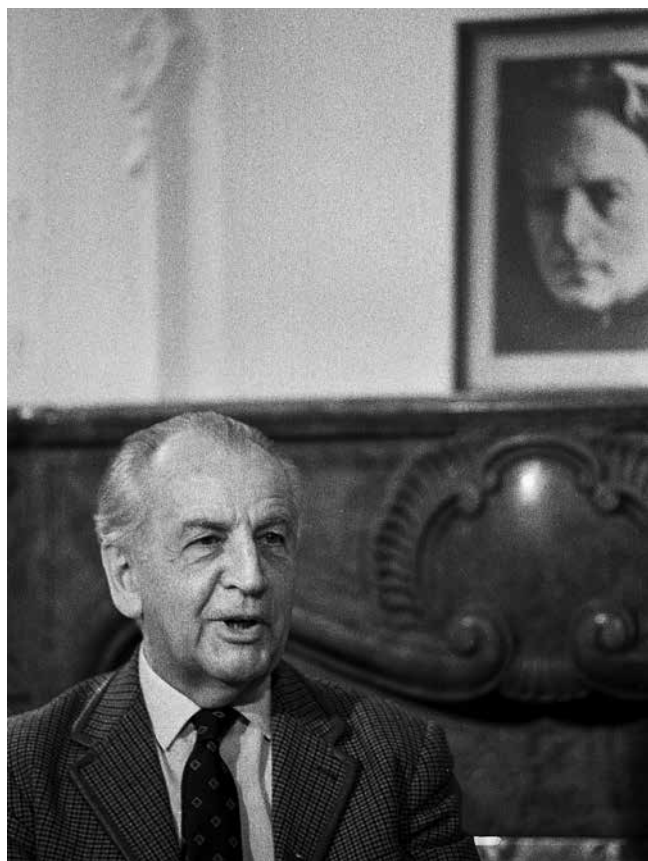

Szöts „filmes bibliája” Balázs Béla dedikációjával

és szeretettel” dedikálta Szötsnek korszakos filmesztétikája német nyelvű első kiadását, őt javasolta egy nagyszabású, a kényes történelmi tényeket is hűen bemutató 1848-as dokumentumfilm rendezőjének, amelyből végül csak a győztes forradalmat dicsőítő *Föltámadott a tenger* született meg 1953-ban – Szöts nélkül.

A rendező 1947-ben az *Ének a búzamezőkről* művészeti tanácsadójának kérte föl Balázs Bélát, aki ellen az 1948-as kommunista hatalomátvétel után „avantgárd szemlélete” mellett az időközben betiltott filmekben játszott szerepét is súlyos vádként hozták föl. Elvesztette állásait, nem taníthatott a főiskolán, műveit nem jelentették meg. „Méltatlan hajsza indult ellene, és ő felháborodva, szangvinikusan védekezett. Beteg szívét ez erősen igénybe vette [...] Kétségtelen, hogy a rágalomhadjárat is hozzájárult közeli [1949 májusában bekövetkezett – P. J.] halálához” – írta Szöts „mesteréről”, akinek a „személye és megtisztelő barátsága az egész 1945 utáni korszak gyűlölködő légkörében az egyedüli reményt és pozitívumot jelentette” számára.

A magyar filmgyártás államosítása után éppen az ellenkezője történt mindannak, amiben ők ketten hittek és reménykedtek: a szabad filmművészet, a valóságot a változtatás szándékával hűen feltáró neorealizmus helyett fél évtizedig az azt erőszakosan meghamisító szocialista realizmus, a kizárólag kötelező témákról, szigorú cenzorok által jóváhagyott forgatókönyvekből, a legminimálisabb művészi szabadság megvonásával készült politikai propagandafilmeik kora jött el. Szóts pedig inkább az önkéntes belső, majd külső száműzetést választotta.

Szóts szeretett mesterére emlékezik Tényi István *Fénykép a tanítványoknak* című filmje felvételén, 1985-ben

*

Senki sem választhatja meg korát és kortársait! Ebből adódik a magyarázat arra is, hogy „életművem” – nem szívesen használok ezt a szót – miért befejezetlen, töredék, torzó.

Sok terv, amiből nagyon kevés valósult meg, forgatókönyvek, amelyekből nem lett film; filmek,

melyek félbe maradtak; és a befejezettek legtöbbjét is betiltotta a cenzúra.

De ha valaki túllépte az átlagos európai ember életkorát, hátralévő idejét ne kesergéssel töltsse. A meddő éveket, az elsikkadt lehetőségeket már úgysem hozza vissza többé senki [...]

A körém rakódott évgyűrűk azonban valami pozitívumot is bizonyítanak. Azt, hogy egyáltalán élek. Hogy túléltem két világháborút, forradalmakat, három káplár uralmát – mert sem Sztálin, sem Hitler, sem Mussolini nem vitték többre altisztii rangnál –, a zsarnokság, a terror minden árnyalatát: vöröset, zöldet, fehéret, barnát... Trianont, az ország megcsonkítását és szülőhazám, Erdély elvesztését kétszer is. A határok, aknazár és szögesdrót kegyetlen anakronizmusát.

Négyszer cseréltem útlevelet, állampolgárságot, a meneküléssel és emigrációval éppúgy ismerős lettem, mint a nagyon tapintatosan személyi kultusznak címkézett, belém ivódott rettegéssel.

Lelkiismereti okból szakítani kényszerültem a filmmel, hogy elkerüljem propagandafilmeik készítését, hazugságok terjesztését. Némi vigasz, hogy ezért ma sem kell megtagadnom töredékes filmjeim eszméit, ideológiáját, legfeljebb technikai vagy művészi fogyatékoságukért szégyenkezhetem.

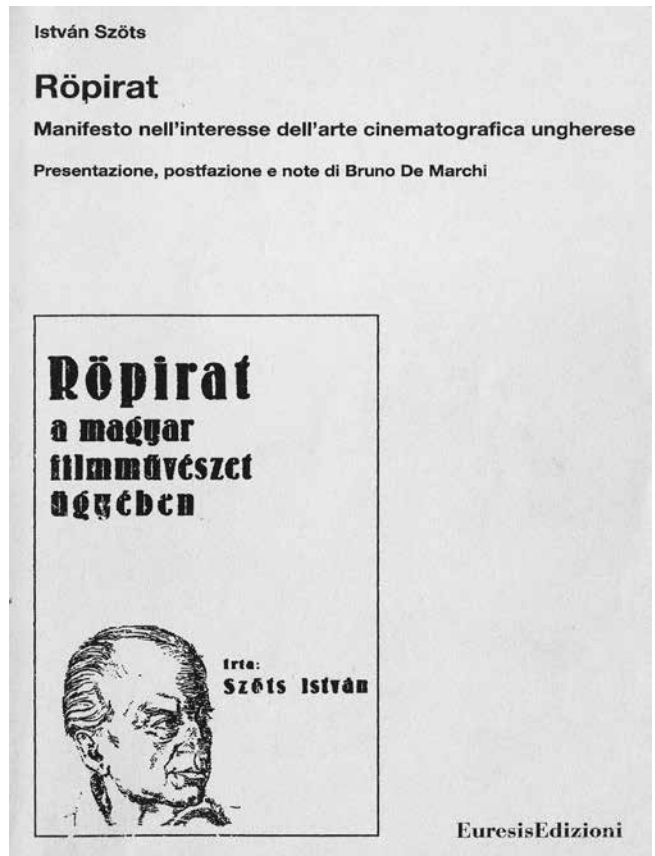
„A magyar filmművészet fárosza”

A Sztálin halálát követő „enyhülés” időszakában – ha a *Röpirat* reformterveinek felelevenítéséről le is mondott – rendezőként megpróbálta újrakezdeni, de számos tervéből most is csak kettő valósulhatott meg. Az egész ország eltűnően lévő néphagyományainak dokumentálása helyett az egyetlen falu, Hollókő népszokásait bemutató *Kövek, várak, emberek* 1955-ben, a makacsul ismét elővett, román–magyar koprodukciónak szánt Raffy-regény, az *Erdélyi Szent Johanna* vagy az indiai–magyar koprodukcióban tervezett Kőrösi Csoma Sándor-film helyett az 1956-os forradalom kitörésének napján elkezdett, de csak a kádári terror korlátlan tombolása idején, 1957 tavaszán befejezett *Melyiket a kilenc közül?* című Jókai-adaptáció. Az olaszok még emlékeztek az *Emberek a havason* rendezőjére, így mindkettőt meghívták a velencei

filmfesztiválra. Szóts – részben az 56-os szerepvállalása miatti megtorlástól, részben a további mellőzéstől tartva – 1957 szeptemberében nem tért haza Velencéből.

Noha jó másfél évtizedig hivatalosan még a nevét sem lehetett kiejteni, emberi magatartása és filmjei példája, ahogy – kimondva vagy kimondatlanul – a *Röpirat* tanítása is bűvópatakként jelen volt a filmszakmában, és kétségtelenül hatott a magyar filmművészet egyik aranykorának kialakulására és az egész magyar filmkultúra fejlődésére. 1959-től működött a Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, egyre gyarapodó s „a nézők nevelését” vállaló, országszerte gomba módra szaporodó filmklubokat is ellátó filmállománnyal, szakkönyvtárral és *Filmkultúra* című folyóiratával. Létrejött a – majd többször átalakított – stúdiórendszer, benne a *Röpirat*ban a fiatalok számára létfontosságúnak tartott „kísérleti laboratórium”, a korban kivételes művészi szabadságot élvező Balázs Béla Stúdió. Az ott induló fiatal alkotók először a Szóts által is szorgalmazott rövid-, kísérleti és dokumentumfilmes műfajokban szereztek gyakorlatot – és nemzetközi hírnevet! –, a „felnőtt” stúdiókba pedig nemcsak művészi, hanem a felelős műhelymunkáról szerzett tapasztalataikat is továbbvitték. A kádári konszolidáció által biztosított mégoly korlátozott szabadság néhány év alatt a magyar film Szóts elképzeléseit sok szempontból beteljesítő újjászületését eredményezte. A diktatúra „puhulása” mellett ez azonban annak is köszönhető, hogy a hatvanas évek az egyetemes filmművészet olyan aranykora is volt, amelyről Szóts István mindig álmodott, ám amelynek már nem lehetett cselekvő részese.

„Megtiltani egy művésznek, hogy az legyen belőle, ami lehetett volna, bármely – gazdasági, vallási, politikai – hatalom szégyenbélyege, halálos bűne. Mert minden elnémított művész az egész emberiség vesztesége” – fogalmazott a *Röpirat* 1998-as olasz kiadásának előszavában Bruno De Marchi, a milánói Katolikus Egyetem professzora, aki 1991-ben a gemonai nyári egyetem negyven országból érkezett hallgatóinak levetítette Szóts filmjeit, és életműdíjjal is kitüntette a rendezőt. Szóts a rá jellemző keserű iróniával így kommentálta az eseményt: „A diadalmas velencei pályakezdés méltó folytatásaként Itália celebrálta ünnepélyes halotti toromat is.”

A *Röpirat* olasz kiadásának címlapja (1998)

De Marchi szerint „Szóts a *Röpirat* megírásával megelőzte korát, s szinte látnoki erővel a jövőt, az új hullámok – köztük a magyar – filmművészetét vetítette előre”. Mégpedig nemcsak a rendező mint „a film önálló törvényei szerint gondolkodó” képalkotó művész középpontba állításával, hanem a technikai fejlődés megelőlegezésével is. „A film művészetének igazi korszaka úgyis akkor fog elkövetkezni, ha olcsó és kis helyen elférő gépekkel, a mainál érzékenyebb filmmanyaggal mindenki kísérletezhet, és észrevétlenül olyan motívumait, jeleneteit rögzíti az élet örökösén változó folyamának, amire a mostani felszerelésünk [...] nem alkalmas” – írta. A BBS első nagy korszakának rendezői, Gaál István, Sára Sándor, Huszárik Zoltán, Kósa Ferenc, Szabó István, Kézdi-Kovács Zsolt, Kardos Ferenc, Elek Judit és mások, akik – a magyar új hullám idősebb nemzedékeinek olyan képviselőivel együtt, mint Jancsó Miklós, Makk Károly vagy Fábri Zoltán – a *Röpirat*ban felvázolt „magyar filmstílust” nemzetközi rangra emelték, valamennyien tudatában voltak Szóts jelentőség-

gének. Ennek bizonyságaként álljon itt néhány tanúságtétel a *Pályatársak Szóts Istvánról* című riportfilmből.

Személyesen a már operatőrnek készülő Sára Sándor találkozott vele először 1952-ben, Turán, ahol Szóts népművészeti gyűjtéseket folytatott. „Két vagy három napig voltam mellette, cipeltem a statívót, az akkumulátort [...] A főiskolás évek alatt elég rendszeresen találkoztam vele, és megmutattam neki a képeimet. Nagyon értett a képekhez. Lehet, hogy a kép fontosságát is tőle tanultam [...] A Röpiratban fölvezetett egy gyártási és képzési koncepciót, de olyan ütközőpontok voltak benne, ami miatt kiszorult a főiskoláról, amit nagyon sajnálok. Azt hiszem, ő is sajnálta, mert volt benne a legjobb értelemben vett pedagógusi hajlam, s szeretett volna tanítványokat maga köré. Igaz, azt szoktam mondani, hogy Szóts Pista tanítványa vagyok – de hát legfeljebb csak magántanulóként.”

„Te, István, egy sajátosan kurui zaki jelenség vagy a magyar kultúrában” – válaszolta Kósa Ferenc, amikor már a hetvenes években Szóts azt a kérdést szegezte neki, hogy vajon fiatal pályatársa mit gondol róla. „A kurui zaki japán kifejezés, szó szerinti magyar fordítása: »őrült kinyílás«. Ezzel a két szóval nevezik meg azt az eseményt, amikor, mondjuk, még tél van a világban, de bizonyos föld alatti áramoktól megtevének a fák, és virágba borulnak. Tehát ezt az őrült virágba borulást, ezt a »hamarjöttséget« nevezik kurui zakinak a japán kultúrában és történelemben [...]. De Janus Pannoniusnak is van egy hasonló jelentésű költeménye, s az európai kultúra sok művében is találkozhatunk olyan alakokkal, akik hamarabb jöttek, akik megelőzték a saját korukat” – fejtette ki Kósa. Szerinte Szóts István ilyen alkotó volt, és „az első olyan magyar filmrendező, aki a mércét magasra tette. Tehát aki úgy gondolta, hogy a magyar filmművészetnek a magyar zenével, a magyar irodalommal, a magyar képzőművészettel egyenrangú társművészetté kell válnia.”

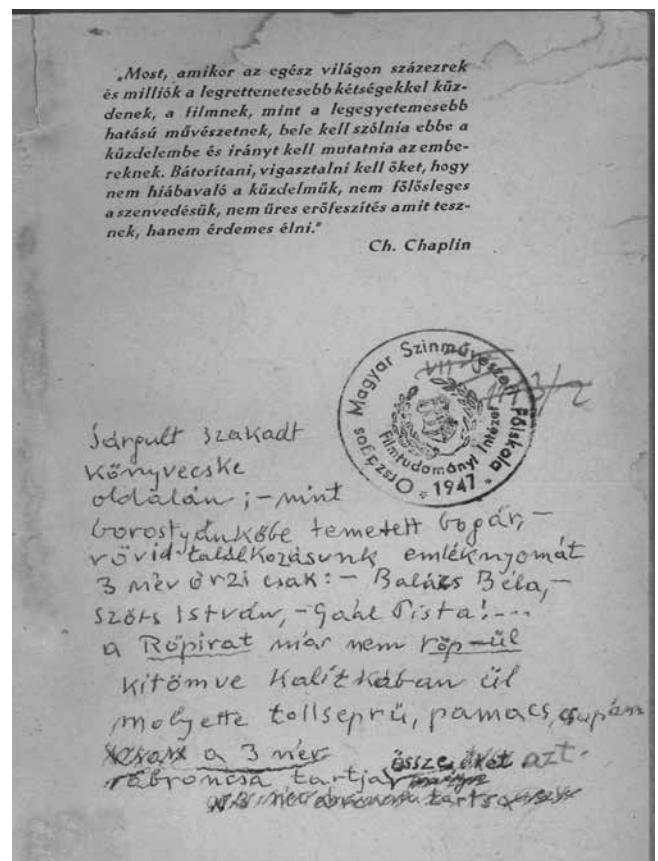
Az alkatilag Szótshöz talán legközelebb álló Gaál István így vallott róla: „A magyar filmművészetnek ezzel a fároszával először csak a művein keresztül találkoztam. 1953-ban kerültem a Magyar Filmművészeti Főiskola filmrendezői tagozatára, ahol régi filmeket is vetítettünk. Termé-

szetesen az egyik alapkö az Emberek a havason volt [...] 1942-ben rajta kívül nem készült olyan számottevő film, amely a valóságos életnek olyan illatát hozta be a moziba, amilyenre utána is meglehetősen sokáig kellett várni, ahogy arra is, hogy a magyar filmművészetben ez az út egyáltalán követhetővé váljon. Nemcsak a falun nevelkedettek érezték azt, hogy ebben a filmben olyan nyelven szólnak, amit az ember a bölcsőjében csiszolóként kapott az anyanyelv mellé, hanem azok is, akik a városban születtek [...].

A Főiskola könyvtárában hozzájutottam a Röpirat a magyar filmművészet ügyében című könyvéhez is, és miután két példány volt belőle, őszintén be kell vallanom, hogy az egyik véletlenül nálam maradt. Ezt a könyvet nagyon sokszor átböngésztük, valóban benne van mindaz, ami a filmgyártáshoz szükséges. Olyan széles látókörű emberről tanúskodik, aki mindenhez értett, a filmgyártás minden egyes fázisának összes regiszterén játszott. Mindent tudott a filmről [...] Mikor később hallottuk, hogy a bécsi főiskolán tanít, ez hallatlanul nagy örömmel töltött el bennünket. És persze irigységgel, amiért minket nem tanított [...]

Vele kapcsolatban talán, ne tűnjék szerénytelenségnek, közös gyökerekről lehetne beszélni. Bizonyítéka lehet ennek a dedikáció, amit a főiskolán elcsent Röpiratba évekkal később nekem írt.”

A „városban született” Szabó István kétségbeejtőnek tartotta, „hogy fiatal filmrendező-generációk nem ismerik sem a személyiségét, sem a művészetét, ezért kértem meg arra, hogy jöjjön el és beszéljen fiatal filmművészekhez, akik előtt még ott áll a világ, és nem tudják, milyen harcokat vívtak meg mások. Hátha előttük is állnak még olyan akadályok, amelyeket le kell győzniük. És akkor azért a példa nem árt. Mert aki egy kicsit is szereti és ismeri a magyar filmművészetet, az tudja benne Szóts István szerepét. Történeti szempontból is, és az egyénisége miatt is. Háromféleképpen jellemezhetném ezt a szerepet. Az első, és talán szakmai szempontból a legfontosabb, hogy ő az a filmrendező, aki a képnek alapvető jelentőséget tulajdonít, akinek a filmjeit képekben lehet elmondani, képekre emlékszik az ember, és a képek ereje közvetíti a mondandót [...].

A „kettős” dedikáció Balázs Bélának és Gaál Istvánnak

A második, amit döntőnek tartok – és lehet, hogy ez személyes dolog –, az ő emberi magatartása. Az, hogy úgy döntött, valamiben nem vesz részt. Az, hogy úgy döntött, nem hajlandó megalkuvásokra [...].

A szakma iránt érzett felelőssége is döntő, nem is tudom, hogy miért csak harmadiknak említem. Nincs még egy magyar filmrendező, aki röpiratot írt és publikált volna a magyar filmművészetéről, pedig ismét elkelne. És lényegében, ha az ember nem fáradt volna bele annyira a harcokba, talán ha időben észrevette volna, hogy miben nem szabad részt venni, akkor Szóts István példájára megszületett volna egy másik ilyen röpirat is, de nem született meg. Tiborc panaszait tudjuk mi elmondani, vagy felháborodott kávéházi beszélgetéseket tudunk folytatni, de a világos és tiszta beszéd a magyar filmművészet állapótáról ma nem született meg úgy, mint ahogy azt Szóts István megírta [...].

Jancsó Miklós így jellemezte Szótsöt: „Nem szabad elfelejtenünk, hogy ő az ősünk. Lelkileg

is, képileg is rengeteget köszönhetünk neki.” Zalán Vince filmtörténész pedig a riportfilmben „a magyar filmművészet alkotmányának” nevezte a Röpiratot.

Megkésett „nyilvános vita” a Röpiratról

A hetvenes évek közepétől Szóts István egyre gyakrabban járt haza. Az Objektív Stúdió felkérésére több nagyszabású történelmi forgatókönyvet is írt (Az aradi tizenhárom, G.B.L. Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere és vértanúsága, Tetemrehívás), amelyekből különböző okok miatt nem készült film, de az első kettő legalább nyomtatásban megjelent.

1976-ban a Filmtudományi Szemle különszámot szentelt Szóts Istvánnak, amelyben újra olvasható volt a Röpirat is. Filmjei és személye lekerült a tiltólistáról, hosszú életútinterjúk készültek vele, a nyolcvanas évek elején a Filmintézet akkori igazgatójának, Nemeskürty Istvánnak

köszönhetően (legalábbis átmenetileg) rendeződtek a Szóts-filmek tulajdonjogai. Hivatalosan is bemutatták az *Ének a búzamezőkről*-t, a Főiskola pedig a díszdoktorává fogadta 1989-ben, a legújabb kori európai történelemnek ebben a váratlanul bekövetkezett, s ritkán tapasztalt kollektív reményektől pezsgő 0. évében.

1989. szeptember 8–9-én (két nappal a Magyarországról Nyugatra távozni szándékozó keletnémet állampolgároknek a magyar–osztrák határon való átengedése és éppen két hónappal a berlini fal leomlása előtt) az esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola, a *Filmvilág* című folyóirat, a Budapest Film forgalmazó vállalat, a Magyar Filmintézet és a Magyar Filmklubok Szövetsége – a Művelődési Minisztérium Filmfőigazgatósága, a MAFILM és a négy nagy játékfilmstúdió, vagyis szinte a teljes magyar filmszakma támogatásával – Szóts István szemináriumot rendezett, az akkor induló filmterjesztő képzés nyitó eseményeként. A díszvendég, Szóts István a lelkes és értő közönség előtt immár őszintén beszélhetett életéről és a filmművészetről vallott nézeteiről. Levetítették és elemezték a filmjeit, a Magyar Filmintézet reprint kiadásban megjelentette a *Röpiratot*, s a szeminárium másnapján végre az 1945-ben annyira várt „nyilvános vitára” is sor került Szóts röpirata – 40 év mérlegén, 40 év – Szóts röpiratának mérlegén címmel a magyar filmművészet aktuális kérdéseiről.

Az egyik előadó, Marx József, a Filmintézet igazgatója többek között az alábbiakat írta az alkalomra megjelent *Röpirat* utószavában:

„Az esztétikai elvontság és a pragmatista földönjárás kettőssége ellenére a röpirat egésze világos tanúságtétel egyfajta filmes magyar modell mellett, amely – ha van egyáltalán »szektorális« politikának értelme – a magyar filmpolitika tengelyévé válhatott volna [...]»

Szóts István röpiratának alapelveiben benne van „a racionalista és reformer értelmiségi legjobb minőségű felismerése és terápiás javaslata, de ott van az a keserves belátás is, hogy a háború kataklizmája után a kényszerítés józan formái is lehetségesek. Ezeket a józan formákat, hogy mindvégig racionálisak maradjanak, öt intézmény garantálhatja:

Szóts István életéről és művészi elveiről beszél Esztergomban

- a művészeti tanács, mely a filmek művészi besorolásában lenne kompetens, s kényszerűen döntéshozatali függetlenségére;
- a filmalap, mely kölcsönöket nyújtana a filmek legyártására, a tanács véleménye alapján a kölcsön olykor »nemzeti ajándékká« is átminősíthető (értéktámogatás);
- filmbank, mely az alap finansziális intervencióit banki keretek és szabályok között tartaná;
- a filmakadémia, melynek – mily időszerű! – legyen a »rendezői, díszletépítési és technikai szakosztályai mellett filmkereskedelemmel foglalkozó tanfolyama is«, valamint az akadémia működtessen filmtékát, filmklubot, azaz legyen az egész társdalomra kisugárzása;
- a filmszakma vezetését nem hivatal látná el, hanem személyes intézményként – a kormánybiztos, aki a kultuszminiszternek felelős azért a ténykedésért, melynek lényege a szakmaközi koordináció [...]»

A *Röpirat* visszhangtalanságának egyik okaként Marx azt a szilárd álláspontot jelölte meg,

amelyet „Szóts István a »pártirányítás« kérdésében vallott. »A pártok gyámkodása csak akkor jogosult, ha mecénásként jelentkeznek, és szabadságot biztosítanak az örök emberi és művészi problémák kidolgozásához«. Olyannyira következetes álláspont volt ez, hogy voltaképp ennek rendelődött alá a tulajdonviszonyok kérdése is: Szóts István a film ipari sajátosságait tudomásul véve – »sajnos ipar«, mondta –, ezen belül mégis mint a legszabadabbat és a film »magyar modelljéhez«, azaz kisipari és kézműves jellegéhez leginkább illőt, a magán iniciatívát tartotta helyesnek és támogatandónak.

Elképzelhető lett volna egy ilyen gondolatot propagálni, amikor napirenden volt az általános államosítás? De vajon nem innen – a szabadság és a tulajdon felől – kell az aktualizálást kezdenünk, amikor végre sort kerítünk egy négy évtizedet késett vita lefolytatására?» – zárta utószavát a szerző.

Hogy Szóts Istvánnak mit jelentett az elszenvedett méltánytalanságokért némi kárpótlást adó esztergomi szeminárium, arról egy nem sokkal később megjelent interjú tanúskodik:

Szóts interjút ad

„– Kicsit meglepett, hogy még életemben szeminárium lett belőlem, de megörvendeztetett, és mi tagadás, meg is hatott a nálam egy-két generációval fiatalabb filmesek, esztéták bölcs értékelése. Meglepett az is, hogy a magyar filmművészet ügyében még az ostrom alatt írt, és 1945-ben megjelent röpiratomat ma is érvényes összefoglaló reformtervnek tekintik, jöllehet annak idején sebtében összeállított receptnek szántam. Bár akkor, és később is agyonhallgatták, mégis öröm, hogy 44 évvel később akadnak, akik találhatnak benne használható ideákat. Változnak az idők, lassan talán helyükre kerülnek a dolgok...

– Ön mit tart a röpiratból ma is időszerűnek?

– Elsősorban a független művészeti tanács életre hívását, filmalap, filmbank létrehozását, de legalább ilyen fontos a filmakadémia megújítása is, és az archívumban megőrzött, de pusztuló szalagok megmentése, átírása. Jó lenne, ha az állam a mecénás szerepét vállalná, és nem a cenzorét, már ami a művészi szabadságot illeti.”

Ünneplők gyűrűjében az esztergomi Primás Pincében

Az Esztergomban készült fotók alkotója, Mohi Sándor rendező-operatőr számára – mint az alábbi emlékező szavai is bizonyítják – máig meghatározó élményt jelentett a személyes találkozás Szóts Istvánnal.

Minden találkozás fontos. Mindegyiknek oka és célja van, akár felismerjük, akár nem. Akit egyszer megérintett az a lelki tisztaság, amit Szóts István minden megnyilvánulásában, személyesen és a műveiben hordozott, az többé nem tud tőle szabadulni. Valami átsugárzik belőle, és minden külső körülmény ellenére benne marad az emberben.

1989-ben, az esztergomi főiskolán Szóts-sze-
mináriumot rendeztek, amelyre én is elmentem.
32 éves voltam akkor, a fiam pedig néhány hóna-
pos. Segédoperatőr voltam és több film állófotósa.
Készültem az operatőrségre. Tudtam, hogy ennek
egyik előfeltétele a fényképezés. A gépemet ter-
mészetesen Esztergomba is magammal vittem.

Szóts Istvánról legendák keringtek a filmgyá-
ron belül és kívül. Egy élő legendát látni, őt halla-
ni, találkozni vele... Izgultam, mert éreztem, hogy
egyszeri és megismételhetetlen eseményen ve-
szek részt, amelyet dokumentálni akartam. Nagy
öröömre még két alkalommal örökíthettem
meg Szóts Istvánt: ugyancsak 1989-ben, a Szín-
ház- és Filmművészeti Főiskolán, ahol díszdok-
torrá avatták, valamint Tényi István Balázs Bé-
láról készült dokumentumfilmje felvételén, ahol
Szóts tisztelettel és szeretettel idézte föl mestere
alakját. 1988 és 91 között Péterffy András két
filmet is forgatott vele-róla Torzó, illetve A leg-
hosszabb film címmel. Az utóbbinak segéd- és
trükkoperatőre lehettem.

Néhány évvel a fenti találkozások után, mivel
tudtam, hol lakik, egy újságcikk kapcsán, minden
előzetes bejelentés nélkül becsengettem hozzá.
Hiába resteltem utólag a dolgot, megtörtént. Ő
mégis szeretettel fogadott. Mária, a felesége te-
ával kínált.

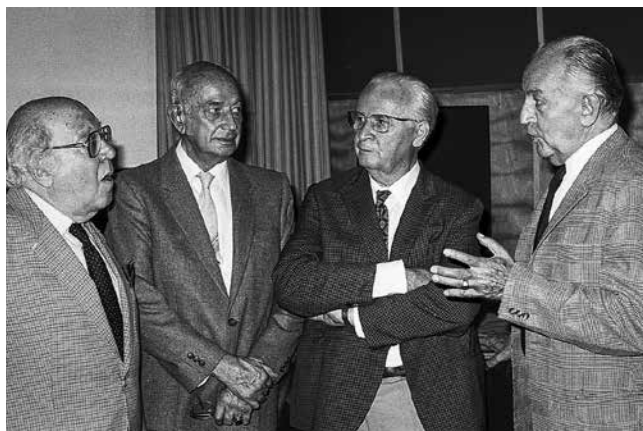
„Passzív rezisztenciával védekeztem, hogy
ne kelljen hazugságot elkövetnem. Talán túlbe-
csültem a film erejét, morális hatását. Hittem
abban, hogy vigyázni kell, mert veszélyes esz-
köz a film. Az, hogy én hazudjak, még mondjuk,
menne, de hogy azért hazudjak, hogy százezer
vagy millió ember elhiggye a hazugságomat, az
már kellemetlen felelősség lett volna, amit nem
vállaltam, inkább félrehúzódtam egy bizonyos
passzivitásba. Ennek megvolt az az előnye, hogy
ha megnézem a régi filmjeimet, akkor technikai
vagy művészeti hibáik vagy fogyatékoságaik
miatt szégyenkezhetem, de erkölcsi tartalmukat
és mondanivalójukat ma is vállalom...” – mon-
ta egy 1988-as beszélgetésben Csoóri Sándornak.
Minden kornak szóló erkölcsi tanítás ez!

Mekkora hit kellett ahhoz, hogy egészséges
lélek maradt ő, aki talán a legműveltebb, legsze-
rényebb, de mindenképpen a legtisztább szívű s
a legnemesebb lelkű magyar filmrendezőnk volt!

A filmkészítés rafinált útjainak szövevényén
átjuthat-e ma egy Szóts-höz hasonló lelki alkatú
filmrendező? Vajon meg tudná-e szólaltatni azt
a tiszta hangot, amit annak idején Szóts? Mek-
kora szükség lenne pedig ma éppen erre a tiszta
hangra!

Ahogy 1945-ben írt Röpiratára is, amely nem
más, mint a magyar film ügyének féltő szerete-
te. Ezt a röpiratot valószínűleg újra és újra ki kell
adni, amíg mindaz meg nem valósul, amit Szóts
leírt benne.

Tragikus 20. századi magyar sors az övé.
Mások által okozott szenvedésekkel teli életén
mégis átsüt az a fény, amelyet mindnyájan sze-
retrénnk meglátni.

Szóts egykori munkatársaival, a „hívók, fiatalok,
idealisták csoportjának” tagjaival, Farkas Ferenc
zeneszerzővel, Lohr Ferenc hangmérnökkel
és Morell Mihály vágóval Esztergomban

A rendszerváltozás után elkezdődött a magyar
filmgyártás és filmkultúra teljes átalakulásának
meglehetősen viharos folyamata, amely ugyan
állami támogatással, de minden korábrinál sza-
badabban és alapvetően Szóts szellemében
ment végbe – beleértve a hosszas előkészítés
után, 2004-ben a parlamentben (ellenszavazat
nélkül!) elfogadott magyar filmtörvényt is.

Az új rendszer lényegét Báron György foglal-
ta össze egy, a FIDESZ 2010-es kétharmados
győzelme után bekövetkezett újabb, váratlanul
és indokolatlanul drasztikus újjászervezés ellen
tiltakozó írásában, amely címét nem véletlenül
Szóts-tól kölcsönözte.

„A huszonnégy filmszakmai szervezet széles
konszenzusával [1991-ben] létrehozott Magyar

Mozgóképek Közalapítvány annak az eszménynek a jegyében született, hogy az állam továbbra is fő támogatója maradjon a filmkultúrának, de a döntést hagyja a szakmai szervezetek által választott, tehát a terület szereplői által delegált szakzsűrikre. Így jött létre az MMKA bonyolult kuratóriumi rendszere, amelyben külön szakkollégium foglalkozott a játékfilmek, külön az animációs, a dokumentum-, az ismeretterjesztő filmek, a mozgóképes kísérletek, az arthálózat, a forgalmazás, a filmsajtó, a filmkönyvkiadás, a mozgóképképzés támogatásával. A rendszer lényege egyfelől a szakmai önkormányzatiság volt (bizonyos időközönként az alapító szervezetek új kurátorokat, szakkollégiumi tagokat jelöltek-választottak), másfelől az az elv, hogy szerves egységként kezelte a nemzeti mozgóképkultúra teljes spektrumát. Az MMKA mint fő finanszírozó mellett kisebb finanszírozók is megjelentek (NKA Mozgóképes Szakkollégium, Történelmi Film Alapítvány, ORTT), s adókedvezmények által ösztönözve cégek, magántőkések is beszállhattak a filmkészítésbe, vagyis a rendszer többablakossá vált. Ez a modell – maximális támogatás, beleszólás nélkül – filmművészetünk újabb nagy fellendüléséhez, a magyar film második aranykorához vezetett, mindenekelőtt a fiatal generáció színpadra lépésével.”

Ezt az átszervezést Szóts – ha némi csalódottsággal is – már csak távolról figyel(het)te. Élete utolsó évei azonban (1996-tól súlyosbodó betegségéig, majd 1998-ban bekövetkezett haláláig) mozgalmasan teltek: 1990-ben őt választották a 22. Magyar Filmszemle zsűrielnökévé, 1991-ben volt a *Búzamezők* ősbemutatója a televízióban, illetve a gemonai rendezvény. Három akadémia választotta tagjává (1992-től az Európai Filmakadémia és a Magyar Művészeti Akadémia, 1993-tól az MTA Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiája), a Magyar Televízió életműsorozatot szentelt neki 1993 végén, szinte évente kapott jelentős állami vagy szakmai elismerést, köztük 1992-ben a Kossuth-díjat. Még életében, 1998 nyarán megjelent a legfiatalabb filmesztéta-filmtörténész nemzedék *Metropolis* című folyóiratának Szóts-különszáma, majd a halálát követő évben a *Szilánkok és gyaluforgácsok* című kötet. Ebben az említett *Életrajzi feljegyzé-*

seken és *Az aradi tizenhárom* című forgatókönyvön kívül az egyik örök „szívügy”, a Raffy-regény *Havasok asszonya* című forgatókönyv-változata, a hatvanas évek utolsó nagyszabású, de immár a szabad Nyugaton meghiúsult terv, a mai világ legsúlyosabb problémái orvosolásának szükségességét ugyancsak látnoki erővel sürgető *Éhség* színopszisa, végül, de nem utolsósorban a *Röpirat* is olvasható (amely az utóbbi években a MaNDA honlapjára is felkerült).

Eltávolodva a Röpirat tanításától

2011-ben, a magyar filmkultúra legújabb kori 0. évében a filmszakma vitathatatlanul reformra szoruló, ám működőképes rendszerét lerombolták, s következésképpen a közelmúltat (szintén vitathatatlan eredményeivel együtt) „romhalmaznak” ítélték. A jövő újra bizonytalanra és kiszámíthatatlanná vált, s a politikai és a piaci szempontok együttes elvárásainak fenyegető viharfelhői tornyosultak a magyar filmművészet fölött. Báron György „röpiratában” így foglalja össze a kialakult helyzet lényegét:

„Szigorúan centralizált szervezet jött létre, amelyben a piramis csúcsán a miniszterelnök által megbízott kormánybiztos áll, aki azt nevez ki maga alá döntnöknek, mindenfajta szakmai egyeztetés megkerülésével, akit akar. A döntésekkel elszámolnia kizárólag az őt hivatalban tartó kormányfőnek kell. Szakmai legitimitációja nincs, csak politikai.”

A 2011 januárjában kinevezett kormánybiztos Andrew G. Vajna, az egykori hollywoodi producer lett. A kormánybiztos személyének Szóts rövid, de külön fejezetet szentelt a *Röpirat*ban:

A film nem lehet többé a különböző minisztériumok Guttman-nadrágja. Művészete nem sikkadhat el széthúzó érdekek, hatalmi féltékenységek útvesztői közt. Filmgyártásunk –, különösen a kezdet, az indulás idején –, egységes vezetést, egy embert, teljhatalommal megbízott kormánybiztost kíván. A filmügyek központi legfőbb vezetője lenne a kormánybiztos; közvetlen a kultuszminiszternek alárendelve. Sem belügy-, sem

propaganda– vagy iparügyi minisztérium, vagy más hatóság ne szólhasson művészeti terveibe. Vezeti az összes filmügyet. Felügyeli és irányítja a filmgyárakat, filmbankot, mozikat. Ellenőrzi az Akadémiát, a gyártó és kölcsönző vállalatokat, sajtóügyeket, kamarát. Csak a kultuszminiszternek felelős. Döntései csak ott fellebbezhetők, illetve – művészeti kérdésekben – a Művészeti Tanácsnál.

Noha itt és most nincs mód Szöts sorait kimerítően elemezni, netán összevetni a magyar film 1945 előtti, utáni és az utóbbi fél évtizedben kialakult helyzetével, néhány, Szöts eszményeivel ellentétes tényt mégis ki kell emelni: 2010-et követő változások „eredményeként” ismét három minisztériumhoz kerül a film, amelynek van ugyan „teljhatalmú kormánybiztosa”, ám korántsem a teljes filmkultúrát felügyeli; végül, de nem utolsósorban, a művészeti kérdésekről hozott döntések ellen nincs hol és kinél fellebbezni.

2011 májusában szakmai egyeztetés nélkül regisztrálták a Magyar Nemzeti Filmalap Zrt.-t (MNFA), ahol elindult a magyar filmgyártás önkormányzatiságát és szerves egységét megszüntető „újjászervezés”. A Szöts tanításától eltávolodó változások dióhéjban: a Filmalap csak játékfilmmel, hosszú animációs és dokumentumfilmmel kíván foglalkozni; a kisjáték-, ismeretterjesztő, rövid animációs és dokumentumfilmek gyártását a Médiahatóság felügyelete alatt működő Magyar Média Mecenatúra program végzi; a művészmozik, filmklubok, filmes rendezvények, kutatások, műhelyek, képzés, folyóiratok, könyvkiadás stb. biztos és kiszámítható támogatás nélkül maradnak – ami számukra éppen a mai értékvesztett világban létfontosságú lenne; a Filmalap vállalja a nemzetközi kapcsolattartást és a fesztiváloztatást – elsősorban, persze, a saját produktumai esetében; a nagy hagyományú filmstúdiókat megszüntetik, s a rendszerváltás óta alakult, de időközben szinte minden műfajban nemzetközi sikereket felmutató filmgyártó műhelyeket elsorvasztják; a normatív támogatás rendszerét, vagyis a film sikerét utólag díjazó struktúrát eltörlik.

Az ígért folyamatos pályázati rendszeren belül a filmalap által kiválasztott szakemberek az elsődleges fontosságúnak ítélt, ezért (un. script-doktorok segítségével történő) „fejlesztésre” akár többször is visszaadott forgatókönyv alapján

döntenek egy-egy terv megvalósításáról, melynek minden fázisát szigorúan ellenőrzik.

Korántsem volt tehát megalapozatlan a biztonságérzetüket vesztett filmesek félelme attól, amiről Szöts így írt a *Röpirat*-ban: „*Filmgyártásunk az utóbbi években veszedelmesen kollektív, uniformizált forgatókönyvekből készült. Minden szakszempont, lektor, cenzor társszerzőként kapcsolódott a forgatókönyvbe. Az egyik kihúzott valamit, a másik meg hozzáadott. Elképzelhető, hogy Ady versei, az Elsodort falu, Madách Tragédiája ilyen alapos előcenzúra, átjavítás után sok tekintetben kifogástalanabbak volnának az eredetnél – csak épp a művészet nemes és illékony eszenciája párolgott volna el a különböző szűrők és lombikok rendszerében. Semmiképp sem szótöbbségi, részvénytársasági alapon keletkeztek. Az elő- és utócenzúrák a legszebb pávát is baromfikirakatok kopasztott csirkéivé uniformizálják. Ezek pedig veszedelmesen hasonlítanak egymáshoz...*”

2011-ben a Filmalap 3–4, 2012-ben 8–10 film támogatását ígérte – ám 2013 szeptemberéig – a talán minden korábbinál magasabb keretből – féltucatnyi, nagyrészt még az előző szisztémában készült filmet mutattak be.

„*Két év már kimaradt a magyar film történetéből, s ez a kultúrában, a művészi alkotómunkában, amelynek lényege a folyamatosság, súlyos vérveszteség. Hogyan is írta a száműzetésből 1989-ben hazatért Szöts István? »...a meddő éveket és az elsikkadt lehetőségeket semmiféle cím vagy kitüntetés nem tudja visszahozni«*” – olvasható Báron György 2013. februári „röpiratában”.

A 2011-ben kialakult helyzet egyre jobban megosztotta, egymással szembefordította, atomizálta a filmszakma képviselőit, akik közül mindazonáltal nem mindenki feledkezett el Szöts István közelgő 100. születésnapjáról. Az ünnepléssorozat a miskolci Cinefest Fesztiválon kezdődött 2011-ben, majd 2012 júniusában a Károli Gáspár Református Egyetemen, szeptemberében pedig az ELTE Filmtudományi Tanszékén és az Uránia Nemzeti Filmszínházban folytatódott.

A *Röpirat* természetesen mindenütt szóba került, a következő beszélgetésben pedig – melyből részleteket közlünk – kifejezetten arra kerestünk választ, hogy a 2011-es „határhelyzetben”

hogyan ítélte meg néhány fiatal filmes a Szóts 1945-ben „palackba zárt” üzenetéből kiemelt gondolatokat.

„...a forgatókönyv vázlat, nyersanyag és modell csupán a rendező kezében, amit ő alakít művészetté, képekké...”

Andrea Robert forgatókönyvíró: Bár forgatókönyvíró vagyok, ezt tartom Szóts egyik legfontosabb állításának. Pontosan azt gondolom, amit ő, hogy a film mögött a rendező esztétikai koncepciója áll, nemcsak színészvezetésben, hanem a film képi megjelenítésének, ritmusának a meghatározásában is. Ezért lehet a forgatókönyvtől eltérni a felvételek vagy a vágás során.

Kocsis Ágnes rendező: Az utóbbi tíz évben a MMKA-nál folyton arról beszéltek, hogy a magyar film fő problémája a forgatókönyv, ezért annak alapján adták a támogatásokat. Most újra azt halljuk: a forgatókönyvekkel volt baj. Nyugat-Európában a jó producer egy adott rendező filmjébe akar beszélni, számára az ő korábbi munkái – első filmeseknél a rövidfilmek – jelentik a garanciát. A hollywoodi szisztémában nyilván sokkal fontosabb a forgatókönyv, mert könnyebb előre látni, mi lesz belőle, mivel ezek a filmek stílusukban nagyon hasonlóak. Viszont nagy meglepetést sem fognak okozni. Nálunk nem így dolgoznak a rendezők és a producerek. Most kötelezően be akarják vezetni a script-doktorral, forgatókönyv-konzultánssal való munkát. A szakmailag felkészült rendező látja a forgatókönyvön, hogy nem fog működni. Egy külső szem fontos lehet, főként, ha a rendező a saját könyvéből dolgozik, a forgatókönyv megítélése azonban számos szubjektív elemet tartalmaz. Ahány ember, annyiféleképpen képzei el a majdani filmet. Ezért ha a script-doktor nem a rendező választja ki, abból teljes félreértés is lehet, teljesen más filmről fognak beszélni. Mert a forgatókönyv, ahogy Szóts is írta, csak vázlat. Akármilyen pontos, ezerféle dolog lehet belőle [...].

Petrányi Viktória producer: A forgatókönyv nyersanyag, de a legfontosabb kiindulópont. A produceri rendszerben egy forgatókönyvet szakemberekkel addig fejlesztünk, amíg kifinomult, valóban finanszírozható formáját nem hozza egy jó történetnek. Azt gondolom, akkor hozunk létre

jó egységet, ha a forgatókönyv precízen meg van írva, de helyet hagyunk a sajátos íznek, személyiségnek, világképnek, és élő anyagot hozunk létre [...].

„...a dilettáns elsősorban valami »magyarosát« akar..., csak éppen magyar problematika és magyar művészet nélkül...”

Kolozsi László író, filmkritikus: Szóts azt írja, hogy a magyar tájakat vagy a magyar jellegben rejlő esélyeket nem használjuk ki eléggé, szerinte a filmművészetben is az erős, világos és tiszta magyar művészethez kell visszanyúlni az addigi felszínes, álnépies szemlélet helyett. Ahogy az életrajzában leírja, a már akkor is létező népies-urbánus szembenállásban ő mindig „kiutasított” volt: az urbánusoknak azért nem tetszett, mert Nyíró, a népieseknek pedig, mert Herczeg Ferencet használta. Ugyanakkor tényleg volt valamiféle sajátos magyar hang a két jelentős filmjében, de a Kodállal készített Kádár Katában is, ahogy ennek a jellegzetes magyar vonalnak a folytatását valóban látni lehet majd a hatvanas években. Mégsem volt talán annyira naiv ez az elképzelés...

A. R.: [...] Az új nemzedék filmjeiben azt tartom fontosnak, hogy mind a nacionalizmus, mind a provincializmus zsákutcáját elkerülték, mégis sikerült megőrizniük a kapcsolatot a magyar valósággal. Azért vívtak ki komoly elismeréseket Európában, mert a külső szemlélő a rendező személyiségén átszűrte általános emberi történetekből is képet kap arról, hogyan élnek Magyarországon. Számomra, aki egyszerre vagyok kint és bent, teljesen világos, hogy ez a nemzedék a salátászerű európai koprodukciókkal ellentétben mind személyes, mind nemzeti identitását megőrizte. És ezt óriási erőnek tartom [...]

„...a film nem lehet a különböző minisztériumok Guttman-nadrágja. Művészete nem sikadhat el széthúzó érdekek, hatalmi féltékenységek útvesztői között...”

A. R.: Szerintem is örültség a gazdasági minisztérium alá tenni a filmipart, mert a gazdasági szemléletmód teljes mértékben különbözik a film igényeitől. Erre csak az olasz gazdasági minisz-

ter elhíresült kijelentését hozom fel példaként, aki szerint „a kultúra nem ad kenyeret”. A politikának távol kellene tartania magát a kultúrától, az irányítását pedig nem kizárólag a gazdasági logikának és a politikai érdekeknek kellene alárendelni. Művészeti ügyekben a gazdasági lehetőségek figyelembevételével, de szakemberekre, művészekre kellene bízni a döntést, ahogy Szóts is többször hangsúlyozza.

K. L.: Szóts szerint a művészet szabad szárnyalását két dolog akadályozhatja: a parvenü, gazdag befektető piaci és az állam politikai elvárásai, ha például propagandafilmeket akar a filmes-től. Ezek ma is fontos gondolatok, és noha evidenciák, mégis nagyon sokszor figyelmen kívül hagyják, akik a filmről döntenek.

P. V.: A piac csak koordináta-rendszer, nem kényszerítő erő. A politika meg ne kényszerítsen semmire. Én csak addig tudok dolgozni, amíg ez be nem következik, ez nem is kérdés. Amikor az emberek attól félnek, hogy majd valamire kényszerítik őket, maguktól is félnek. A magyar filmesek között ma azért nincs összefogás, mert egyetlen tortát szeretnénk ezren megenni. A döntés mindig, bármilyen struktúrában egy adott csoport jogköre. Olyan döntéshozó csoport sem volt még soha, ahol az egyéni ízlés és az emberi faktor ne számítana. [...] Az egyéni ízlés terrorját azonban nehezen viselném. Ez egy szakma, elvárom tehát, hogy csak olyan ember kerüljön döntési pozícióba, aki meg tudja haladni a saját ízlését.

K. Á.: Véleményem szerint pont ezért lenne fontos, hogy a döntéshozókat a szakma válaszsa ki, minden szempontból változatos legyen az összetételük, és hogy gyakran cserélődjenek. Így talán megmaradhat a magyar film sokfélesége. Minderről Szóts is épp ezt gondolta a Röpiratban.

2012 decemberében új vezetőséget választott a Magyar Filmművészek Szövetsége. A szervezet elnöke Tarr Béla lett. A szakma úgy bízott nemzetközi hírében és tekintélyében, mint egykor Szóts Balázs Béláéban. 2012 februárjában megrendezték a régi szisztéma szerint utolsó, 43. „fapados” filmszemlét, ám hiába biztosította támogatásáról a magyar filmeseket a cannes-i, a berlini és a velencei fesztivál igazgatója is, az átszervezés folytatódott.

2012. szeptember 4-én Tarr alábbi felhívása jelent meg nemcsak Magyarországon, hanem külföldi fesztiválok honlapjain és szakmai orgániumokban is.

A magyar film barátaihoz

Ezúton szeretnénk tájékoztatni minden barátunkat, kollégánkat, a hazai és a nemzetközi közvéleményt arról, hogy minden erőfeszítésünk és igyekezetünk ellenére a mai napon a Magyar Bíróság jóváhagyta azt a megállapodást, amely a Magyar Mozgóképek Közalapítvány vagyonát, filmstúdiókat, épületeket és a Magyar Filmlaboratóriumot átruházza az Andy Vajna nevével fémjelzett Filmalapra. Ez a megállapodás végképp ellehetetleníti a magyar filmesek által húsz éve létrehozott alapítvány helyzetét, végképp felszámolja a filmes önkormányzatiságot.

A Magyar Filmművészek Szövetsége elfogadhatatlannak és illegitimnek tartja azt a struktúrát, amelyik szakmai egyeztetés nélkül, kizárólag politikai akaratból jött létre, és nem fogadja el, hogy az eddigi többcsatornás finanszírozási rendszer helyett egycsatornássá váljék a támogatás, hogy ez a rendszer a korábbi széles bázisú, az ízlések sokféleségét tükröző és biztosító szakmai önkormányzatiság helyett központosított elosztási mechanizmust érvényesítsen. Nem fogadjuk el, hogy a támogatási rendszer a szakmáinktól függetlenül működjön, hogy a filmszakma képviselői választott kuratóriumokon keresztül ne tudják érvényesíteni a teljes mozgóképszakma értékrendjét. A magyar film hosszú évtizedeken keresztül elért eredményei a Magyar Filmművészek Szövetségét arra kötelezik, hogy továbbra is hitet tegyen a sokszínű és plurális magyar film mellett, és mindent megtegyen annak védelmében.

Az idősebb nemzedék, a hatvanas évek nagyjai is többször felemelték szavukat a magyar film helyzete miatt, köztük a még országgyűlési képviselőként a filmtörvény születéséért sokat küzdő Kósa Ferenc, aki így fogalmazott a Sára Sándor 80. születésnapján elhangzott köszöntőjében:

„A magyar filmművészet a lét és a nemlét határán tengődik. A rendszerváltás óta eltelt évek során a filmszakma szellemi műhelyeit föloszlat-

ták, a gyártóbázisokat bagóért elkótyavetyélték, a forgalmazási hálózatot elsorvasztották, a szakmai önkormányzatok intézményeit pedig megsemmisítették. Ma már ott tartunk, hogy a szabadon választott szakmai testületek helyett egy kaliforniai üzletember döntheti el, kik és milyen filmeket készíthetnek...”

Kósa Ferenc jogosan kifogásolja azt is, hogy a magyar film hatvanas évektől indult nemzedékeinek kiemelkedő képviselői közül sokan – önként vagy kényszerűségből – nincsenek jelen a filmgyártásban, ami nemcsak a nemzedéki folytonosság végleges megszakadását, hanem sok sajátos, erőteljes szín, árnyalat eltűnését is jelenti a magyar filmes palettáról.

Közben lassan elkészültek, s 2013 őszétől a közönség elé kerültek a Filmalap által támogatott filmek. A „közönség visszahódítása” a kitűzöttnél jóval kisebb mértékben, és korántsem mindig a „kasszasikerek receptjeit” követni szándékozó forgatókönyvekből relatíve nagy számban készült „műfaji” filmeknek sikerült. A világ – korábban sem nélkülözött – figyelmét viszont a már ismert, s személyiségjegyeiket a többszöri „forgatókönyv-fejlesztés” ellenére is megőrizni próbáló alkotók (például Mundruczó Kornél a *Fehér istenben*) mellett több első filmes is felkeltette,

közülük most csak Nemes Lászlónak az új trendbe egyáltalán nem illeszkedő *Saul fia* című, akár Oscar-díj-esélyes alkotását említem meg. (2016-ban elnyerte a legjobb idegen nyelvű filmnek járó Oscar-díjat – a szerk. megj.) Mindez alapvetően a magyar film életerejét, alkotói – köztük sok pályakezdő – tehetségét bizonyítja. Az utóbbiak támogatására jött létre 2015-ben az Inkubátor program, a Filmalap egyik feltétlenül üdvözlendő kezdeményezése.

2011 óta több száz rövid-, dokumentum- és animációs film is elkészült a Médiamecenatúra támogatásával, amelyeket a köztelevízió le is vetít valamikor, kb. egytizedük pedig még nemzetközi sikereket is arat. A tagadhatatlan sikerek, pozitív számadatok ellenére azonban „a magyar filmművészet ügye”, jelen- és jövőbeli állapota mégis aggodalomra ad okot.

Szöts István sorsa és „torzóban” maradt életműve az 1945 előtti és utáni, mégoly ellentétes ideológiájú politikai hatalom „halálos bűne és szégyenbélyege”. A Rákosi-diktatúra enyhülését követő nemzedékek tagjai közül szerencsére nagyon keveseknek kellett Szöts méltatlan sorsában osztozniuk, aminek veszélye azonban mindig fennáll, és elsősorban a hozzá hasonlóan öntörvényű művészeket fenyegeti.

Cédulák XVIII.

– Isten mindent a helyére rakott a világban. Tárgyak és lények, anyagok és alakzatok, mennyi kis és nagy rendszer a helyén volt – de eldőrdült a startpisztoly: az első ember fellázadt alkotója parancsa ellen, és önálló útra tért, s ezzel máig bizonytalan útra indult. Isten tudomásul vette döntését. A fellázadt ember összezavarta az isteni rendet. A Föld állapota leromlott, az egykor érintetlen anyatermészetnek csak kicsiny szegletei maradtak, lakóinak jó részét kiirtottuk, megettük, elüldöztük, alkotómunkaként áthelyeztük. Ma már aligha lehetne visszaállítani az eredeti rendet, erre egyedül Isten lenne képes, végtelen teremtőerejével. Számított erre az Úr, netán Őt is meglepte a Föld és környezete új rendjének létrejötte? Meddig maradhat így, és visszarendezi-e valaha is? Nincs válasz, de annyi tudható: az embernek nincs annyi ereje, amennyit mindennek a helyrerakása kívánna. Magunk erejéből nem leszünk képesek előlről kezdeni, visszaút lezárva. Vezetnek még új utak a messzeségbe, lesz hozzá erőnk és akaratumk, s kapunk rá „engedélyt”, segítő támogatást? Az eddig megtett útból, mondhatni, semmi nem következik az elénk meredő magaslatok és mélységes szakadékok megismerésére. Elődeink által s az általunk végbevitt pusztítás mértéke talán gyógyíthatatlan kárt okozott földi környezetünknek, de unokáink számára bizonyosan megsebeztek az élet csodálatos szövetét. Mindezt begyógyítani az ember önmagában kevés. Sorsunk, mint rendszeren, Isten kezében van – ha képesek vagyunk fölismerni helyzetünk.

– a végtelennek és a paráynak elképzelhetetlen a kapcsolata, amely azonban mégis létezik az ember teremtésétől fogva. Isten nem „lehajol” az emberhez, hanem ügyeli lépéseit, figyelmeztet a fohászaira. Az ember útja bizonytalan, miképpen nem ismerjük létezésének értelmét, az Atya

céljait. Az ember nem hangyának teremtett, és nem is valami méltatlan okból létezik. Nád-szál, amelyet a szél is meghajlít, képes megfoglalni egy kanál víztől – de gondolkodó nádszál – mondta Pascal fajunkról. Teremtője tiszteli az ember méltóságát, jóllehet korlátlan ura a világnak. Kéréseink teljesítése nem következik azok tartalmából, és nem is valamiféle perselyként működik: ezt és ezt megteszed (imádkozol, adakozol, vezekelsz), s majd nyomában jár az isteni jótevénytény. Ő nem általunk hajlik. Döntése aligha tőlünk függő, miképpen semmi általunk ismert hatalomtól. Mégsem vagyunk szolgák, hitemről, életem céljairól magam határozok – ha Ő kívánja, megsegít. Nekünk nincsen módunk Őt érdemben befolyásolni, de ha általa küzdök céljaimért – Isten velünk, ki ellenünk? – mondták eleink...

– Isten kívül van az idő hatókörén, miképpen a halál sem úr fölötté. Ez számunkra fölfoghatatlan jellemző, de éppen ebben jelentkezik nem e világi hatalma. Ha helyesen értjük, rá nem vonatkozik a keletkezés és elmúlás rendje, sem nem született, és nem is hal meg. Létezésének semmilyen földi tulajdonságát nem ismerjük. Nincs alakja, súlya, életkora – Ő az, aki. Nem tartozik számunkra megmutatkozni, sem tetteivel elszámolni. Földi pályánkat nem jócselekedetek árnyában jutalmazza. Értékelésének szabályait (ha vannak!) nem ismerjük. Jézus Krisztus apostolai közül többeket vadállatok elé vetettek, Júdás pusztult elsőként, önkezeitől. A Biblia keletkezését, eredetét, íróinak kilétét, fölkészítő iskoláikat nem ismerjük. Istenhitünk pontos indokait sem. Amit tudunk szent könyvéből – teremtő létezése köti személyünket világához. Miképpen az égig érő fa köt össze földet és eget. Mint a mesében...

– mi mindenről nem írtak már össze hatalmas könyveket, készítettek filmek tucatjait, s ha jámbor kisdíakként fordulsz feléjük, még el is hiszed,

hogy így volt. Elvégre az nem lehet, hogy vak vezet világtalant! És telik az idő, még mindig itt vagy, és egyszeriben rájössz, mit már korábban is hallottál, nem Shakespeare írta azt a temérdek darabot, nem Leonardo festette az összes neki tulajdonított képet, Ossian nevű költő nem is élt, csak kitalálták, a piramisok örök igazi értelme, létezésük oka, építésük módja továbbra is titok, Hérodotosznak csak fecsegett valamit az idegenvezető. Görgey valójában megmentette néhány tízezer fiatal ember életét, szó sem volt árulásról... Megtudod azt, amire már magadtól is rájöttél: hősi halottainkat a mindenkori divat szerint emeljük pajzsra, vagy felejtjük el. Hányan pusztultak el a szovjet hadifogolytáborokban és hányan a szibériai lágerekben – máig titok, s alig foglalkoztat is valakit. Mivel lennének előrébb, ha tudnánk számukat, odaát vannak mióta már – igazolod tudatlanságod. És kitől várod el emléküket ápolását, ha véreinkről is megfeledkezünk... Mindhiába ágálsz, az idő versenyt rohan a pillanattal, roptéval, fogyóban vannak már az emlékezők, megszokássá csitul a fájdalom. 1945, 1956, 1989 – nemzedékek születtek a legutóbbi fordulat után is... Örülj, hogy délután betakartad a rózsákat, talán megérik a tavaszt. Reménykedj, különben is „többségpárti” lehetsz nem soká’ te is, aztán majd odaát... Manapság oly szűkös a jelen, alig van benne ideje a múltnak.

– úgy tűnik, a nyugati kultúra egyik mindedig rejtve maradt életfeltétele (mint rendszeren) váratlanul fölszínre robbant, és ezzel hozzájárult a már korábban megindult korszaknyitó változások folyamatához. A kiéleződött társadalmi megosztottság (szociális helyzet, műveltség, életcélok eltérése, a hagyományok elfogadása/elutasítása) – és könnyen lehet, mindez még mindig csak a felszín – világszerte tömegek számára lett elfogadhatatlan. A jelek szerint ez így történt Amerikában, Afrikában és Ázsiában is. Európa eddig mindezen kívül maradt, és talán még maradna is, de a migránsválság, a kontinens politikai elitjének dekadens értékrendje és más okok itt is felerősítik a változások akarását. Lehet, feltehető, mindez nem magától történik (régí szóval: nem az előzmények szerves fejleménye), hanem valakik gerjesztik, ösztönzik (köznapian szólva: fizetik) a mindenféle elégedetlenség felszínre törését – ki lát le a gyökerekig, a permanens tüntetők zsebé-

be... Itt tartunk most, és a „helyzet fokozódása” láttán már egyre kevésbé lehet legyinteni, a távlatok ijesztőek és beláthatatlanok. A felszínre tört indulatok és a békés megegyezés esélytelensége nyomasztó. Nem tudhatjuk, merre fordulnak az események, és a mélyben izzó paraszak tüze mikor, hol lobban fel. A dolgok előreláthatatlansága ugyan nem valami elképesztő fordulat, mondhatni, 20. századi örökség, csak éppen a szándékos feszültségkeltés miatt kiszámíthatatlan következményű. A horrorforgatókönyvek idejét éljük, mind kevesebb megértéssel bárki iránt. És természetesen nem zárult le semmi...

– megrendítő képek afrikai elefántokról, amint két halott társuk napszíttá koponyáit, agyaraikat csendben simogatják hosszú ormányukkal. Valóban talán emlékeznek és búcsúznak. Felidéznek néhány társaik alakját és... De akkor mi, fejlett, gondolkodó lények miért vagyunk ilyen megveszekedetten egymás ellen fordult, ön- és közveszélyes örültek? Tényleg megzakkantunk, vagy csak folyton eszelősek kerülnek hatalomra? Miért nem emlékezünk elődeinkre, és tanulunk hibáikból? Miért nem becsüljük meg azt a különleges, felfoghatatlan kincset, hogy itt lehetünk Isten csodálatos kertjében... még életben...

– utódainkról beszélgettünk, kiknek még(?) nincs múlt-tudatuk, mondtuk bölcsen, egyikünk megtoldotta: olykor szüleiknek sincs visszapillantásuk az időben. Nem tartoznak sehová, lebegnek a habok között, nincs nemzet, nincs vallás, nincs irány. Már nekem sem volt, vallottam meg, háborúkat megélt szüleinknek még igen, ha töredezten is. Jó lenne mondani utódainknak valamit, óvó tanácsot, jó lenne beszélni hozzájuk, ha meghallgatnának, de szakadékok között élnek, miként mi is, csak véletlenül vagy sors szerint hozzájuk sodródott társaiknak nyílnak meg, számunkra inkább elérhetetlenek. Talán mi is nekik. Gyönyörűség látni őket, de mint a virág szépsége is érinthetetlen, Kant szavával: magánvaló, ők is azok. A világ, amelyet utánunk örökölnek, oly kiismerhetetlen, szétszabdalt – de ebben boldogok lehetnek, ha Isten tenyerébe ülnek. És a virtuális valóságtól megsokasodott világ, afféle mai délibáb, szintúgy félrevezeti, megcsalja a betévedőket... Könnyen lépre mennek, vagy csak annyira, mint szüleik, nagyszüleik nemzedékei? Nem tudsz segíteni, nem tudsz előre mutatni,

életed nem példázat, egyedül a remény maradt, hogy talán szeretted... Talán. Nyújtanád kezed, de észre sem veszik. Így kell lenni, vagy „valahol utat vesztett” a világ? Amerikáról most lát-szik, milyen mély válságba került, a mindig győ-ző világhatalom... A nyugati példaországok saját hazugságaikban fuldokolnak, virtuális valóságba zuhantak, szómágiával takarva, amiről tudni nem akarnak, a valódit! Isten megkönyörül rajtunk – különben... Fohászkodjunk és reméljünk magun-kért is.

– nem panaszképpen, mert akinek ez a dolga (a sajtómunkás kenyere) az időnként háta köze-pére sem kívánja a fölkérést (ha arra kerül sor, felszólítást!), írj meg a karácsonyi jegyzetet. Ezzel csak az a baj, hogy az embernek ritkán esik egybe az ünnepi hangulata, az íráskészsége és a szerkesztő utasítása. Különben is nyomasz-tó érzés a gügyögéstől való félelem, márpedig ilyen tárgynál ez nagy kísértés. Karácsony régi ünnep, távoli eredete ködbe vész, a kis Jézus érkezése előtt afféle pogány bacchanáliákat tar-tottak ilyentájt a téli napforduló ürügyén, meg hogy minden olyan sötét, legyen hát alkalom éppen ez – ünnepre, fényre! Mint feltételezik, Stonehenge elképesztő kőkolosszusai is ilyen búfelejtő tivornyák tanúi voltak évezredekkel ez-előtt... Nem ismerjük a régmúltban élt emberek történetét, miként kortársainkét sem. Az idő meg rohog velünk, megállás nélkül, hogy olykor – mint így ünnep előtt – kapkodva szeretnénk megállni, révedezni keveset, kiszállni a körhintából. Nem lehet. Látom, lélekgyógyászok adnak tanácsot a magukra maradt gyászolóknak, akik egyedül kényszerülnek elviselni a szentestét. Sokan mit nem adnának végre a magányért, de nekik meg a többiekkel kell lenniük, miként másoknak egye-dül. Hol az igazság? És ez csak a kezdet, a fel-tétel, hol még az ünnep maga, a boldog ünneplés, amelyet önmagunknak fölépíteni nagy tudomá-ny! Megadni a módját, ünnepelni csöndben, magadban vagy hangosan dalolva családdal, másokkal, éjjel a templomban, utána gazdagon terített asztalnál barátokkal, akiket szeretsz, sze-retnek – ó, barátim, mily’ fennkölt idő! Felemligetni múltat, emlékeket, halottakat megidézni, amikor még együtt... Nevetve feledni, ami volt, valójában persze csak emlékezni, újra és megint átélni, ami egykor volt... – de most már a szem-

lélő biztonságában. Együtt lenni szeretteinkkel, végül is ez a legtöbb! Jó az ajándék, hasznos vagy sem, egyre megy – de együtt lenni! Nem nézni órát, nem számolni költséget, csak kívül lenni a jelen fogságán, szárnyalni az időben, mint gyermek – van jobb? És másnap nem kell meg-bánnod, hogy hangoskodtál, nem kell szégyell-ned magad, mert könnyezve emlékeztél – mind-ez hozzátartozott az estéhez, amikor közösen ünnepeltetek... Igaz, lehet másként is, ezernyi módja van, csak valami emlékezetessé tegye a napot, az estét, amikor ünnepeltél. Ilyenkor – ha tudod a módját – magas kedved (és nem csak a bortól!) közelebb visz az Éghez, mint szokás, és fohászod olykor meghallgatásra talál. Kivel, miként, hogyan – a lélekemelő útra nincs biztos recept. Lehet átaludni az angyallal ketten, ébredéskor visszazállni kéz a kézben a bűvös kert-be, nem törődve dologgal, sem mással, kívül a Renden, lepkeszárnyon – szabadon. Lehet kará-csonyozni egyedül, mi kicsit félős, mert könnyen szomorodsz magányodon, de végül is csak egy este, holnapra már utána vagy... Ha van erőd, fohászoldj az Úrhoz, s remélj. Merészelj csodát várni, afféle köznapit. Ehhez hinned kell, remél-ned az Ő megértését, mint már tette annyiszor, nem vétked nézte, nem is hibáid méricskélte, talán elégnék tartotta fohászodat. Hited, amely felé fordította szíved. Karját nyújtotta ismét, nem kért ígéretet, nem dörgött fenyegetést – talán rád várt, s te válaszoltál: Uram kegyelmezz, Jézus irgalmazz! Ha tényleg Rá vársz, Ő megtalál. És ne feledd, barmok közt született, jászolba tették Őt, a világ urát. Bízzál benne, ne félj! Látod, ün-nepelhetsz ezerféleképpen, amíg teheted.

– Isten gyöngéden szerette az embert, ami-kor a muzsikával megajándékozta. Talán aggo-dalmában tette, látván teremtménye vakmerő parancsszegését a paradicsomban is, majd hogy enyhítse kiűzetése fölött érzett fájdalmát, odaadta a számára, mint fölfoghatatlan kincset, a muzsikát... Mozart, az isteni gyermek, kinek fölvillant a kincs értéke, megcsillantak kimerít-he-tetlen lehetőségei – Isten és ember elé tárta gyé-mántporát, ámuljatok és örvendezzetek. A zene kifejezőereje gazdagabb, mint a szó, ha szerzője úgy kívánja, hangjától áttetszővé lesz a végtelen, dallamára hullámszik a tenger, gyötrelmeink mé-lyéről ígér a remény. Mondják, a lélek, útban a

másvilágra, sötét folyosón halad szorongva, ám útján fenséges dallam kíséri, enyhet adóan. A zene, ha kibomlik, elhagyja szerzőjét, olyan világba lép otthonosan, ahol angyalok szállnak, kik fölött nincs hatalma a halálnak. A zene lefegyverzi haragod, olykor föltüzel, kötéseiden átlép, úrrá

lesz feletted, a teremtett világ csodáit megsejtő gyermek leszel, szívedben fájdalomtól csorog a szeretet, s míg ámulsz e világ gyönyörűségén, sajog múltkonysága, törékeny gyengédsége, s megsejted titkát – vendége vagy, kit búcsúja vár...

E számunk szerzői

Andrási Attila	színházi rendező, író, Budapest
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Gál Péter József	néprajzkutató, Balatonzamárdi
Gubás Ágota	újságíró, lapszerkesztő, Szabadka
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Juhász Zoltán	népzenész, népzene kutató, Budapest
Klamár Zoltán	néprajzkutató, Magyarokanizsa
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mihályi Katalin	újságíró, szerkesztő, Szabadka
Mirnicz Károly	író, demográfus, Szabadka
Pintér Judit	filmkritikus, Budapest
Pósa Zoltán	író, költő, Budapest
Radnai István	költő, Budapest, Szeged
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Tráser László	író, újságíró, Szeged

Színes melléklet

